Podborský, Vladimír

Jihomoravská halštatská sídliště - I

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. E, Řada archeologicko-klasická. 1970, vol. 19, iss. E15, pp. [7]-102

Stable URL (handle): https://hdl.handle.net/11222.digilib/110122
Access Date: 29. 11. 2024
Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MUNI ARTS Masarykova univerzita Filozofická fakulta

Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University
digilib.phil.muni.cz

VLADIMÍR PODBORSKÝ

JIHOMORAVSKÁ HALŠTATSKÁ SÍDLIŠTĚ — I

Velké množství různorodého a nestejně hodnotného archeologického materiálu, získaného za poslední století několika generacemi vlastivědných i odborných pracovníků na halštatských sídlištích jižní Moravy, nebylo dosud publikačně téměř ani povšimnuto. Vzal jsem si za úkol shromáždit tento materiál a využít ho k poznání všech stránek hmotné kultury halštatského lidu. Vlastním podnětem k této práci byl mi výzkum osady u Těšetic na jižní Moravě, který v létech 1956—1958 prováděl Prehistorický ústav brněnské University a jejž mi připadlo zpracovati.[1]

Jihomoravský halštat, jak bude dále časově i geograficky vymezen, je nejčastěji spojován s horákovskou kulturou, nazvanou tak prvně roku 1941 J. Böhmem[2] a zpracovanou v rukopisné disertaci 1952 J. Nekvasilem[3] a později shrnutou M. Šollem.[4] Problematika horákovské kultury se však splétá se „starohalštatskými" kulturami (velatickou, podolskou) a na druhé straně se dotýká laténu. Tato práce nezabírá úsek mladší doby bronzové (velatickou kulturu), z několika důvodů však nebylo možno pominout pozdní dobu bronzovou (stupeň HB); jde jednak o samo poznání stupně HB na jižní Moravě, jednak o kontinuitu vývoje mezi HB a HC (o otázku vzniku horákovské kultury), i o řadu výšinných sídlišť, na nichž se HB s vlastním halštatem prolíná a která je třeba zvláště pečlivě posuzovati. Hlavní pozornost je ovšem věnována sídlištím HC-D a sídlištím pozdněhalštatským, pro něž používám také názvu horákovská,[5] i přes to, že vztažení tohoto termínu na pozdní

[1] Tato stať je upravenou verzí mé kandidátské disertace Jihomoravská halštatská sídliště I—III z roku 1963. Děkuji vedoucímu katedry prehistorie fil. fak. UJEP v Brně prof. dr. Františku Kalouskovi za poskytnutí těšetického materiálu ke zpracování, i za péči a rady, které mé práci věnoval. Při přípravě do tisku jsem dále využil připomínek oponentů prof. dr. Josefa Poulíka, člena korespondenta ČSAV a dr. Miloše Šolleho, jimž touto cestou rovněž upřímně děkuji za oponenturu práce. — Z technických důvodů nebylo možno otisknout práci v plném rozsahu; v tomto čísle SPFFBU je pojednáno o sídlištích s hlediska geomorfologického, katastrálního a urbanistického a zejména pak je podán rozbor sídlištní keramiky v rozpětí stupňů RHB — HD/LA. V následujícím čísle SPFFBU bude připojen ještě rozbor dalšího, zejména kovového, kostěnného a kamenného inventáře jihomoravských halštatských sídlišť, shrnuta relativní chronologie, podán závěr studie a připojen stručný soupis evidovaných sídlišť (zejména též popisy hradisek).

[2] Kronika objeveného věku, Praha 1941, 367.

[3] Horákovská skupina mohylového lidu na jižní Moravě I—III, Brno 1952.

[4] Jižní Morava v době halštatské, PA XLVI (1955), 101 ad.

[5] Mám zato, že za dnešního stavu vědy je nutno přijmout označení horákovská kultura (nikoli skupina či typ), vzhledem k jejímu vzniku, kulturní náplni i odlišnosti od kultur kalenderberského středodunajského okruhu; vztažení názvu horákovská kultura na období pozdněhalštatské považuji za logické, neboť v celé hmotné kultuře, na sídlištích i na některých pohřebištích lze prokázat kontinuitu vývoje z klasického horákovského stupně do doby pozdněhalštatské.

období bylo dosud neobvyklé. Rozlišuji 3 hlavní stupně horákovské kultury, starší. střední a pozdní, z nichž zejména oba poslední mají delší vývoj, členitelný do vývojových fází. Pozdní stupeň, označovaný jinak též jako pozdněhalštatský či halštatskolaténský, se kryje s nástupem nových kulturních prvků v hmotné kultuře někdy po roce 500 př. n. l. a s přežíváním halštatského podloží v době po příchodu Keltů na jižní Moravu; v sídlištním materiálu však lze pozorovat zřejmou vývojovou kontinuitu ze 2. do 3. stupně horákovské kultury.

Horákovskou kulturu v tomto širokém pojetí chápu jako celkem jednotný geografický komplex, jsa si při tom vědom jejích lokálních odstínů;[6] přítomnost vlastní kalenderberské kultury (Mikulovsko) a bernhardstahlského typu (Břeclavsko) na jižní Moravě, na niž upozornili M. Šolle a J. Nekvasil,[7] není třeba zvláště bráti v úvahu, neboť se v rámci sídlištního materiálu podstatně neprojevila.

Dějiny výzkumu

Sídlištní výzkum není ani v případě halštatu dosud na potřebné úrovni a sotva může stačit k rekonstrukci obrazu ekonomiky dané společnosti. Naléhavě se pociťuje potřeba větších odkryvů zejména na hradiscích, kde moderní výzkum dosud vůbec prováděn nebyl. To překvapuje tím více, že mnohá halštatská hradiska byla objevena a některá i prokopávána již v poslední čtvrtině 19. století (Brno-Obřany, Křepice, Oslavany-Náporky).

Do prvé války, kterou lze považovat za předěl v dějinách našeho výzkumu, se datuje drobný regionální průzkum řady lokalit, zájem o mnohá hradiska i živelný výzkum na některých z nich. Je to období, které se přirozeně nemohlo povznést nad horizont drobné popisnosti, příznačné zejména pro obě práce o hradiscích, I. L. Červinkovu a J. Kniesovu.[8] Řada halštatských lokalit byla zkoumána tehdy také J. Palliardim na Znojemsku — mnohdy jako vedlejší produkt při výzkumech neolitických (Jevišovice-Starý Zámek, Štěpánovice); z těchto výzkumů pochází dodnes značně důležitý materiál, většinou dosud neznámý, zároveň však značně znehodnocený tím, že není k disposici jeho dokumentace. J. Palliardi si při tom byl vědom závažnosti sídlištních výzkumů, nutnosti pozorování situace přímo v terénu i zachování sídlištních celků,[9] jeho vědecký zájem však byl soustředěn jiným směrem. Svůj široký rozhled však osvědčil výstižnou charakteristikou halštatských zemnicových sídlištních objektů,[10] kterou je možno i dnes vcelku potvrdit. Na Moravskokrumlovsku pracoval v tomto období J. N. Woldřich (záhy po Wankelově objevu Leskounu u Olbramovic sbírá na tomto nalezišti, při čemž neslavnou roli tu hraje i nákup falsifikátů[11]), na Oslavansku pak V. Čapek, kladoucí si za úkol dokázat starobylé

---

[6] Sám jsem na tyto lokální odstíny upozornil ve Sborníku II AÚ ČSAV Brno (Vildomcův sborník), 1963, 49.

[7] *M. Šolle*, AR 3 (1951), 349; *týž*, PA XLVI-1 (1955), 106; *týž*, O chronologii pravěku Československa, NM Praha 1956, 37; *J. Nekvasil*, disertace I, 247 ad.

[8] *I. L. Červinka*, Pravěká hradiska na Moravě, Kroměříž 1896; *J. Knies*, O některých předhistorických hradištích na Moravě, ČVMSO 19 (1902), 55—61.

[9] Svědčí o tom jeho stať v ČVMSO 12 (1895), 96, kde praví: „... materiál odtud pocházející nejsou pouze nálezy po cihlářích nasbírané, nýbrž, že z převážné většiny jsou kořistí bádání soustavného, jež po mnohá léta na sídlišti tomto (Hodonice) konám. — Následkem toho jsou okolnosti níže uvedené, byť v mnohém ohledu i překvapovaly, přesně zjištěny."

[10] Ibidem, 129.

[11] Pro ilustraci uvádím stať *J. Kniese* (Pravěk IV, 1908), kde na str. 14 popisuje výrobu fals takto: „Znamenitými nálezy, hlavně bronzů, ano i zlata povzbuzeni jsouce kopali zde lidé

osídlení též v hornatých oblastech jihozápadní Moravy[12] a po něm i J. Knies (Náporky u Oslavan, Kramolín, Mohelno, Senorady). Velký význam — i přes běžné dobové nedostatky — měly výzkumy členů brněnského Muzejního spolku na Brněnsku, zejména přímo na obřanském Hradisku;[13] jim (hlavně J. Kniesovi, J. Slovákovi a později I. L. Červinkovi) také patří zásluha na získání množství materiálu ze strategicky důležitého hradiska u Křenovic.

V období prvé republiky pokračuje na Znojemsku ve výzkumu také halštatských sídlišť F. Vildomec (Křepice, Suchohrdly-Starý Zámek), mimořádné důležitosti nabyl léty jeho výzkum na Lamperce u Střelic a Slatiny.[14] Tamní sídliště počítalo patrně na 50 objektů a představuje dosud největší otevřené horákovské sídliště. Teprve roku 1935 objevil J. Hrbek jedno z největších halštatských hradisek „Šance" u Plavče. Na Krumlovsku a Oslavansku pracovali tehdy J. Kaufmann, V. Gross a J. Pešťál (Vedrovice, Kramolín), na Bučovsku zejména M. Chleborád (Křižanovice). — Větší výzkumy se dály i na Brněnsku, kde kromě obřanského Hradiska (E. Vodička, F. Adámek) je nutno jmenovat ještě výkopy na Holém kopci u Maloměřic (J. Skutil), u Ostopovic a Troubska (F. Mikulášek) a Tvarožné (J. Poulík).

Po druhé světové válce došlo k řadě větších terénních prací: na Znojemsku to byl výzkum Prehistorického ústavu brněnské University v Těšeticích (vedoucí výzkumu prof. F. Kalousek), při němž byla odkryta drobná venkovská osada horákovské kultury (obr. 8) a zachyceno i příslušné pohřebiště; totéž pracoviště konalo ještě práce na sídlištích u Prosiměřic (R. M. Pernička), Bezkova a Plavče (V. Podborský), kde se podařilo zachytit doklady halštatského železářského hutnictví, vázaného na místní přírodní zdroje. Z Krumlovska jsou přínosem výzkumy AÚ ČSAV, zejména zachycení hospodářského komplexu u Rybník (M. Šolle) a sídliště u Skalice (J. Říhovský) a také záchranný výzkum postupně ničeného Leskouna (J. Nekvasil, J. Ondráček). Na Brněnsku pak pobočka AÚ v Brně prováděla výzkumy v Brně-Řečkovicích (R. Tichý) a Brně-Králově Poli (J. Nekvasil). Též řada jednotlivých sídelních objektů, zachráněných v různých částech jižní Moravy, přinesla důležitý materiál (Smolín, Lovčičky, Kurdějov, Drysice); posléze pak byla zjištěna řada horákovských sídlišť i na Břeclavsku (Bulhary, Podivín, Lanžhot), do té doby opomíjeném.

Z podaného stručného přehledu je dostatečně patrná nesystematičnost a náhodnost většiny dosavadních prací; nicméně je však zřejmé, že pramenná základna se rozrostla již natolik, že může být východištěm ke shrnutí dosavadních znalostí o jihomoravských halštatských sídlištích. Toto shrnutí může být zároveň ukazatelem potřeb nových vhodných terénních výzkumů.

---

z okresu na svou pěst a chtíce vyhověti poptávce po starožitnostech a neuspokojeni výkopky, připadli na myšlénku vyráběti podobné starožitné předměty spůsobem umělým. Aby ráz starožitný byl zachován, brali ku výrobě kostěnných předmětů kosti na hradišti vykopané tmavou barvou význačné; přesleny hnětli a pálili v chlebové peci, kamenné mlaty vrtali u místního kováře. Materiál k nim poskytly jim nejdříve pískovcové žernovy z Leskounu, když nestačily, chodili do lomů v okolí Krumlova. Marně varoval jsem tehdy v Brně před koupí podobných předmětů; falsifikáty docházely odbytu nejen v hlavním městě moravském, nýbrž zaváženy i do Vídně, ano zřízena na místě i jakási agentura, jíž v čele stála bývalá hostinská Zábrdovská, která falsa i originály po dědině sbírala a do Vídně vozila Dru Woldřichovi a do Dvorního musea."

[12] *V. Čapek*, ČVMSO 1 (1884), 123; srov. též *J. Skutil*, Ročenka VIII Krajinského musea ve Velkém Meziříčí, 1941, 9.

[13] Historii výzkumů této lokality podal *F. Adámek* v díle Pravěké hradisko u Obřan (dále jen Hradisko), Brno 1961, 21 ad.

[14] Velké pozornosti se těšila zejména střelická spona s kuželkami, publikovaná samotným nálezcem (*F. Vildomec*, ČVMSO 45, 1932, 37 ad.).

Nálezový katastr jihomoravských halštatských sídlišť

Soupis nalezišť, podaný v závěru této statě, vymezuje nálezový katastr jihomoravských halštatských sídlišť zhruba v tomto geografickém rozsahu: Koncentrace sídlišť je patrna v pruhu od Znojemska na Moravskokrumlovsko, Oslavansko a Brněnsko: řidší síť lokalit je na Moravskobudějovicku, Bučovicku a Kloboucku, zatímco dolní povodí Svratky je téměř sterilní. Prázdný pruh, široký asi 20 km, je také po levém břehu Dyje, od Hodonic až po Břeclavsko. Slabé osídlení zjišťujeme též v dolním povodí říček Trkmanky a Stupavy: zde se arci směrem k povodí Moravy blížíme do oblasti zatím velmi málo známé a v prostoru od Kyjova a Veselí n. M. k severu obsazené vesměs již lužickým lidem. Oblast jižně dyjského oblouku od Frélichova a Novosedlí po Lednici a Břeclav nese zatím rovněž jen řídké halštatské osídlení, které M. Šolle váže spíše již k vlastní dolnorakouské kalenderberské kultuře (Mikulov-Mušlov, Mikulov-Turold).

Popsaný rozsah halštatských sídlišť není nikterak v rozporu s rozložením nálezů hrobových;[15] je dokladem vázanosti halštatských zemědělců na středně vysoko položené terény, zatímco roviny, nížiny a zaplavované oblasti (dolní Podyjí) zůstávaly prázdné. Rozsah nalezišť ukazuje, že přijatelnější než inundační terény byly členité pahorkaté kraje, i výběžky Českomoravské vrchoviny s místy, položenými až přes 400 m nadm. v. (Vysočany, Slavonice, Vacenovice). To lze vysvětlit především potřebami tehdejší ekonomiky, přírodním prostředím a klimatem vhodným pro zemědělsko-pastevecké formace s místními řemeslnými výrobnami. Vedle objektivních sídlištních podmínek má koncentrace halštatských sídlišť v uvedených výše položených oblastech své pozadí i v regionálním výzkumu, který se tu již od samého počátku terénní archeologie hojně rozvinul, zatímco např. v dolním Podyjí prováděn nebyl; obě skutečnosti — neexistence sídlišť i nedostatek jejich výzkumů — ovšem spolu úzce souvisejí.

Srovnejme nyní nálezový katastr po hlavních časových horizontech,[16] v sídlištních nálezech postižitelných:

Sídlištní materiál stupně HB je mi zatím znám z 52 jihomoravských lokalit; sídliště stupně HB se značně koncentrují na Brněnsku (45 %), jsou však známa i ze Znojemska a Moravskokrumlovska a pak ze severovýchodní periferie celého katastru. Z celkového počtu lokalit je zřejmé, že stupeň HB nepřináší úbytek populace oproti předešlému stupni (z HA je uváděno z jižní Moravy cca 45 sídlišť), spíše naopak; katastr pozdněbronzových sídlišť se zřejmě neliší od rozsahu horákovských sídlišť; nelze říci, zda i tato sídliště budou postupovat na severozápad až na samu periferii a také na Břeclavsku jich zatím není. Nejseverněji vysunutá podolská sídliště, známá však pouze z náhodných nálezů, jsou až u Babic a Obory na Blanensku a v Moravských Knínicích a Malhostovicích na Tišnovsku. Jsou dokladem posunu populace stupně HB povodím Svitavy a Svratky k severu, nikoli ovšem ve smyslu starší koncepce prospektorského pronikání do železnorudných oblastí na Blanensko. Kulturního postavení keramiky HB se dotkneme v dalším.

Starý horákovský stupeň je znám doposud jen z ojedinělých lokalit a proto nelze o jeho nálezovém katastru blíže pojednat.

Střední stupeň (horákovská kultura v užším slova smyslu) obsahuje již značný

---

[15] *M. Šolle*, PA XLVI-1 (1955), mapka na str. 127.

[16] Jak později vyplyne z rozboru keramiky, lze ve shromážděném fondu rozlišit po stupni HB a zatím nálezově úzkém stupni starohorákovském zejména 2 výrazné úseky: stupeň klasický a pozdní.

počet lokalit (40; skutečný počet je asi daleko větší, neboť v tomto čísle nejsou zahrnuty lokality bezpečně horákovské, avšak nezařaditelné do jednoho z našich tří stupňů této kultury). Řada jeho sídlišť je rozložena na Znojemsku (Hodonice, Bezkov, Těšetice, Tvořihráz) až Krumlovsku (Rybníky, Skalice), při čemž nelze říci, že by se posouvala až na periferii katastru, jako je tomu ve stupni pozdním. Rovněž Brněnsko má nyní husté osídlení (Ostopovice, Brno-Královo Pole, Brno-Řečkovice), aniž by bylo možno zatím konstatovat kontinuitu se sídlišti podolskými, na Brněnsku častými. Málo známe situaci na Bučovsku a také východně Trkmanky jsou k disposici jen izolované nálezy. Na jižních svazích Ždánického lesa, na Kloboucku, jsou bezpečná středohorákovská sídliště (Kurdějov, Šitbořice). Také Břeclavsko má typické celky (Podivín, obj. 2; Bulhary, obj. 5).

Pozdní sídliště jsou relativně nejpočetnější (50; v tomto čísle opět nejsou zahrnuty bezpečně nezařaditelné lokality); snad je to dáno dlouhým trváním tohoto stupně, i tím, že se znovu intensivně osidlují hradiska. Naleziště jsou nyní rozložena po celém vhodném sídlištním prostoru, lze však pozorovat jednak jejich posouvání na severozápadní periferii (Vysočany, Jaroměřice, Jevišovice, dokonce snad Slavonice), jednak jejich expansivní postup Posvitavím k severu (Bořitov, Habrůvka-Býčí skála), a k severovýchodu (Křenovice, Kněždub-Šumárník).[17] Srovnáme-li rozsah pozdněhalštatských sídlišť s katastrem plochých keltských pohřebišť[18] na jižní Moravě vtírá se na prvý pohled myšlenka, jakoby halštatské obyvatelstvo ustupovalo před keltskou mocí zejména na západní periferii dříve drženého katastru.

Typy sídlišť

Sídliště jsou nejčastěji prostá, zřejmě většinou agrární, nebo ojediněle výrobní, avšak i výšinná (opevněná) a jeskynní. Výšinná sídliště nelze označovat paušálně jako hradiska, neboť někdy na nich nelze bez výzkumu fortifikaci bezpečně dokázat. Jejich charakter a funkce jsou zatím vpodstatě neznámy, podobně jako jejich vztah k sídlištím prostým.

Jeskynní sídla doby halštatské na jižní Moravě jsou spíše jen kuriozitou; jde především o sídlištní nálezy, příp. i vrstvy v některých jeskyních Moravského Krasu (Babice-Výpustek, Habrůvka-Býčí skála, snad i Pekárna); jiné jeskynní sídliště je uváděno z Mikulova-Turoldu. Datování jeskynních sídlišť je ztíženo povahou dochovaného materiálu, jisto však je, že jeskyní bylo využíváno již ve stupni HB (Výpustek) a ještě i ve velmi pozdním období (Býčí skála). Zdá se, že k použití jeskyně za sídliště docházelo zcela náhodně a jen ve zvláštních případech (úkryt, dílna, kultiště).

Výšinná sídliště

Výšinná sídliště byla dosud chápána obecně jako halštatská. Chceme-li je však uvést do vztahu s ostatním osídlením, musíme je především přesně datovat; to je zhusta velmi obtížné, buď pro nedostatek nálezů vůbec, nebo proto, že z mnohých míst pochází materiál více stupňů (často i více kultur) a není jisto, v kterém stupni

---

[17] Jak poukázal *J. Nekvasil* (Sborník ČsSA 2, 1962, 144 ad.) je na této severovýchodní periferii horákovského katastru pravděpodobně i řada dalších lokalit.

[18] *J. Filip*, Keltové ve střední Evropě, Praha 1956, 68 ad., obr. 19.

(ba dokonce v které kultuře) byla vybudována fortifikace, čili v které době poloha plnila funkci hradiska. Každopádně však výšinná sídliště vykazují dva hlavní morfologické rozdíly; rozlehlá hradiska — drobné polohy a hradiska členěná na akropoli a předhradí — místa nečleněná. Rozdíly jsou i ve způsobu fortifikace samé, ta však dosud byla zkoumána jen řídce a mnohdy je zcela nedatovatelná.

Poněvadž výšinná sídliště zasluhují podrobného rozboru a nadto většina je jich dosud známa nedostatečně, podávám v závěru práce v rámci soupisu nalezišť jejich podrobný popis (srov. též obr. 3 a 4). Ze soupisu hradisek je patrné, že výšinné polohy byly užívány zejména ve stupni HB a pak v pozdním horákovském stupni.

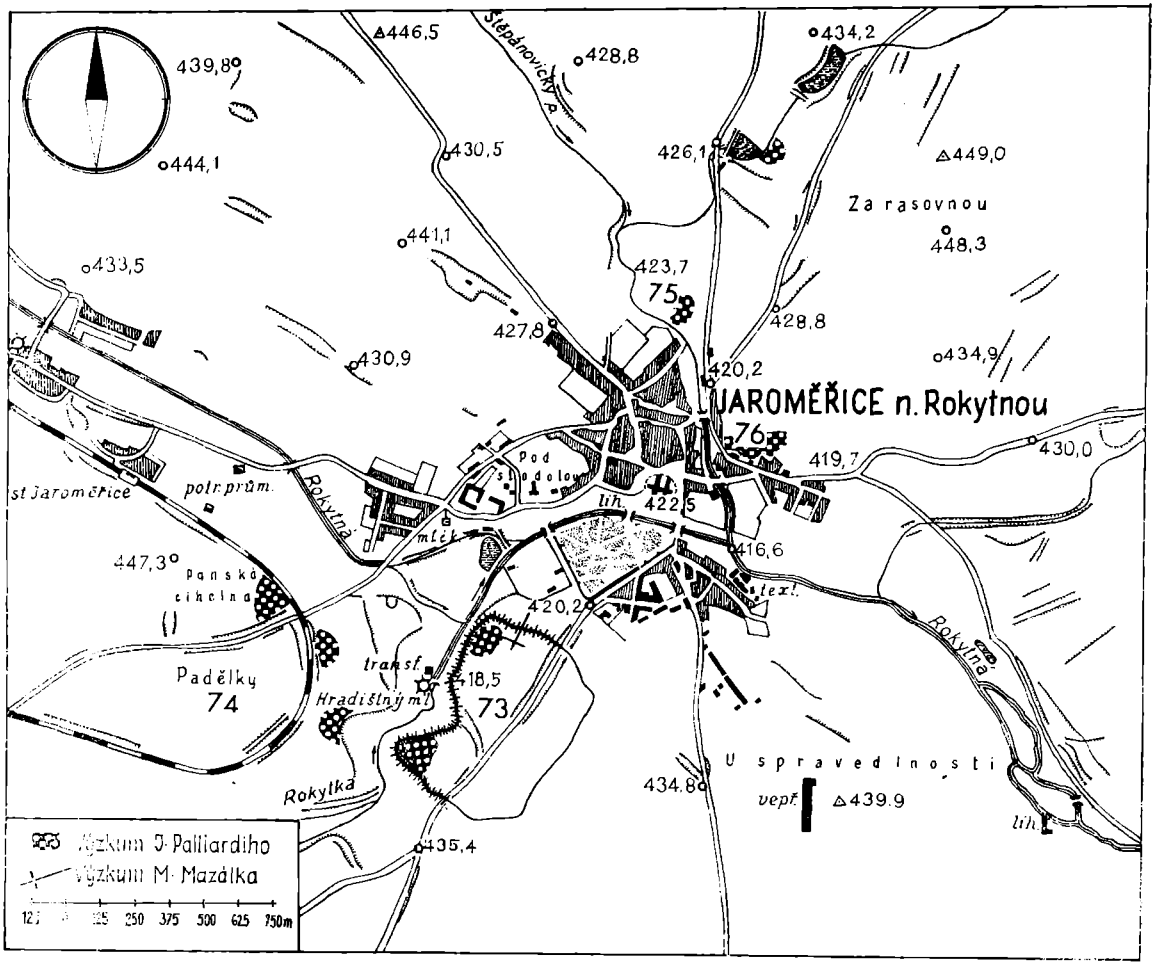

Obr. 1. Jaroměřice nad Rokytnou. — Situační plán Hradiska a přilehlých halštatských sídlišť (použito plánku St. Vejtasy a dokumentace M. Mazálka). — Situationsplan des Burgwalles und der beiliegenden hallstattzeitlichen Siedlungen. — (Kresba A. Šik.)

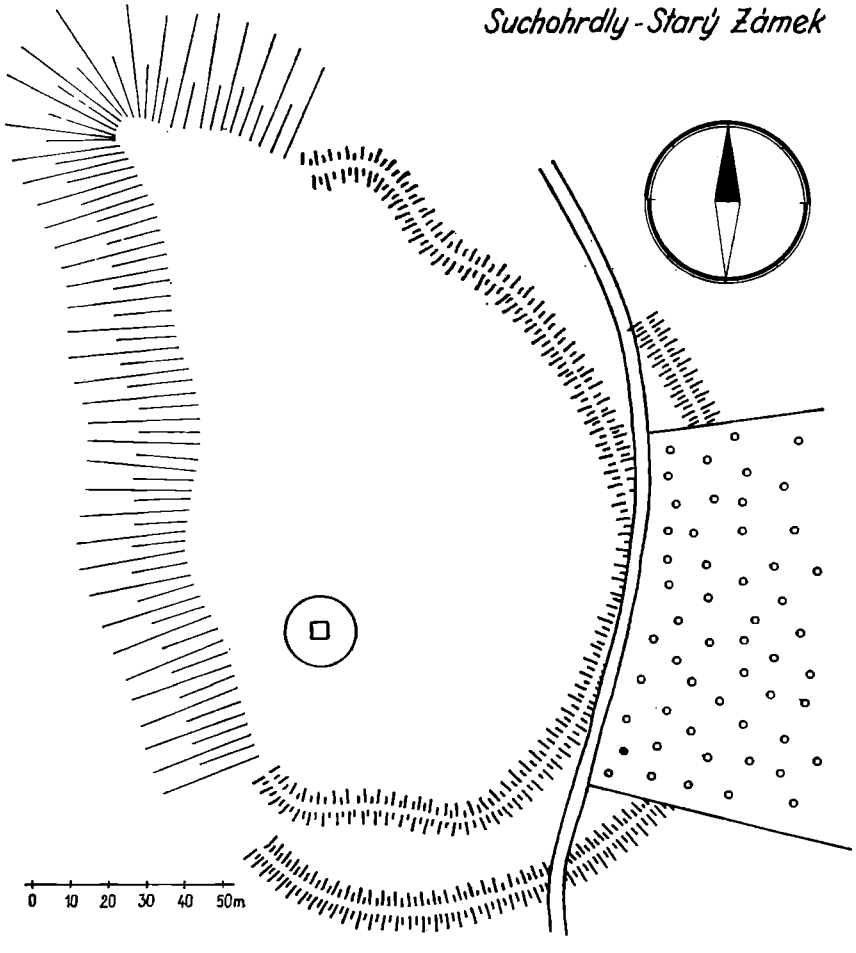

Obr. 2. Suchohrdly. — Plán hradiska Starý Zámek v lese Purkrábka. — Plan des Burgwalles „Starý Zámek" im Walde „Purkrábka". — (Kresba P. Mišustov a A. Šik.)

Do HB je možno bezpečně zařadit tato výšinná sídliště: Brankovice (13),[19] Brno-Líšeň, Staré Zámky (23), Brno-Obřany, Hradisko (31), Brno-Obřany, Skály (32), Křepice (87), Plaveč (131) a Suchohrdly, Starý Zámek (159), Suchohrdly, Deblínek (157) a pravděpodobně sem patří i Kramolín (84), Mohelno (108), Olbramovice, Leskoun (121), snad i Znojmo-Hrad (191) bylo v HB osídleno a na Hradišti sv. Hypolita ve Znojmě (192) se v HB pohřbívalo,[20] fortifikace je tu však zřejmě starší.[21] —

[19] Číslo za lokalitou koresponduje s číslem v soupise sídlišť, uvedeném na konci práce (viz pozn. č. 1).
[20] *F. Kalousek*, SPFFBU C 2 (1955), 13—14, tab. VII : 2.
[21] Podle výzkumů na lokalitě z let 1954—57 lze starší fortifikaci ve Znojmě-Hradišti datovat do stupně BD/HA.

Z uvedených poloh poskytla kromě materiálu stupně HB také (byť sporadický) horákovský materiál tato hradiska: Brno-Obřany, Hradisko i Skály, Kramolín, Křepice, Olbramovice, Znojmo-Hrad, sporadicky i Plaveč a Suchohrdly-Starý Zámek; na Starém Zámku u Sochohrdel byla kromě toho ve druhém horákovském stupni vybudována mohyla s bohatým velmožským pohřbem (obr. 21).

V horákovském období (většinou až ve 3. stupni horákovské kultury) byla osídlena hradiska: Diváky (47), Jaroměřice (73), Jevišovice (77), Kněždub-Šumárník (81), Křenovice (85), Oslavany-Náporky (126), Vedrovice-Mokrý žleb (180), Vysočany (189), pravděpodobně pak i obě drobné polohy u Borkovan (8, 9), hradisko u Bosonoh (12) a u Zastávky u Brna (190). Z nich většina nemá materiál vysloveně závěrečného horizontu halštatské kultury (typu Prosiměřic, či Tvarožné — viz dále), vcelku však lze jejich inventář položit spíše vždy do třetího stupně. Je ovšem skutečností, že některá tato hradiska (prokazatelně zejména Jaroměřice) byla osídlena již ve středním horákovském stupni.

Zbývající výšinné polohy (Brno-Líšeň-Chochola, Hornice, Senorady a Slavonice) poskytly zatím materiál toho druhu, že je nelze zodpovědně blíže datovat.

Z hradisek stupně HB byla dosud zkoumána čtyři: Brno-Obřany, Brno-Líšeň-Staré Zámky, Křepice a Plaveč, na olbramovickém Leskounu současně výzkum ještě probíhá. Obřanské i plavečské hradisko jsou typy rozlehlých fortifikačních center (plocha 42 ha a 39 ha), jejichž opevnění byla v HB prokazatelně vybudována.[22] Obě jsou vlastně velkými, ale poměrně plochými ostrožními polohami, i když různého typu; obřanské je na výspě vysunuté nad meandrující Svitavou, plavečské naostro žně sevřené tokem Jevišovky a dvěma potoky. Opevnění je účelně přizpůsobeno terénu; v Obřanech val (dnes terasa) lemuje celou plochu, v Plavči přetíná val s branou šíji na nejužším místě, čímž vytváří akropoli a vnější val pak uzavírá předhradí; povaha výzkumu zatím nedovoluje soudit, zda toto členění je vytvořeno záměrně pro společenské potřeby obyvatel, či je-li náhodně podmíněno přirozenou členitostí ostrožny. Všechna ostatní vzpomenutá hradiska HB jsou oproti uvedeným dvěma podstatně menší: výstižně je lze označit — v poměru k mnohým pozdněhalštatským „miniaturám" — jako středně veliká (rozsah kolem 10 ha); snad jen brankovické je neobyčejně malé. Všechna tato hradiska jsou nečleněná, i když je u některých možno konstatovat zdvojení fortifikace (Suchohrdly, Křepice, Kramolín). Vesměs jde opět o výhodné ostrožní polohy, vysunuté buď nad meandrující řeku (Suchohrdly, Kramolín), či svírané soutokem dvou (Křepice) nebo i tří toků (Brno-Líšeň, Mohelno). Plošina ostrožny, vhodná pro osídlení, je pravidelně ze tří stran chráněna přirozenými srázy a tam, kde přechází šíjí v otevřený terén, bývá umělé opevnění (obr. 3). V ojedinělých případech je ostrožna tak dokonale uzavřena srázy (Mohelno), že jakákoliv fortifikace tu byla již zbytečná.

Výšinné polohy osídlené v pozdním horákovském stupni jsou sice rovněž různorodé, ale zdá se tu rýsovati typ miniaturního ostrožního hradiska (plocha kolem 400—1000 m²), v němž se může tušit sídlo menší společenské jednotky (Diváky, Oslavany, Vedrovice, Vysočany, Jevišovice, Bosonohy, Zastávka u Brna, Borkovany). Ve všech uvedených případech však nelze říci, že by fortifikační systém bezpečně pocházel z pozdního halštatu: zdá se totiž býti značně primitivní (přepažení šíje

[22] Pro obřanské Hradisko je k disposici datování hradby metodou C_{14} (z roku 1959): Gro 820 ± ± 70; srov. *F. Adámek*, ČMMB XLV (1960), 69 ad.; *týž*, Hradisko, 32. — Z vnitřního valu hradiska u Plavče pochází typický střepový materiál stupně HB a kromě toho je celá poloha i s opevněním nepřímo datována neexistencí jiných kultur (vyjma sporadických střepů pozdnělengyelských a pak horákovských), srov. SPFFBU E 13 (1968), 104 ad.

ostrožny či hřbetu z jedné nebo z obou stran příkopem a valem) a může pocházet již z mnohem starší doby (eneolit, starší bronz). Fakt, že např. na Šumárníku pozdněhalštatské osídlení zřejmě fortifikaci nepoužívalo[23] by mohl vésti k závěru, že šlo jen o výhodné terénní polohy, které v halštatu buď vůbec nebyly opevněny, či kde se jen využívalo fortifikace starší. V případě Divák, Zastávky u Brna a snad i Borkovan (kde jsou doloženy pouze halštatské nálezy) ovšem nutno počítat s umělým opevněním ad hoc; tato drobná pozdněhalštatská hradiska bychom pak mohli srovnávat se současnými jihočeskými hradisky, která charakterisoval J. Maličký.[24] Odlišné je Hradisko u Jaroměřic a Křenovic, obě značně velká a zřejmě též opevněná po celém obvodu. Jako v HB obřanské Hradisko, tak nyní zejména objekt jaroměřický byl nade vší pochybnost centrem značné koncentrace osad v těsné blízkosti, takže bychom mohli uvažovat o hrazeném, snad již ne výhradně agrárním útvaru, zásobovaném zemědělským týlem. Je prokázáno, že tu nejde o refugium, nýbrž o relativně hustě osídlené místo s doklady výroby (keramika, železářství, kosťařství, textilnictví). S jistými výhradami by bylo možno totéž říci o hradisku křenovickém, zejména s ohledem na připojené tratě Trávníky, Koráb a na nálezy v cihelně pod Hradiskem.

O konstrukcích halštatských hradeb z jižní Moravy víme dosud velmi málo. Jisté údaje jsou o hradbách ze stupně HB:

Výzkum vnitřního valu plavečského hradiska (řez A — srov. SPFFBU E 13, 1968, 105, obr. 3) přinesl dosud tato zjištění: Hradba byla zbudována na souvislé kulturní vrstvě, mocné 25—40 cm a nasedající na skalní podloží; tato kulturní vrstva obsahovala typický střepový materiál stupně HB stejně jako vlastní násyp valu, takže časová diference mezi oběma objekty nemohla být veliká. Vlastní hradba, jejíž dnešní destrukční vlna je 10 m široká, s korunou 2 m nad úrovní spodní kulturní vrstvy, byla konstruována z kamenné zdi, hliněného a štěrkového násypu a dřevěné vazby. Čelní zeď, široká 2,5 m, byla zbudována z neopracovaných žulových balvanů, byla zapuštěna spodní kulturní vrstvou až do skalního podloží a její destrukce se dnes nalézá sesuta v příkopu (příkop souvisle lemuje val z vnější strany). Čelní zeď, jejíž původní výšku nelze podle dosavadního výzkumu propočítat, sledoval z vnitřní strany dřevěný — cca 2 m široký — rošt, zapřený zevnitř svislými kůly; za nimi pak následoval vlastní štěrkopísčitý a hlinitý násyp s jednou či dvěma řadami palisádových kůlů. — Zatím nelze tuto konstrukci srovnat se současnými jihomoravskými analogiemi; průřez valem platěnického hradiska Holý Kopec u Buchlovic, publikovaný J. Böhmem[25] však ukazuje principiálně stejné konstrukční prvky, stejně jako hradba v Brně-Obřanech (viz dále), či velatická (?) hradba na Leskounu u Olbramovic.

Vnější val plavečského hradiska měl naopak konstrukci jednodušší, lehčí: Nebyla tu zjištěna kamenná zeď; na dvou sondovaných místech (řez Y, Z) a v úvozu polní cesty (řez X) byla zjištěna do červena propálená hlína tvořící vlastní destrukční oblouk valu, nasedající na rostlý terén. Na řezu Z, kde červená vrstva byla značně tenká, se objevila horizontální roštová konstrukce, pořízená z tenkých kolíků (∅ cca 7—10 cm), jejichž vazba a ukotvení se z dosud provedeného výzkumu nedá

[23] Za laskavé sdělení vděčím V. Dohnalovi (viz též příslušnou stať v soupise lokalit).

[24] *J. Maličký*, PA XLIII (1947—48), 35—36; datování jihočeských halštatských hradisek není však tak jednoznačné; poukázala na to v poslední době *V. Šaldová* (Archeologické studijní materiály AÚ ČSAV Praha I, 1964, 49, 51). Mnohá hradiska, označovaná dříve za halštatskolaténská, byla zbudována vlastně již v HB, řada jich má ovšem osídlení jak HB tak HD/LA.

[25] *J. Böhm*, Kronika, 329, obr. 28; srov. též *J. Maličký*, PA XLIII (1947—48), 24—25.

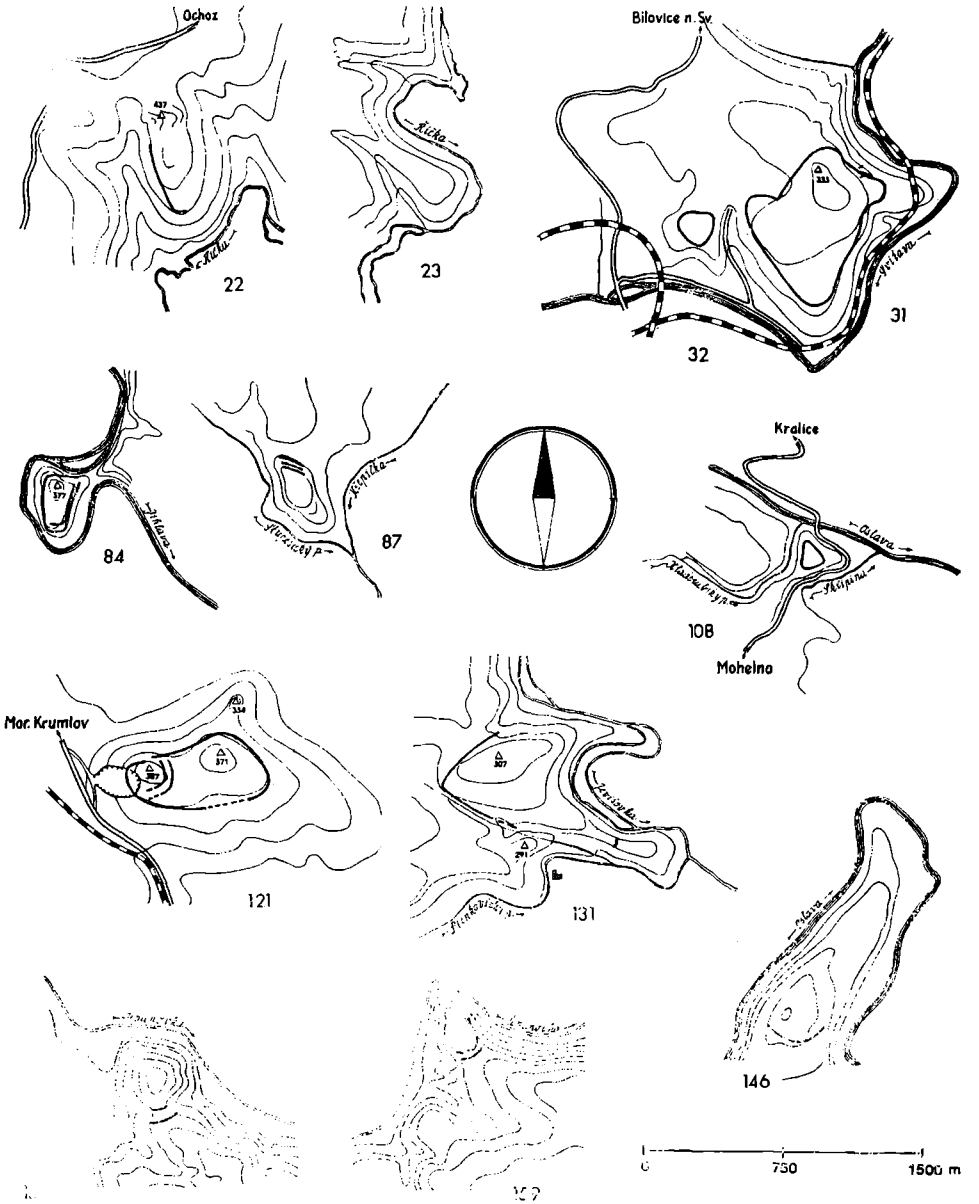

Obr. 3. Schematické plánky jihomoravských výšinných sídlišť stupně HB: 22 Brno-Líšeň-Chochola, 23 Brno-Líšeň-Staré Zámky, 31 a 32 Brno-Obřany-Hradisko a Skály, 84 Kramolín, 87 Křepice, 108 Mohelno, 121 Olbramovice-Leskoun, 131 Plaveč-Šance, 146 Senorady, 157 a 159 Suchohrdly-Deblínek a Starý Zámek. — Schematische Pläne der südmährischen Höhensiedlungen der Stufe HB. — (Kresba V. Podborský a A. Šik.)

rekonstruovat. Každopádně však byla vnější plavečská hradba konstruována mnohem jednodušeji a s menším nárokem na odolnost než hradba vnitřní; materiál k jejímu násypu byl vybírán zřejmě — alespoň místy — z vnitřního obvodu hradby, jak svědčí prohloubená linie souběžná s valem a tvořící jakýsi vnitřní příkop; vnější příkop zde neexistoval, jeho funkci plnil vodní tok (potok protékající údolím zvaným Žlíbek).

Na obřanském Hradisku byla základem hradby mohutná, značně vysoká (5—6 m), snad dvojitá dřevěná stěna, vyplněná uvnitř hlinitým, písčitým a kamenitým násypem.[26] Zde také jsou náznaky existence dřevěných věžovitých konstrukcí, rozestavených u vchodu do hradiska, případně v určitých intervalech po celém obvodu hradby. Vizuální náznak věžové stavby je i na lomu vnějšího valu v Plavči, odjinud z jihomoravských hradisek mi znám není. Pro obdoby je nutno se obrátit do lužické oblasti na sever od jihomoravského areálu, zejména do Polska.[27] Obřanské Hradisko, ležící na jižním lužickém pomezí a silně poznamenané lužickým vlivem v keramice bylo snad i fortifikačně podobné hradům lužickým.

Opevnění na Starých Zámcích u Líšně blíže známo není, neboť situace je tu kombinována fortifikací velkomoravskou; jisté je, že v nejužším místě ostrožny byl terén Starých Zámků v HB přepažen dřevěnou palisádou.[28] Na Leskounu u Olbramovic byly dosud ve valu zjištěny kůlové jamky zahloubené do zvětralého skalního podloží,[29] hradba sama, dnes již téměř neznatelná, mohla vznikat postupně v několika kulturních obdobích.[30]

O fortifikacích pozdněhalštatských není zatím známo celkem nic. Hradba jaroměřického Hradiska snad byla sondována, zpráv o její konstrukci, však není vyjma poznámky M. Mazálka o kamenné destrukci, pocházející snad z „opevňovací zdi".[31] Ostatní objekty zkoumány nebyly; použití kamenné hradby, známé z tohoto období zejména ze západního sousedství jižní Moravy[32] lze předpokládat i na drobných sídlištích pozdního horákovského stupně (zejména na lokalitách typu Diváky, Borkovany).

Hradby halštatských hradisek měly též brány a vstupy; mnohé je možno ještě dnes v terénu sledovat. Na obřanském Hradisku uvádí F. Adámek celkem 5 vchodů, z toho jeden má za bránu;[33] ostatní vchody lze považovat za prosté vstupy, vytvořené krátkým přerušením hradby, často v jejím ohybu. Na hradisku u Zastávky vede středem obou valů na západním konci lokality lesní cesta, která valy prořezává; je možné, že zde byl původní vstup do sídliště, respektovaný ještě dnes lesní cestou, podobně jako na kramolínském Hrádku je recentní vstup v severovýchodním cípkovitém výběžku plató, kde i v pravěku byla zřejmě hradba přerušena vchodem. Nejlépe je možno vchody do hradiska sledovat na Šancích u Plavče (obr. 4). Ve vnitřním valu, asi uprostřed jeho délky je 11 m široká sedlovitá prohlubeň, kterou val lemuje půlkruhovitě směrem do akropole, zatímco příkop z vnější strany probíhá rovně. Zdá se, že tu nemůže jít o recentní zásah do valu: spíše máme před sebou důmyslně

---

[26] *F. Adámek*, Hradisko 28, pozn. č. 1, 2; 31.

[27] *J. Filip*, Počátky slovanského osídlení v Československu, Praha 1946, 37—39; *J. Kostrzewski*, Pradźieje Polski, Poznań 1949, 135; *týž*, Praslowiańszczyzna, Poznań 1946, 100 ad.; *W. Coblenz*, Silesia antiqua 7 (1965), 165, obr. 13.

[28] *J. Poulík*, Jižní Morava, Brno 1948—50, 99, 101.

[29] *J. Ondráček*, Přehled výzkumů AÚ ČSAV Brno za rok 1959, 53.

[30] *J. Nekvasil*, Přehled výzkumů AÚ ČSAV Brno za rok 1963, 26.

[31] Archiv AÚ ČSAV Brno, čj. 1012/58.

[32] *J. Maličký*, PA XLIII (1947—48), 36; *J. Filip*, Keltská civilisace a její dědictví, Praha 1959, 29 ad.

[33] *F. Adámek*, Hradisko 31.

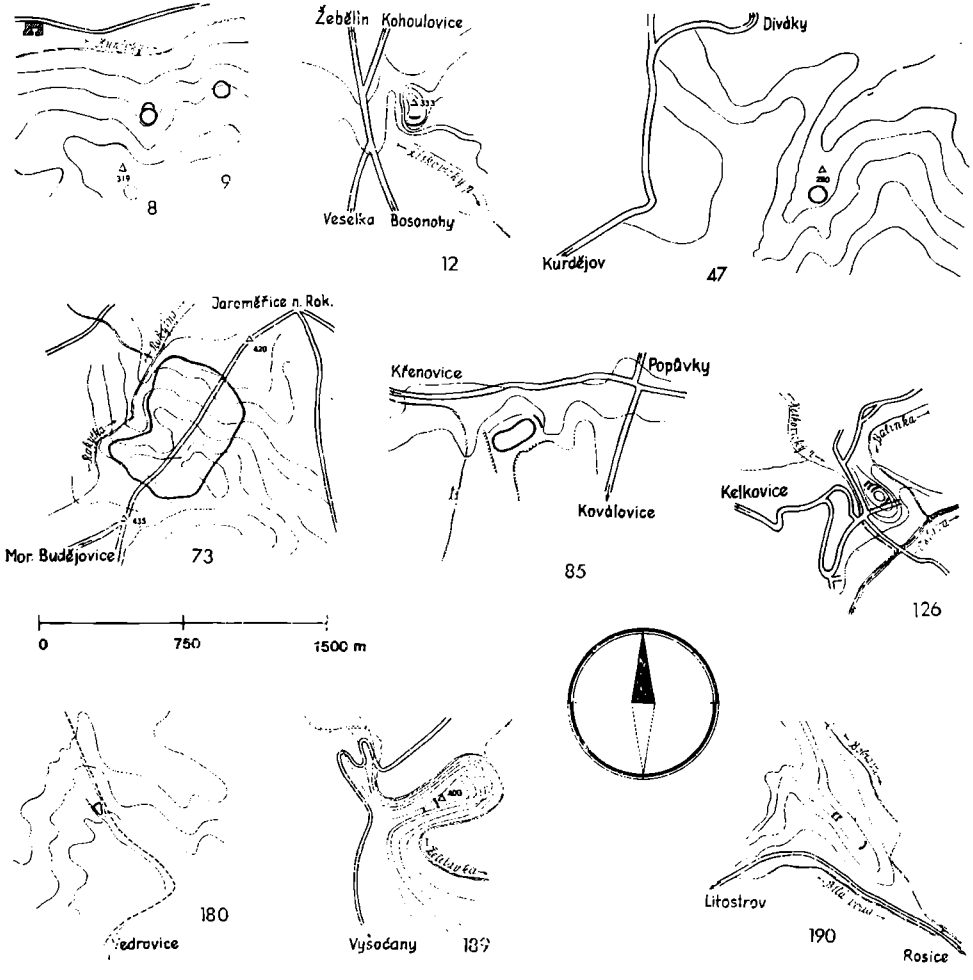

Obr. 4. Schematické plánky jihomoravských výšinných sídlišť stupně HD/LA: 8 a 9 Borkovany I a II, 12 Bosonohy, 47 Diváky, 73 Jaroměřice nad Rokytnou, 85 Křenovice, 126 Oslavany-Náporky, 180 Vedrovice-Mokrý žleb, 189 Vysočany-Palliardiho hradisko, 190 Zastávka u Brna. — Schematische Pläne der südmährischen Höhensiedlungen der Stufe HD/LA. — (Kresba V. Podborský a A. Šik.)

konstruovaný vjezd do akropole, ne nepodobný bránám rekonstruovaným např. na jihoněmeckých protokeltských a keltských hradiscích.[34] Dvě přerušení ve vnějším plavečském valu jsou široká 13 a 9 m a nenesou apriori žádné stopy důmyslnější konstrukce: lze i pochybovat, zda jde o skutečné vchody, neboť po 25 m od poslední průrvy val končí a vchody zde situované by tedy neměly smyslu: je ovšem pravdě-

[34] Jednu z nejnovějších takových rekonstrukcí srov. v časopise Germania 43, 1965, 59 ad., obr. 9 (zde citována i další literatura); — jde ovšem o srovnání zcela předběžné.

podobné, že hradba tu nebyla dokončena a vchody tudíž mohly být vybudovány podle předem připraveného, avšak nedokončeného projektu.

Dosavadní znalosti o halštatských hradiscích jižní Moravy lze závěrem stručně shrnouti do několika bodů:

1. Nelze činit zásadních rozdílů mezi hradisky stupně HB a HD/LA a to tím spíše, že mnohá byla osídlena v obou stupních; v HB se však kromě běžných středně velikých poloh objeví i rozlehlé objekty členěné na akropoli a přehradí, v pozdním halštatu jsou nápadně častěji vyhledávány drobné nečleněné polohy, měřící často jen desítky metrů.

2. Charakter hradby je závislý na terénních podmínkách, většinou nelze hovořit o typu hradiště s hlediska půdorysného a disposičního.

3. Jako opevnění sloužilo v mnohých případech (Vysočany, Zastávka u Brna, Oslavany-Náporky) pouhé přepažení přístupové plochy příčným příkopem, nebo příkopem a valem: jde tu o velmi starý způsob opevňovací techniky, známý již v eneolitu a není vždy jisté, je-li teprve hlaštatského původu.

4. Vlastní halštatské hradby byly budovány z kamenné zdi (kamenného násypu), zpevněné zevnitř dřevěnou konstrukcí a z hliněného násypu, zostřeného snad většinou ještě palisádovým plotem na temeni. V nutných případech byly hradby sledovány vně příkopy.

5. V hradbách byly konstruovány nepochybně brány, jednodušší i značně složité stavby.

6. Mohutnost hradby, případně zdvojení či ztrojení fortifikace, jsou závislé jak na terénních podmínkách, tak na významu opevňovaného prostoru (významné — podružné místo; akropole — předhradí).

Halštatská hradiska jsou přirozeným vyvrcholením dosavadního vývoje tohoto typu sídliště na jižní Moravě, i když nelze říci, že by opevňovací principy známé tu již v době bronzové, byly zásadně kvalitativně překonány. Zejména však po stránce funkční došlo patrně k závažným změnám, které si vynutil růst společenské ekonomiky a organizace. Halštatská hradiska jsou — zejména v pozdním horákovském stupni — daleko hojnější než v době bronzové a kartografické vyjádření situace dovoluje soudit na jejich systematické rozmístění v terénu.

Sídliště prostá

Typem polohy prostého halštatského sídliště jižní Moravy je mírný, jen zřídka prudší svah, přivrácený obyčejně k jihu, jihozápadu či jihovýchodu. Velmi často leží takové svahové polohy přímo nad vodním tokem (Tvořihráz /tab. I:4/, Bulhary, Bučovice aj.), ovšem v takové úrovni, aby nebyly ohroženy záplavami. Sídelní místa jsou na takových svahových polohách soustředěna spíše ve střední a nižší úrovni, zatímco kulminační body svahů jsou volné (ve Velkých Hostěrádkách např. je ve vyšší úrovni svahu osada laténská,[35] v Těšeticích zase příslušné halštatské pohřebiště[36]).

Charakter sídlištní polohy je ovšem dán členitostí terénu a tak se vyskytnou i sídliště na dosti prudkých (Kurdějov, Smolín) a členitých (Šitbořice-Lišky) svazích, výjimečně i na rovině (Podivín, Prosiměřice). Základní polohou však zůstává mírný,

[35] *K. Ludikovský*, Přehled výzkumů AÚ ČSAV Brno za rok 1960, 77.

[36] *V. Podborský*, AR 11 (1959), 174 ad.; *týž*, AR 12 (1960), 643 ad.; *týž* Die Hallstattsiedlung in Těšetice, Fontes archaeologici Pragenses 9 (1965), 3 (dále jen Těšetice).

zhruba jižní svah; na takovýchto polohách byla budována sídliště již ve stupni HB (Malhostovice, Troubsko), zejména však opět v klasickém a pozdním horákovském období. Příkladem takové polohy je i těšetická osada v trati „Vinohrady".[37] Rozkládá se na jižní stráni nad potokem Únanovkou, v nadmořské výšce 257—250 m. Poloha byla osídlena již od neolitu,[38] nejintensivněji však až v klasickém stupni horákovské kultury. Horákovská osada se soustřeďovala do jižních míst návrší, na celkem uzavřenou plochu cca 150×250 m (obr. 5). Těšetické sídliště je zatím jediné úplněji

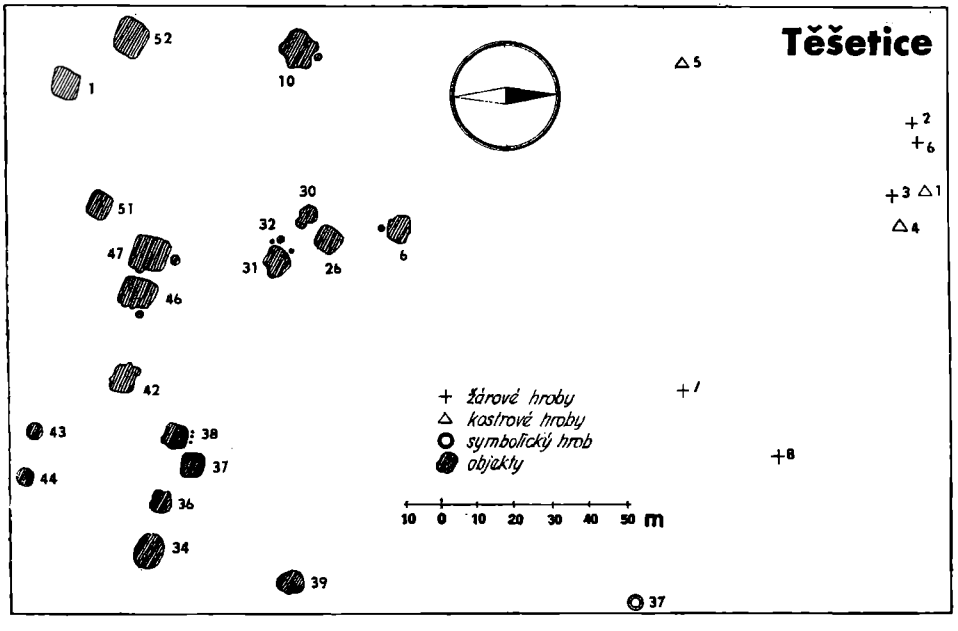

Obr. 5. Těšetice. — Plánek horákovské osady a příslušného pohřebiště. — Plan der horakover Siedlung und des zugehörigen Gräberfeldes. — (Kresba V. Podborský a A. Šik.)

prozkoumané a poznatky o celkovém vzhledu osady halštatského období na jižní Moravě můžeme zatím čerpat pouze z něho. Tvořilo je celkem 15 (?) polozemnicových či zemnicových chýší a další jámy neobytného charakteru; to je ovšem počet zachycený při výzkumu a je pravděpodobné, že původně zde stálo objektů více.[39] Řada největších chýší tu tvoří nepravidelný, uvnitř prázdný kruh, z něhož zhruba východním směrem vybíhá řada dalších objektů (č. 42, 38—36, 34), tvořících jakousi ulici; stranou jsou pouze dvě hospodářské jámy (č. 43, 44), ze sídelních objektů jen dva (č. 6, 39). Ze západní strany tohoto útvaru je nutno předpokládat ještě další omezený počet chýší, které byly zničeny orbou před zahájením výzkumu. Takto vzniká prázdné prostranství v centru osady, což je možno považovat za typický znak „venkov-

[37] *V. Podborský*, Podyjí 1958, 42; *týž*, Těšetice, 3 ad.
[38] *Týž*, SPFFBU E 9 (1964), 19 ad.
[39] Terénní podmínky nedovolily bezpečně rozhodnout, zda zde stály také kůlové domy na povrchu terénu; pravděpodobně tomu tak nebylo.

ského" agrárního sídliště, jaká jsou známa již od neolitu. Stopy po úpravách bezprostředního okolí chýší, i vnitřní plochy osady se v kultivovaném terénu ovšem nedochovaly. Vchody do chýší nevedly asi přímo z volného prostranství, nýbrž spíše z menších uliček mezi domy.

Těšetická osada představuje poměrně malou sídlištní jednotku. Z Moravy, ani z nejbližšího okolí nelze tamnější situaci ověřit; většinou se zdá, že halštatská sídliště byla rozsáhlejší. Tak např. ve Střelicích-Slatině prokopal F. Vildomec nejméně 50 zemnicových objektů[40] a také pozdní sídliště ve středních a jižních Čechách jsou označována za velmi rozsáhlá (Krašovice, Praha-Hloubětín, Kbely u Prahy, Příšovice aj.[41]), se 40—50 (polo)zemnicemi. Řadu sídlišť zkoumaných v poslední době (Bulhary, Bezkov, Brno-Královo Pole;[42] na Slovensku Sereď, Ratkovcie;[43] dolnorakouský Gross-Weikersdorf, Asparn a. d. Zaya[44]) nelze v tomto smyslu komparativně využít, neboť jde o výzkumy nepodávající celkový obraz osady. Velké rozlohy pozdněhalštatských osad mohou být někdy dány i dlouhým osídlením lokality, při čemž horizontálně-stratigrafická pozorování většinou nejsou, nebo nemohou být konána.

Zjištění skutečného počtu objektů na halštatských sídlištích je podmíněno nejen stavem a kvalitou výzkumu té které lokality, ale také vyřešením problému existence nadzemních domů na těchto sídlištích. Kůlové stavby mohou při běžných (záchranných) výzkumech unikat pozornosti a tak nepočítáme-li s nimi v našich závěrech, může to mít za následek chybnou rekonstrukci celkového stavu. Z téhož důvodu nelze činit podrobnější propočty o počtech obyvatel osad. V případě Těšetic, kde bychom při počtu cca 20 obydlí mohli uvažovat asi o 80—100 lidech, docházíme sice k číslu, vyhovujícímu představě menší osady své doby, kontrolovatelných analogií však k disposici není. Na sídlištích, kde se počet domů pohybuje kolem 40—50, by při stejných počtech bylo cca 200—250 lidí a to je pro pravěk (byť vlastně již pro konec pravěku) číslo příliš velké, máme-li při tom na mysli „venkovskou" zemědělskou osadu.[45] Při tom by toto číslo ještě značně vzrostlo připočtem obyvatel případných nadzemních kůlových domů. Zde se dotýkáme otázky funkce různých sídlištních objektů.

---

[40] *F. Vildomec*, Od Horácka k Podyjí 8 (1931), 8; *týž*, ČVMSO 45 (1932), 37 ad.; *V. Vildomec*, VVM 11 (1956), 164; srov. též *V. Podborský*, Sborník II (Vildomcův) AÚ ČSAV Brno, 1963, 49.

[41] *L. Jansová*, PA XLVIII (1957), 425 ad.; *E. Soudská*, Archeologické studijní materiály AÚ ČSAV Praha I (1964), 69, pozn. č. 5; *B. Soudský*, AR 7 (1955), 180 ad.; *I. Pleinerová*, Archeologické studijní materiály AÚ ČSAV Praha I (1964), 72 ad., spec. 79; *E. Soudská*, l. c., 53 ad.

[42] *V. Podborský—E. Opravil*, SPFFBU E 7 (1962), 87; ibidem E 10 (1965), 135 ad.; *J. Skutil*, ČMMZ 33 (1946), 68; *J. Král*, archiv AÚ ČSAV Brno, čj. 946/49, 324/50; — za informaci o novém záchranném výzkumu na sídlišti v Brně-Králově Poli vděčím J. Nekvasilovi.

[43] *J. Paulík*, SlArch III (1955), 135 ad.; *L'.Kraskovská*, Študijné zvesti AÚ SAV Nitra 9 (1962), 143 ad.

[44] *H. Tripp*, MAGW 71 (1941), 260 ad.; *F. Felgenhauer*, ArchA 19—20 (1956), 163 ad.

[45] Srov. úvahy *M. Stloukala* o počtech obyvatel velkomoravských center a jeho kritiku Preidelových názorů v AR 14 (1962), 80 ad. I když odhad počtu maximálně 300—400 obyvatel pro velkomoravská hradiska je snad příliš nízký, ukazuje se, že stav populace v rané době dějinné nebyl tak vysoký, jak by se mohlo na první pohled zdát; na základě toho by i náš odhad pro dobu halštatskou byl značně vysoký (odhad není možno kontrolovat poměry na některém pohřebišti horákovské kultury).

Sídlištní objekty a jejich funkce[46]

Při posuzování vztahů různých typů obydlí je nutno mít na zřeteli nejen hlediska kulturní, ale také technická a účelová. Je známo, že základní konstrukční principy pravěkého domu byly objeveny již v neolitu; v následujících obdobích až do halštatu dochází vpodstatě jen k vývoji formální stránky obydlí (půdorys, členění). Novou, roubenou techniku přináší ve středoevropském prostředí teprve pozdní bronz a halštat; současně v té době začíná nabývat na významu zemnicový (polozemnicový) dům.[47] Vývoj sídelního objektu podléhal ovšem nejen zákonitostem technického pokroku, ale byl svázán i se společenskou ekonomikou určitých pravěkých pospolitostí. Nelze tudíž počítat s naprostou uniformitou obydlí v jistých časových úsecích, aniž bychom vzali v úvahu hledisko geografické a hospodářské. V. Hank formuloval správnou zásadu, že pravěký příbytek jakožto objekt technický, ale současně i historický, je uskutečnitelný „celou řadou jak dobově, tak regionálně podmíněných variant".[48] Tím ovšem nechceme popírat, že vývoj obydlí směřuje v souladu s řadou přírodních i společenských změn vpřed podle jistých obecných zákonitostí. Projevem této obecné zákonitosti je nepochybně vzrůstající obliba zemnice v době halštatské, i když to v té době není forma jediná.

Pro studium lidského obydlí ve středním Podunají máme dnes řadu dokladů z novějších výzkumů, které mohou poskytnout dobré srovnání poměrům jihomoravským.

O současné existenci kůlových chat a zahloubených sídelních objektů svědčí zejména výzkum mladohalštatské osady na Mačianských vrškoch u Seredi na jihozápadním Slovensku. Zde se J. Paulíkovi podařilo bezpečně zachytit 13 kůlových a asi stejný počet zemnicových příbytků čtyřúhelných tvarů halštatského i pozdněhalštatského období.[49] Šlo tu zásadně o domy s jednou místností, nechyběla však ani snaha po dílčím členění obytného prostoru. V kůlových domech, jejichž rozměry se pohybovaly zhruba kolem 8—10 × 4—6 m, se uvnitř objevovovaly menší kulturní jámy, které patrně sloužily za zásobárny; výjimečně se objevily i vně chaty a J. Paulík je považoval v takových případech za „kuchyňské" jámy. Ke kůlovým stavbám byly v některých případech napojeny menší čtyřúhelné přístavky, které asi souvisely se zmíněnými kuchyňskými jámami, nebo chránily pec. — Zemnicové objekty byly dvojího druhu; prosté zemnice se (sedlovou ?) střechou nesenou podpůrnými sloupy, při čemž střecha svou velikostí odpovídala vlastní jámě. Dále se vyskytly objekty, kde jáma byla jen částí celé stavby.[50] Oba druhy jam, jejichž tvary jsou nejčastěji čtvercové, často se zaoblenými rohy (rozměry se pohybují kolem 4—6 m, hloubka dosahuje až 1 m, je však zkreslena nálezovými poměry na lokalitě), lze považovat rovněž za obytné chaty, současné s kůlovými domy, jak dokazuje jejich inventář. — Opírajíc se o zjištění v Seredi interpretuje také L. Kraskovská objekty z Ratkoviec jako zahloubené součásti kůlových staveb.[51] Avšak ze Slovenska pochází i řada dalších zemnicových halštatských objektů;[52] jestliže nejsou běžně zjišťovány i kůlové

[46] Pod pojmem sídlištní objekt rozumím účelově jakýkoliv objekt nalézající se na sídlišti, sídelní objekt je naopak stavba výlučně obytná.

[47] *V. Vokolek*, AR 12 (1960), 46; *E. Soudská*, Archeologické studijní materiály AÚ ČSAV Praha I (1964), 69.

[48] *V. Hank*, Otázky rekonstrukce pravěkého domu, Referáty Liblice za rok 1957, II. díl, 97.

[49] *J. Paulík*, AR 6 (1954), 306 ad.; *týž*, SlArch III (1955), 145 ad.

[50] *Týž*, SlArch III (1955), 148—9.

[51] *L'. Kraskovská*, l. c., 166.

[52] Jde např. o naleziště: Tvrdošovce, Topolčany, Stráže (*J. Paulík*, SlArch III, 1955, 149), Bučany (*J. Paulík*, Študijné zvesti AÚ SAV Nitra 3, 1959, 146), Križovany nad Dudváhom (*J. Paulík*, Život a umenie doby železnej na Slovensku, Bratislava 1962, 89), aj.

nadzemní stavby, lze to připsat zejména charakteru záchranných výzkumů, avšak i mimořádné oblibě, jakou si zemnicová forma domu získala v této době ve střední Evropě.

Z Dolního Rakouska známe řadu půdorysů halštatského domu zejména z území typu Bernhardstahl. Tamnější půdorysy se vyznačují značnou nepravidelností a vnitřním členěním prostoru.[53] Hojný výskyt zemnicových a polozemnicových objektů je doložen zejména na sídlišti v Gross-Weikersdorf, kde roku 1939 odkryl H. Tripp celkem 12 halštatských jam stupně Ha C a později byly zjištěny ještě četné jámy další.[54] Vedle menších jam kruhového půdorysu (v jámě č. 3 o průměru 1,55 × 1.90 cm bylo zjištěno ohniště[55]) se tam objevily nejčastěji zhruba čtyřúhelníkové objekty, které při povrchu vykazovaly větší, dosti nepravidelný půdorys (např. obj. č. 4) a ke dnu se redukovaly na celkem pravidelný čtvercový útvar. Dna jam se nacházela v hloubce kolem 1,50 m pod povrchem. Zároveň tu však byly zjištěny plošší jámy spíše oválného půdorysu, často uvnitř dělené dalším zahloubením (obj. č. 7), které byly srovnávány s únětickými objekty v Groß-Mugl, jimž také byla připisována obytná funkce.[56] Kůlové jamky zde byly zjišťovány jen výjimečně, ale přestřešení objektů dokazuje zřícená vrstva uhlíků a mouru (= destrukce střechy) uvnitř objektu č. 8.[57] — Obdobné domy, oválného i zhruba čtvercového půdorysu jsou známy i z jiných lokalit a nověji publikoval konstrukčně velmi důležitý typ zemnice z Asparn a. d. Zaya F. Felgenhauer.[58] Z území typu Statzendorf-Gemeinlebarn uvádí R. Pittioni čtvercové nebo obdélníkové domy (Wien XXV-Vösendorf) s lehce zahloubeným dnem, ale i domy srubové (Katzelsdorf);[59] srubové domy tu lze předpokládat na základě nálezů srubových hrobových komor pod mohylami (Krensdorf, Csönge[60]). Srubové stavby pak jsou doloženy zejména ze západního Rakouska, kde se ovšem objevuje i technika stavby kůlových domů.[61] Zemnicové domy tu zatím nejsou příliš často uváděny.

Poměrně dobře jsou známy také sídlištní poměry v Čechách. Tak nový výzkum v Krašovicích v jižních Čechách přinesl zjištění zejména nadzemních, i značně rozměrných (9 × 12 m) domů, konstruovaných z nosných kůlů zapuštěných snad do základového žlábku, nebo lehce zahloubených;[62] celkové chronologické postavení krašovické osady je však dosti pozdní. — Také v Praze-Hloubětíně, kde odkryl B. Soudský u nás dosud ojedinělý kompletní půdorys bylanské hrazené osady, rozdělené na část sídelní a výrobní, byly obytné chaty většinou nadzemní kůlové konstrukce; řadu typů zemnic a stanových chýší interpretuje B. Soudský jako výrobny, často již specializované na určitou produkci.[63] Trvání hloubětínské osady bylo zřejmě dlouhé, od konce HB až do pokročilého laténu.[64] Je tu také zjištěno, že na

---

53 *R. Pittioni*, Urgeschichte des österreichischen Raumes, Wien 1954 (dále jen Urgeschichte), 602.
54 *H. Tripp*, MAGW 71 (1941), 260 ad.; *F. Felgenhauer*, ArchA 19—20 (1956), 177.
55 *H. Tripp*, l. c., 265.
56 Srov. *E. Beninger*, MPK IV (1941), 51 ad.; *H. Tripp*, l. c., 263; *R. Pittioni*, Urgeschichte 299, obr. 208.
57 *H. Tripp*, l. c., 263, 269.
58 Např. z Oberleiserbergu pochází objekt označovaný za tkalcovskou dílnu, který má dvěma kůly naznačený vstup (WPZ 22, 1935, 87—89). — *F. Felgenhauer*, l. c., 163 ad.
59 *R. Pittioni*, Urgeschichte 590.
60 *Týž*, l. c., 573, obr. 402; *J. Lázár*, AÉ 82 (1955), 210, obr. 5.
61 *M. Hell*, ArchA 1 (1948), 63 ad.; *R. Pittioni*, l. c., 568—9.
62 *L. Jansová*, PA XLVIII-2 (1957), 428 ad.
63 *B. Soudský*, AR 7 (1955), 192 ad.
64 *Týž*, l. c., 197; *A. Ryová—B. Soudský*, Libenice-Keltská svatyně ve středních Čechách, Praha 1962 (dále jen Libenice), 135 ad. (zde je pozdní hloubětínská fáze datována až k polovině 3. stol).

obytné ploše mladší kůlové domy převrstvily starší halštatské zemnice.[65] Rozdíl mezi zemnicemi a stavbami na úrovni je zde tedy dán nejen funkcí, ale i stářím. — Halštatsko-laténské sídliště v Kbelích u Prahy přineslo také především zemnice, jejichž počet odhaduje I. Pleinerová asi na 30;[66] kůlové stavby tam zachyceny nebyly, avšak jejich původní existence se předpokládá. Půdorysy tamních obydlí jsou velmi pravidelné (obdélníky se zaoblenými rohy)[67] a připomínají půdorysně již laténské chaty se zapuštěnými podlahami. Další sídliště ve středočeské oblasti s výskytem zejména zemnicových objektů jsou v Tuchoměřicích, Dobříčanech aj.[68] — Obdobné poměry jsou v mladém halštatu i v české lužické oblasti, kde byly opět především polozemnice zjištěny např. v Příšovicích na Turnovsku (tamtéž předpokládány i kůlové domy),[69] Hrušově aj.[70]

Sídlištní poměry v lužické oblasti na Moravě nám dostatečně známy nejsou; ze starších výzkumů se uvádí vždy jen určitý počet „jam" bez bližší charakteristiky (Dědinka, Brodek, Otaslavice, Želechovice);[71] platěnický objekt z Vávrovic na Opavsku byl zahlouben až 85 cm a lze jej považovat za polozemnici.[72] Jiných spolehlivých zjištění v tomto směru dosud není.

Z jižní Moravy známe sídlištních objektů již celou řadu. Stupeň HB je zatím nejlépe representován výzkumy na obřanském Hradisku. Podle F. Adámka tu bylo otevřeno na 80 objektů různého charakteru.[73] Zdá se, že řadu jich můžeme mít za obytné objekty; byly to většinou stavby nadzemní s nosnou kůlovou kostrou, kterou se podařilo dobře zachytit zejména u objektu č. LXXII,[74] jejž se pokusil F. Adámek rekonstruovat. Stěny měly kostru asi omazánu hliněnou masivní omítkou, jak svědčily žlutkové závaly v některých zkoumaných objektech; lze je považovat snad i za destrukci střechy. Podlahy obřanských chat byly obvykle mírně zapuštěny do země a vyrovnány vždy do horizontální roviny, nalézaly-li se na svahu. Většina domů měla čtvercový (10 objektů) nebo obdélníkový (26 objektů) půdorys s rozměry, které kolísaly od 2 do 12 m (rozměry největší stavby byly asi 12 × 6 m). Objevily se však i půdorysy nepravidelně elipsovité (7 objektů) a to i tvary dosti rozměrné (obj. č. LXX), i kruhové jámy (11 objektů), kde se průměr pohyboval od 1,5 do 9,6 m a hloubka dosahovala až 2,60 m. U mnohých hlubších jam lze předpokládat hospodářský, případně i výrobní charakter, zejména jsou-li na lokalitě náznaky existence dvorcových komplexů (obj. č. LXXIII, LXXIV). Na tomto opevněném sídlišti shledáváme tedy shodné poměry s uvedenými českými lokalitami. Obytné domy tu nelze vždy přesně odlišit od objektů jiného charakteru, zdá se však, že tu stály i kůlové domy

[65] *B. Soudský*, AR 7 (1955), 192.
[66] *I. Pleinerová*, Archeologické studijní materiály AÚ ČSAV Praha I (1964), 77.
[67] *Táž*, l. c., 72, obr. 2.
[68] *E. Soudská*, Bulletin záchranného oddělení AÚ Praha 1 (1963), 88 ad.; *táž*, Archeologické studijní materiály AÚ ČSAV Praha I (1964), 69; *R. Pleiner*, PA XLIX-1 (1958), 119 ad.; jámu č. 16 ze Lhotky n. L. považuje *M. Zápotocký* (AR 15, 1963, 150, obr. 31) za hrnčířskou výrobnu, objekt z Libkovic u Ducheova za kultiště ze 3. — poč. 2. stol. př. n. l. (AR 14, 1962, 22 ad., spec. 42, 45).
[69] *E. Soudská*, Archeologické studijní materiály AÚ ČSAV Praha I (1964), 53 ad.
[70] *V. Vokolek*, AR 12 (1960), 41 ad.; *E. Soudská*, l. c., 69 (zde autorka uvádí ještě i jiná naleziště).
[71] *K. Schirmeisen*, Verhandlungen des Naturforsch. Verein in Brünn 64 (1932), 126 ad.; *A. Gottwald*, Pravěká sídliště a pohřebiště na Prostějovsku, 96; *týž*, Můj archeologický výzkum, Prostějov 1931 (dále jen MÁV), 77; *J. Skutil*, Sborník Přír. spol. v Moravské Ostravě 6 (1930—31), 151; archiv AÚ ČSAV Brno, čj. 3023/52 a 1426.
[72] *J. Pavelčík*, Přehled výzkumů AÚ ČSAV Brno za rok 1959, 65.
[73] *F. Adámek*, Hradisko, 35—80.
[74] *Týž*, l. c., 62, obr. 57.

(s mírně zahloubeným dnem), i zemnice. Nedostatek pozorování na otevřených sídlištích stupně HB na jižní Moravě nedovoluje zatím srovnání sídlištních poměrů prostého a opevněného sídliště té doby.

Počínaje starším horákovským stupněm je dosud jediným doloženým typem domu na sídlištích zemnice a polozemnice. Platí to především o „venkovských" osadách; situaci na opevněných (výšinných) polohách neznáme. Bývají-li uváděny z jaroměřického hradiska i kůlové stavby,[75] doplňují se tím jen předpoklady, vyplývající z předešlého výčtu analogických situací v přilehlých oblastech. Na prostých sídlištích, i na většině zkoumaných hradisek jsou dosud zjištěny především zahloubené obdélné objekty, nápadné svou popelovitou výplní; tato výplň, často se zbytky hliněných pecí, je až nápadně jednotná na různých jihomoravských lokalitách a lze ji považovat za charakteristikum horákovských sídlišť (Těšetice, Bulhary, Skalice aj.). Původní existence kůlových domů na horákovských sídlištích je možná, ba pravděpodobná, zatím však nedoložená.

Obydlí polozemnicového nebo zemnicového typu byla dosud zjištěna a dokumentována na následujících horákovských sídlištích: Bezkov,[76] Brno-Královo Pole,[77] Brno-Maloměřice,[78] Brno-Řečkovice,[79] Bulhary,[80] Drysice,[81] Podivín,[82] Prosiměřice,[83] Skalice,[84] Smolín,[85] Těšetice,[86] Troubsko;[87] objevila se, nebo je odůvodněný předpoklad o jejich existenci i na sídlištích v Bučovicích,[88] Hodonicích,[89] Křižanovicích,[90] Kurdějově,[91] Kyjovicích,[92] Neslovicích-Zbýšově,[93] Ostopovicích,[94] Rajhradě,[95] Tvořihrázi,[96] Střelicích-Slatině[97] atd.

Půdorysně shledáváme velmi pestrý komplex objektů (obr. 6—8). Vyskytují se pravidelné i mírně lichoběžníkovité čtyřúhelníky, buď čtverce (Těšetice, obj. 1, 26,

---

[75] *M. Šolle*, PA XLVI-1 (1955), 116.
[76] *V. Podborský*, SPFFBU E 10 (1965), 136 ad.
[77] *J. Skutil*, ČMMZ 33 (1946), 68; *J. Král*, archiv AÚ ČSAV Brno, čj. 946/49 a 324/50; za informace o záchranném výzkumu, provedeném zde roku 1965 vděčím J. Nekvasilovi.
[78] *E. Vodička*, archiv AÚ ČSAV Brno, čj. 444; *J. Skutil*, OP 9 (1930—35), 155; *A. Piffl*, ČMMZ 33 (1946), 145; *F. Adámek*, Hradisko, 16.
[79] *R. Tichý*, archiv AÚ ČSAV Brno, čj. 4487; týž, AR 21 (1969), 168 ad.
[80] *V. Podborský—E. Opravil*, SPFFBU E 7 (1962), 87 ad.
[81] *J. Nekvasil*, Sborník ČsSA 2 (1962), 144 ad.
[82] *K. Pieta—V. Furmánek*, SPFFBU E 8 (1963), 130 ad.
[83] *R. M. Pernička*, SPFFBU E 6 (1961), 10; za přesné informace a za poskytnutí materiálu z prosiměřického objektu č. 3 vděčím R. M. Perničkovi.
[84] *J. Říhovský*, AR 11 (1959), 649 ad.
[85] *V. Ondruš*, ČMMB 46 (1961), 51 ad.
[86] *V. Podborský*, Těšetice, passim.
[87] *F. Mikulášek*, archiv NM Praha.
[88] *I. L. Červinka*, archiv AÚ ČSAV Brno, čj. —; *J. Skutil*, OP 9 (1930—35), 155; *J. Nekvasil*, Přehled výzkumů AÚ ČSAV Brno za rok 1960, 71—72.
[89] *J. Palliardi*, ČVMSO 12 (1895), 96, 128 ad.
[90] *J. Skutil*, Sborník Přír. spol. v Moravské Ostravě 6 (1930—31), 149; *týž*, OP 9 (1930—35), 155; *týž*, ČMMZ 33 (1946), 141.
[91] Laskavá informace I. Peškaře a O. Strouhala.
[92] Výzkum katedry prehistorie UJEP a Jihomoravského musea (dosud nepublikováno; viz předběžné zprávy v tisku v Přehledu výzkumů AÚ ČSAV Brno).
[93] *J. Skutil*, Sborník Přír. spol. v Moravské Ostravě 6 (1930—31), 148.
[94] *F. Mikulášek*, archiv NM Praha.
[95] *I. Peškař*, Přehled výzkumů AÚ ČSAV Brno za rok 1963, 38 ad.
[96] *J. Palliardi*, MAGW 24 (1894), Sitzber. 33; *I. L. Červinka*, Morava za pravěku, 229; *F. Vildomec*, Od Horácka k Podyjí 8 (1931), 8.
[97] *F. Vildomec*, OP 7—8 (1928—29), 18; *týž*, Od Horácka k Podyjí 8 (1931), 8; *V. Vildomec*, VVM 11 (1956), 164.

51, 52 — obr. 7:1,7,6), nebo obdélníky se zakulacenými rohy (Těšetice, obj. 6, 37, 38, 42, 46, 47; Brno-Řečkovice, obj. 1 — obr. 7:3,9,2,5; 6:5,6,3), avšak zjištěn byl i nepravidelný pětiúhelník (Těšetice, obj. 10, 31 — obr. 7:8,4), půdorys elipsovitý (Těšetice, obj. 34; Bulhary, obj. 5 — obr. 8:2; 6:4) i více méně pravidelný tvar kru-

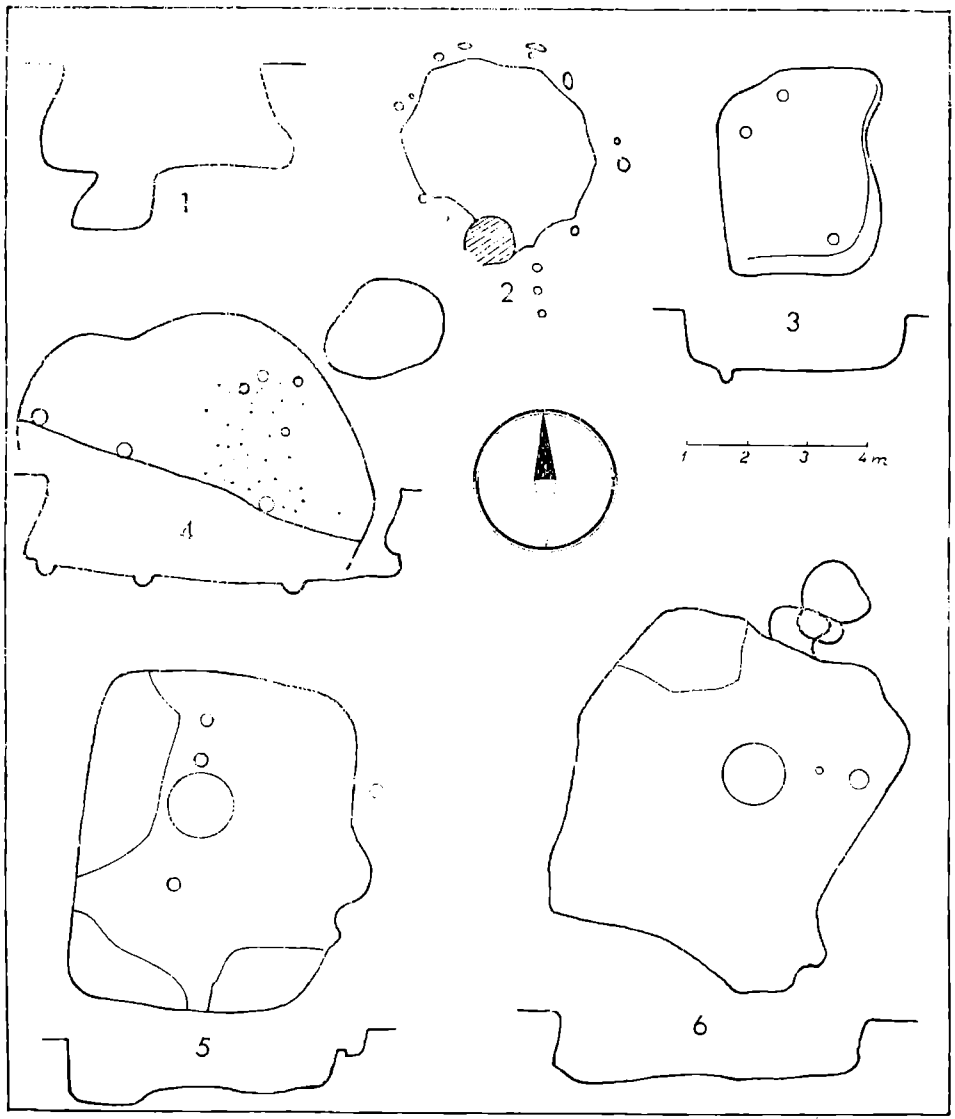

Obr. 6. Půdorysy horákovských zemnic s konstrukčními prvky: 1 Bulhary (obj. č. 3), 2 Prosiměřice (obj. č. 3). 3 Brno-Řečkovice (obj. č. 1). 4 Bulhary (obj. č. 5). 5, 6 Těšetice (obj. č. 46 a 47). — Grundrisse der horakover Grubenhäuser mit den Konstruktionselementen. — (Kresba V. Podborský a H. Tomková).

hový (Těšetice, obj. 36, 39; Bezkov, obj. 1; Smolín; Skalice, obj. 2; Prosiměřice, obj. 3; Troubsko; — obr. 8:1,3,5,6; 6:2: 10:7). Rozměry kolísají od větších dimenzí (5×7 m) až po menší (3×2,8 m). Stupeň zahloubení je rovněž různý: dna velkých těšetických objektů se zahlubovala téměř 2 m pod úroveň povrchu terénu a dosahovala

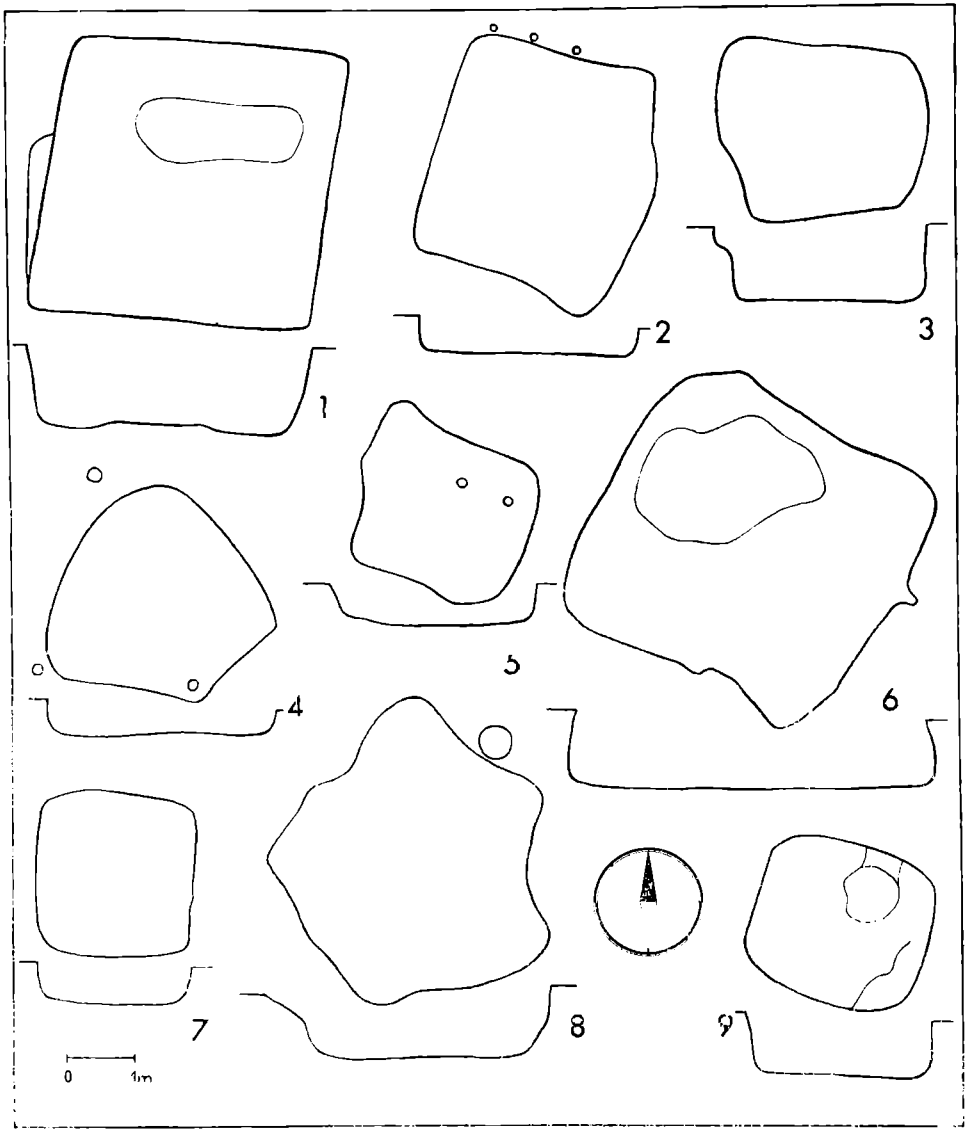

Obr. 7. Těšetice. Půdorysy čtyřúhelných sídlištních objektů: objekt č. 1 (1), 38 (2), 6 (3), 31 (4), 42 (5), 52 (6), 26 (7), 10 (8), 37 (9). — Grundrisse der viereckigen Siedlungsobjekte. — (Kresba V. Podborský a H. Tomková).

až 1.60 m absolutní hloubky. Běžný průměr je 1—1,20 m absolutní hloubky (Bulhary, Drysice). Jsou však i objekty zapuštěné mělčeji (Těšetice, obj. 26, 31, 38, 51; Brno-Řečkovice, obj. 1), tedy jakési polozemnice. Prostory vnitřků obydlí jsou výhradně nečleněné, resp. není ničeho, co by vnitřní členění prostoru dokládalo. U menších

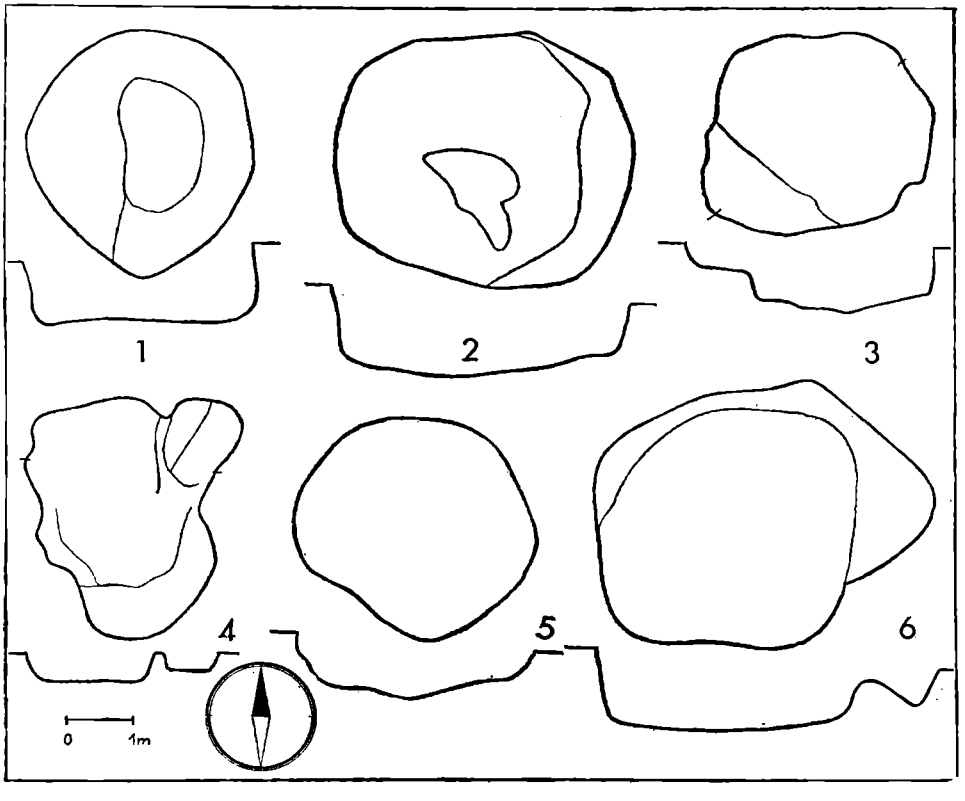

Obr. 8. Půdorysy horákovských kruhových objektů: 1 Těšetice (obj. č. 39), 2 Těšetice (obj. č. 34), 3 Bezkov (obj. č. 1), 4 Bezkov (obj. č. 3), 5 Smolín, 6 Skalice (obj. č. 2). — Grundrisse der horakover kreisförmigen Siedlungsobjekte. — (Kresba V. Podborský a H. Tomková.)

chýší je to přirozené (vnitřní plocha 7—9 m²), avšak u velkých objektů (až 40 m² plochy) by vnitřní příčka byla únosná; dělení prostoru však u zemnic nebývá obvyklé, lze dokonce říci, že se tomuto typu obydlí příčí.

Velmi zřídka se v dosud známých zemnicích (či po jejich obvodu) vyskytly kůlové jámy. V těšetické osadě mohly být zjištěny jen v šesti případech, a to ještě nešlo o systémy kůlových jam, nýbrž spíše o jejich náhodné seskupení: u objektů č. 6, 31 a 38 se objevily vně zahloubené části, u objektů č. 42, 46 a 47 uvnitř ve dně chýší. Také na jiných lokalitách se tyto důležité stopy konstrukce obydlí objevily jen zřídka (Brno-Řečkovice, obj. 1; Bulhary, obj. 5) a bývá zdůrazňováno, že kůlové jámy nelze zjistit ani při největší pozornosti.[98] Příznivější situace se v tomto smyslu ukazuje na

[98] *J. Říhovský*, AR 11 (1959), 650; *V. Ondruš*, ČMMB 46 (1961), 53.

sídlišti v „Sutnách" u Kyjovic (okr. Znojmo), zkoumaném v posledních létech katedrou prehistorie fil. fak. UJEP a Jihomoravským muzeem ve Znojmě (dosud nepublikováno: předběžné zprávy připraveny v tisku v Přehledu výzkumů AÚ ČSAV v Brně za rok 1967 a 1968). Dosud zde bylo odkryto několik zemnic horákovské kultury, z nichž zejména objekty č. 48 a 56 (tab. II) ukazují na systematické rozmístění podpěrných sloupů, nesoucích přístřešek, v rozích ve dně chýší. Naskýtá se tu otázka možnosti dochování kůlových jam vůbec (kultivace terénu, možnost rozlišení v suchém terénním prostředí). Jak uvedl již O. Paret, dochovávají se v suchých půdách stopy po zatlučených sloupech jen v ojedinělých případech;[99] spíše se zachytí sloupy vsazované, kde se do jámy dostala při těsnění kůlu okolní humusovitá hlína, resp. kulturní vrstva. Vsazované sloupy přicházejí ovšem v úvahu spíše u bytelnějších (úrovňových) konstrukcí; v případě (polo)zemnic horákovské kultury svědčí všechny okolnosti (mimo jiné též analýzy uhlíků z objektů[100]) spíše pro lehčí konstrukce, při nichž se užilo pouze sloupů tlučených. V Těšeticích šlo výhradně o tenké kůly, které se v místním písčito-sprašovém podloží stěží zachycovaly i ve dnech (tedy v bezpečně neporušeném terénu) objektů.

Kůlové jámy přímo souvisejí s otázkou nadzemního vzhledu horákovských zemnic, s problémem konstrukce těchto obydlí. Lze předpokládat, že v případě silně zahloubených objektů nemusila být nadzemní část příbytku příliš vysoká; stačilo vlastně jen prosté přestřešení jámy. Svislých nadzemních stěn tu asi nebylo. V Těšeticích se v jámách ani v jediném případě neobjevila mazanice s otisky kůlů a výpletu stěn, která by stěny dokládala a která se na tomtéž nalezišti objevovala hojně v objektech starší a střední doby bronzové. Také existence hliněných stěn je nepravděpodobná (nedoložitelná) a sroubená konstrukce se sama vylučuje jak půdorysy objektů, tak i paleobotanickými analýzami. Nejpravděpodobněji byl nad hlubokými zemnicemi zbudován poměrně jednoduchý, lehčí přístřešek, jehož kostra byla zakotvena, resp. utěsněna v určité vzdálenosti po obvodu vlastní jámy a v mnohých případech ještě podpírána zevnitř nosnými kůly — rozsochami. U menších objektů byla pravděpodobně základní ráhna přístřešku vzájemně vázána na hřebenovém břevnu střechy tak, že kostra držela již vzájemným protitlakem jednotlivých částí; ke spojům mohlo být využíváno hákovitého či vidlicovitého uzpůsobení ráhen, případně i převázání. Základní kostra střechy pak byla propletena jemnější osnovou a nato teprve navršena krytina. V případě velkých zemnic nutno předpokládat ještě nosný systém kůlů uvnitř zemnice, který by staticky zajišťoval nadzemní část objektu. Takové případy lze vidět v objektu č. 5 z Bulhar (obr. 6:4), a v objektu 46 a snad i 42 z Těšetic (obr. 6:5; 7:5). Ve všech třech případech je tu sice linie středových kůlů vedena mimo osu jámy, avšak v jejím směru, takže naznačuje možnost existence dvojspádového přístřešku, který asi překrýval ještě i určitou část prostoru kolem zemní jámy. Jak ukázal rozbor uhlíků z těšetických jam, bylo v místní křovinaté lesostepní vegetaci dostatek vhodného materiálu pro vyrobení lehké tyčové konstrukce střechy (jasan, dub, líska, habr, topol, bříza, vrba).[101] Uhlíky vykazovaly celkem malé průměry, což by odpovídalo výše popsaným představám. Vnitřní část přístřešku byla patrně ještě upravena, tj. omazána vhodnou hlínou, čímž se mělo zamezit prosakování vlhkosti dovnitř příbytku. Ve většině těšetických objektů se nacházely kusy amorfní jílovité

---

[99] *O. Paret*, Germania 26 (1942), 87; stopy lehčích konstrukcí se v terénu vůbec též ko dochovávají (srov. *H. Nietsch*, PZ 30—31, 1939—40, 163).

[100] *E. Opravil*, ČMMB 46 (1961), 97; *týž*, SPFFBU E 6 (1961), 131 ad.

[101] Srov. rozbory provedené E. Opravilem a publikované v práci *V. Podborský*, Těšetice, přehled. tabulka na str. 60.

mazanice,[102] která pravděpodobně pochází ze střechy. Poněvadž nebyla vypálena, nemohla se dochovat i s otisky kostry střechy, nýbrž jen jako beztvará hmota.

Je pravděpodobné, že vlastní stěny zemnic byly rovněž přizpůsobeny životním podmínkám svých obyvatel. V některých případech (Těšetice, obj. 6, 47, 52)[103] musely být stěny, vysekané do písčitého podloží, zpevněny alespoň jednoduchou roštovou konstrukcí; bezpečných důkazů pro to sice není, ale vodorovné kůlové jamky ve stěnách zmíněných objektů by mohly být dokladem zakotvení zpevňovacího roštu ke stěně. K omazávání stěn, případně k jejich další úpravě (líčení, malování) již asi nedocházelo, spíše lze předpokládat pokrývání stěn zemnic organickými materiály (kůže, textil).

Technicko-konstrukční analogie k popsaným zemnicovým chýším nalezneme ve střední Evropě již od neolitu až po období římské. Tak např. na eneolitickém sídlišti v Szemely v Maďarsku byl zachycen zahloubený objekt kruhového půdorysu, jejž sleduje po obvodu dvojitá řada tenkých kůlových jamek, podle nichž byla nad objektem rekonstruována stanová střecha.[104] Obdobně rekonstruuje některé objekty na neolitickém sídlišti v Zengövárkony v Maďarsku J. Dombay.[105] Také z doby bronzové jsou uváděny zemní chýše s dvojspádovou střechou dosedající až k zemi; velmi významným příkladem je únětický objekt s jámou I a II z Linz-Reisetbauer, sledovaný po obvodu celkem dvanácti kůlovými jámami, zahloubenými šikmo do země, takže situace tu přímo předpokládá sedlovou střechu, dosedající až k zemi.[106] Objekt je považován za obytnou chatu, neboť měl v jedné z jam uvnitř půdorysu ohniště a analogie jsou pro něho uváděny z etnografie až z nejnovější doby.[107] Z doby římské uvádí obdobné rekonstrukce zemních chýší z Polska G. Leńczyk[108] a zejména opět z Maďarska z Ózd L. Vargha.[109] Varghovy rekonstrukční pokusy zasluhují pozornosti, neboť tu jde většinou o zahloubené obytné jámy s pecemi uvnitř. Autor při tom předpokládá opět nosnou tyčovou kostru střechy dosedající až k zemi.[110] Jednotlivá vstřícně postavená ráhna střešní kostry jsou v hřebeni o sebe opřena a svázána, nebo tam, kde je doložena existence podpěr střechy, zachycena za hřebenovou vaznici. Menší jámy hospodářského rázu přestřešuje autor rekonstrukcí L. Vargha s důmyslnou vynalézavostí podle situace v terénu.[111] Z halštatského období tu můžeme připomenout již citovaný objekt z Asparn a. d. Zaya,[112] nebo objekt č. 4 z Gross-Weikersdorf,[113] které oba jsou po obvodu lemovány v pravidelných intervalech rozmístěnými kůlovými jamkami. V Asparn to bylo celkem 22 jamek širokých v průměru asi 5 cm a hlubokých 25 cm; podle pozorování F. Felgenhauera byly do země zatloukány. Jejich svislá poloha by tu ukazovala spíše na existenci lehčích svislých, snad prkenných stěn,[114] na nichž teprve spočívala střecha,

---

[102] *V. Podborský*, Těšetice, 46—47, přehled. tabulka na str. 45.
[103] *Týž*, l. c., 47; doklady roštové výztuhy stěn jsou uváděny i ze slovanského období, srov. např. *J. Kudrnáč*, AR 9 (1957), 176.
[104] *P.* Rezsö, AÉ 83 (1956), 39 ad., obr. 1.
[105] *J. Dombay*, Die Siedlung und das Gräberfeld in Zengövárkony, Budapest 1960, 156 ad., obr. 40 na str. 180 aj.
[106] *J. Reitinger*, ArchA 23 (1958), 5 ad., 30 ad., obr. 5,23.
[107] *Týž*, l. c., 32—33, obr. 22.
[108] *G. Leńczyk*, Materialy starożytne 1 (1956), 35, obr. 20.
[109] *L. Vargha*, AAASH 10 (1959), 195 ad., s obr.
[110] L. c., obr. 1 ad.
[111] L. c., obr. 5, 9, 10.
[112] *F. Felgenhauer*, ArchA 19—20 (1956), 172, obr. 13.
[113] *H. Tripp*, MAGW 71 (1941), 266, obr. 2.
[114] *F. Felgenhauer*, l. c., 171.

avšak vzhledem k malému průměru kůlů a tudíž i k jejich pružnosti není vyloučena ani možnost spoutání kůlů nahoře do hřebene střechy.

Výše popsaný a analogiemi doložený konstrukční princip zemnic horákovské kultury nebyl jistě principem jediným a chýše samy samozřejmě neměly uniformní vzhled. Existují sídelní objekty, kde rozmístění kůlových jam uvnitř zahloubeného prostoru by dovolovalo předpokládat i jiný než středový podpůrný systém střechy, ba i existenci nadzemních stěn (Brno-Řeckovice, obj. 1; Těšetice, obj. 31; Kyjovice, obj. 48, 56). Nesporně velmi důležité porozování přinesl výzkum halštatské jámy č. XL na sídlišti na Holém Kopci v Brně-Maloměřicích: měla celkem malé rozměry (220 × 170 cm), zahlubovala se 145—165 cm do země a obsahovala neobyčejné množství mazanice. Mazanici podrobně studoval A. Piffl[115] a shledal na ní četné otisky štípaných dřevěných desek, otisky výpletu prutové křížové konstrukce stěn, otisky vzájemně se přesahujících prken střechy a dokonce i zbytek hliněného oblouku, připomínajícího půlkruhový okenní otvor ve stěně. Značná síla mazanicových otisků tu dokazuje poměrně značnou tloušťku stěn (až 20 cm) a A. Piffl v té souvislosti uvažuje o tom, zda stěny pravěkých sídelních objektů nebyly budovány vlastně z dřevěných fošen, na nichž teprve byla upevňována prutová mřížovina, ohozená mazanicovou omítkou.[116] Takto by měla proutěná kostra vlastně funkci moderního palachu — totiž funkci vázat omítku a zajišťovat stěnu před borcením. Tyto jistě velmi cenné detaily ukazují, že pravěká architektura disponovala již značně pokročilými technickými možnostmi, které však v našich terénních poměrech doložíme jen v případě optimálních podmínek.

Problematická je konstrukční stránka mělčích zemnicových objektů, speciálně těch, u nichž byly po obvodu zjištěny stopy kůlových jamek (Těšetice, obj. 38; Prosiměřice, obj. 3[117]). Nelze zatím říci, zda tu existovaly dřevěné či pletené stěny a jaká střecha tato stavení kryla. Za zmínku stojí prosiměřický objekt, kde podle R. M. Perničky byly po obvodu zjištěny šikmé kůlové jámy, dovolující rekonstruovat stanový přístřešek nad jámou, jež se tím řadí opět spíše k běžnému zemnicovému typu obydlí, jak jsem je výše popsal. Zbytky mazanice a omítek z různých lokalit horákovské kultury (Bezkov, Bučovice, Chrlice, Jaroměřice, Oslavany — tab. III, IV) by dovolovaly předpokládat při stavbě domů na těchto sídlištích použití i silnějších trámců, štípaných desek, kůlů, kolíků i prutů. Je možné, že mnohé z těchto — jinak anonymních — zbytků dokládají přímo bytelné úrovňové domy. Tomu by odpovídaly i zachovalé doklady hliněných omítek stěn s výzdobou: např. z jaroměřického Hradiska je uváděna mazanice zdobená hřebenováním, žlábky i plastickými výstupky,[118] z Bučovic a Chrlic pochází omítka s bílým (vápenným ?) nátěrem,[119] z Bezkova jsou k disposici rovněž jisté náznaky existence kůlových nadzemních domů[120] a některé kusy ze sbírky F. Vildomce na Boskovštejně[121] dovolují obdobný předpoklad i pro sídliště vysloveně pozdněhalštatská. Spíše vedlejším detailem (svědčícím o používání čerstvého stromového dřeva při stavbě domů) než vodítkem konstrukce chat jsou

---

[115] *A. Piffl*, ČMMB 33 (1946), 146 ad.
[116] *Týž*, l.c., 148.
[117] Podle laskavého sdělení vedoucího výzkumu R. M. Perničky.
[118] Uvádí ji *J. Nekvasil*, disert. I, 184; *M. Šolle*, PA XLVI (1955), 116; *J. Hralová*, stať v knize Pravěk Československa, Praha 1960, 286. — Ve sbírkách MM jsem však takovou mazanici nezjistil.
[119] M Bučovice, neinv.; chrlický výzkum dosud nebyl publikován.
[120] *V. Podborský*, SPFFBU E 10 (1965), 142, tab. IV : 6—10.
[121] Jde zejména o omítky ze sídlišť u Střelic-Slatiny a Hodonic. — Za laskavé informace děkuji V. Vildomcovi.

otisky listů dubu (?) na hliněných omítkách z Jaroměřic a Oslavan-Náporek (tab. IV:1—3).

V několika zjištěných případech přiléhaly k vlastním obytným objektům ještě menší jámy (např. Bulhary, obj. 5; Těšetice, obj. 10, 47). Jejich funkci nebylo možno výzkumem bezpečně zjistit, vyjma jámy v Bulharech, která měla propálené stěny a dno a kterou je možno označit za obilní jámu.[122] Jinak lze předpokládat jejich obecně hospodářský charakter.

K vnitřnímu inventáři horákovských zemnic lze uvést ještě některá dílčí pozorování. Vstupy do obydlí lze konstatovat v několika případech na sídlišti v Těšeticích. V objektu 10 se nacházel nepravidelný schůdek v rostlém podloží v úhlu uvnitř půdorysu jámy, zhruba na severovýchodní straně; stupňovité zvýšení podlahy bylo konstatováno také v severním rohu objektu 42, v místech jazykovitého výběžku v půdorysu jámy a také u objektů 46 a 47 se objevily souhlasně z východní strany schůdkovité výběžky, které zde přímo vchod napovídají. Také v kyjovických zemnicích jsou zjištěny schůdkovité výběžky v rozích. Podlaha zemnic nebývala asi zvláště upravována; v objektu 10 v Těšeticích bylo možno zachytit 2,5 m široký pruh, jdoucí ve směru V—Z středem podlahy, na němž ulpěly zbytky jílovitého výmazu na jinak písčitém dně. Dna bývají většinou rovná, vyrovnaná do horizontální roviny, dosti časté jsou však schodovité nebo lavicovité útvary při stěnách. Zejména v těšetickém objektu 46 (obr. 6:5) se nacházely lavicovité bloky, vytvořené z nazelenalé jílovité masy.[123] Výrazný schůdkovitý výstupek z podlahy měl též těšetický objekt č. 37 (obr. 7:9), bezkovský objekt č. 1,[124] skalický objekt č. 2 (obr. 8:6)[125] i jáma ve Smolíně (obr. 8:5).[126] Tyto stupňovité či schůdkovité útvary byly nepochybně záměrně vybudovány a mají funkci „odpočivadel".[127] V objektech 46 a 47 v Těšeticích se nacházely uprostřed den chat mělké mísovité jámy — zbytky ohnišť; jiné prohlubně ve dnech jam lze jen stěží interpretovat (např. v těšetickém objektu č. 1 se objevila při severní stěně mělká oválná prohlubeň se značnou koncentrací střepového materiálu; nelze však říci zda tato koncentrace je náhodná, či prozrazuje-li původní vnitřní disposici chaty). Řídce se na podlaze některých obydlí objevil větší kámen, který — obdobně jako drobné kůlové jamky ve dnech chat (obr. 6:4,6; 9:4) — lze vyložit v nejširším slova smyslu jako doklady vnitřního inventáře obydlí.

Dokladem obytné funkce mnohých zemnic jsou zbytky hliněných pecí. Pece se řídce dochovaly v destruované podobě na původním místě (Těšetice, obj. 37, 52; Bezkov, obj. 1), častěji byly rozmetány ve výplni jam. V určitých případech (Bulhary, obj. 5) mohla pec stát původně mimo vlastní zemnici a její zbytky se pak do jámy dostaly druhotně sesutím. Podle pozorování v těšetických chatách č. 37, 47 a 52 lze předpokládat, že pece bývaly umisťovány spíše při stěnách jámy, či v jejich rozích, většinou v severních částech jam. Výskyt hliněných pecí — často jen ve formě silně rozptýlené červené, jednostraně lícované propálené hlíny — je

---

[122] Z výzkumu katedry prehistorie UJEP; dosud podrobně nepublikováno, stručnou zprávu viz ve SPFFBU E 7 (1962), 87, obr. 6 : 6.

[123] *V. Podborský*, Těšetice, 32.

[124] *Týž*, SPFFBU E 10 (1965), 136, obr. 3 : 1.

[125] *J. Říhovský*, AR 11 (1959), 650, obr. 342.

[126] *V. Ondruš*, ČMMB 46 (1961) 51 ad., obr. 1.

[127] *R. Pleiner*, PA XLIX-1 (1958), 123; *K. Motyková—Šneidrová*, PA XLIX-1 (1958), 160, 168; *J. Pastor*, SlArch VI-2 (1958), 324; *J. Říhovský*, AR 11 (1959), 650; *V. Ondruš*, ČMMB 46 (1961), 53.

pro horákovské zemnice příznačný; z patnácti těšetických objektů se objevila pec nebo její zbytky v devíti obydlích,[128] při čemž sporné případy nebyly registrovány. Původní vzhled pecí si můžeme přibližně představit podle stavu v těšetickém objektu č. 37. Pece nebyly velké, spíše měly oválný půdorys a byly postaveny prostě na podlaze, zatímco např. v Seredi na Slovensku byly zapouštěny do země.[129] J. Paulík dokládá podle úlomků stěn kupole pecí, že šlo asi o nízké klenuté pícky.[130] Poměrně vysoký destrukční oblouk těšetické pece by svědčil spíše pro vyšší kupoli, jejíž původní konstrukce byla asi zpevněna proutěnou košatinovou kostrou, jak se obyčejně v takových případech předpokládá.[131] Stěny pece byly asi značně masivní; totéž platí i o kupoli, o čemž by svědčil pruh očazené hlíny v horní části destrukčního masivu — vnitřek klenby — od něhož k vrcholu pece je ještě další mazanicová vrstva; je možné, že tato poslední vrstva byla nanesena dodatečně na původní poškozenou (propálenou) klenbu. Takový případ uvádí z Brna-Židenic J. Slovák,[132] který přináší ve svém příspěvku i jiné detaily ke stavbě pecí. Kouřový otvor, ani přístup k topeništi pece se v těšetickém případě nepodařilo zjistit. Lze předpokládat, že tu šlo o jednoduchou kuchyňskou pícku bez roštu, jaké jsou zjišťovány a rekonstruovány u nás již od neolitu.[133] Sloužily asi k ohřívání pokrmů a snad i k vyhřívání zemnic. Jak ukázala analýza uhlíků z těšetických ohnišť a pecí, nebyl prováděn žádný výběr dřeva k topení; skladba dřevin z pecí se neliší od skladby uhlíků z běžné výplně jam (tak např. z topeniště pece objektu č. 37 pochází uhlíky z dubu, lísky, mahalebky, jasanu a řešetláku[134]).

Na obr. 9 této statě je zobrazeno několik sídlištních objektů zřejmě neobytného charakteru; lze tu podle tvarů i podle nálezové situace rozlišit zásobnicové jámy (obr. 9:1,6), snad i jámy stavební (9:3—5) a posléze výrobní či kuchyňské. Je otázkou, zda některé menší jámy, nebo objekty velmi nepravidelných tvarů neplnily přece jen (byť třeba i druhotně) odpadní funkci, i když takové jámy bývají považovány pro pravěk za anachronismus.[135]

Závěrem je třeba se vrátit k účelu zemnic. Výše jsme se snažili prokázat obytnou funkci většiny z nich; protože ovšem nelze vyloučit ani existenci úrovňových, kůlových domů z areálů horákovských sídlišť, zbývá osvětlit příčinu současné existence dvou rozdílných typů obydlí na našich lokalitách. Nabízí se vysvětlení několik. Nelze zobecnit výklad, který podal pro hloubětínské sídliště B. Soudský, že by totiž zemnice měly — na rozdíl od obytných kůlových domů — pouze výrobní charakter.[136] Pozornosti zaslouží výklad J. Paulíka, který vysvětluje současnou existenci zemnic a kůlových domů střídáním obydlí v letním a zimním období; v zimě se měli obyvatelé kůlových domů stěhovat do teplejších zemljanek, kde se po tu dobu soustřeďovala podomácká výroba.[137] Střídání letních a zimních typů obydlí v pozdější době

---

[128] *V. Podborský*, Těšetice, přehledná tabulka na str. 45.
[129] *J. Paulík*, SlArch III (1955), 148.
[130] *Týž*, l. c.
[131] *H. Reinerth*, PZ 20 (1929), 190 ad.; *H. Tripp*, MAGW 71 (1941), 264; *J. Paulík*, SlArch III (1955), 148.
[132] *J. Slovák*, Pravěk 8 (1912), 105—6.
[133] *B. Soudský*, AR 7 (1955), 8; *J. Kudláček*, SlArch VI-1 (1958), 51—52, obr. 1.
[134] Podle rozborů *E. Opravila* (viz SPFFBU E 6, 1961, 132, nebo Těšetice, 60).
[135] *J. Bouzek—D. Koutecký*, AR 16 (1964), 28 ad.
[136] *B. Soudský*, AR 7 (1955), 192 ad.; je pravděpodobné, že disposice pozdněhalštatských sídlišť je již ovlivněna — a to i pokud jde o konstrukční stránku objektů — keltským prostředím.
[137] *J. Paulík*, SlArch III (1955), 148—9; *týž*, stať v knize Život a umenie doby železnej na Slovensku, Bratislava 1962, 89.

dokládá u starých Germánů P. C. Tacitus[138] nebyla by tedy tato interpretace nemožná. Oba výklady zároveň redukují velký počet obyvatel venkovských sídlišť, který by jinak byl podle výše naznačených propočtů pro tuto dobu neúnosný. Aspekty sociální v našich úvahách zatím nelze uplatnit. Je však možné, že rozhodující vliv na budování toho či onoho typu obydlí mělo ekonomické postavení společenské jednotky, obývající určité sídliště. Zde jistě budou značné rozdíly; těšetická osada je příkladem malé, hospodářsky asi velmi jednoduché jednotky (zemědělství), což se promítá i do jednotného způsobu budování celkem prostých obydlí. Není pochyby, že na sídlištích se složitější ekonomikou byly i sídlištní poměry složitější.

Z jižní Moravy zatím nemáme než náznaků o existenci výrobních sídlišť. Přímé doklady železářství jsou dosud z Velatic,[139] Bezkova[140] a nově zejména z Plavčc,[141] nebereme-li v úvahu Wankelem objevenou kovárnu v Býčí skále u Habrůvky, kterou nově uvedl do literatury R. Pleiner[142] a chronologicky sporné doklady z Hradiska u Obřan.[143] Výroba či zpracovávání železa je nepřímo doložena kusy strusky či surového železa, dochovanými z některých sídlišť (Jaroměřice, Křepice, Oslavany-Náporky — tab. IV:4) bez bližších nálezových zpráv.

Na bezkovském sídlišti byl proveden pouze zachraňovací výzkum poměrně malého rozsahu. Uvedl jsem na jiném místě,[144] že tu byl zachycen pravděpodobně okraj mladší horákovské osady, kde v obj. č. 2 (obr. 9:2) byly zjištěny zbytky druhotně tam přemístěné (?) destruované redukční pícky. Objekt 2 je jáma elipsovitého tvaru (2 × 2,4 m) a značné hloubky (1,2 m); těsně nade dnem se tu dochovaly zbytky hliněné pece, což dokazovaly spečené vrstvy červené hlíny (i rozpadávající se lícované kusy), pod nimi pak vrstva popela a sytě černé, uhlíkaté usazeniny mouru; horní část výplně jámy tvořil drobkovitý splach. V něm (vrstva 40—80 cm) se našly zlomky hliněného kadlubu k odlévání na ztracenou formu;[145] dostaly se do jámy asi dodatečně splachem. Významnější je nález zbytku dna (stěny ?) hliněné pícky se struskovitým vnitřním povrchem a odpichovacím otvorem (tab. IV:6), učiněný ve vrstvě popela a mouru pod krou červené hlíny z normální hliněné pece. Spolu s ostatními nálezy z jámy je dokladem tavby železa někde v blízkosti objektu 2, který snad byl součástí většího nadzemního stavení. K tomuto závěru mne vede nález hrubého kusu mazanice s otiskem prkna a další zbytky hliněné omítky (tab. IV: 9, 10), objevivší se v hloubce 0—40 cm v jámě samé i v okolí; je škoda, že okolí objektu č. 2 bylo buldozerem značně poškozeno, takže jakákoliv bližší pozorování tu nebyla možná.

Halštatské sídliště u Bezkova je velmi rozsáhlé, jak jsme mohli zjistit povrchovým průzkumem. Zatím nelze říci nic bližšího o jeho vztahu k neméně rozlehlému sídlišti

---

138 *P. C. Tacitus*, Germania (německé vydání *E. Fehrleho*, München-Berlin 1939), 20—23; srov. též *A. Schliz*, MAGW 33 (1903), 314.

139 V trati „Přední Půllány" u Velatic prokopal J. Poulík koncem 30-tých let železářskou pec cylindrického tvaru o průměru asi 1 m, lepenou z jílu, s kusy železné strusky i rudy, s průvodním keramickým halštatským materiálem (*I. L. Červinka*, Příroda 31, 1938, 65—67; srov. též *R. Pleiner*, Základy slovanského železářského hutnictví, Praha 1958, 80).

140 *V. Podborský*, SPFFBU E 10 (1965), 137 ad., obr. 5 : 2, tab. IV.

141 Výzkum katedry prehistorie UJEP z roku 1965 (dosud nepublikováno).

142 *H. Wankel*, MAGW 8 (1879), 289 ad.; *týž*, Bilder aus der Mährischen Schweiz, Wien 1882, kap. 36, 379 ad.; — *R. Pleiner*, Základy slov. žel. hutnictví, 86 ad.

143 *F. Adámek*, Hradisko, 117.

144 SPFFBU E 10 (1965), 142.

145 Ibidem, 139, tab. IV : 1—2.

laténskému, nalézajícímu se opodál na bezkovském katastru.[146] Jisto však je, že na tomto laténském sídlišti se redukovalo železo v několika výrobních okrscích, o čemž svědčí neobyčejné množství železné strusky, vyorávané na několika místech na jeho areálu. Je tudíž pravděpodobné, že železářská výrobní tradice zde pokračuje již z halštatu, kdy zde poprvé zapustila kořeny. Otázka exploatace železné rudy zatím, na lokalitě nebyla sledována; je pravděpodobné, že se tu využívalo i bahenní rudy.[147]

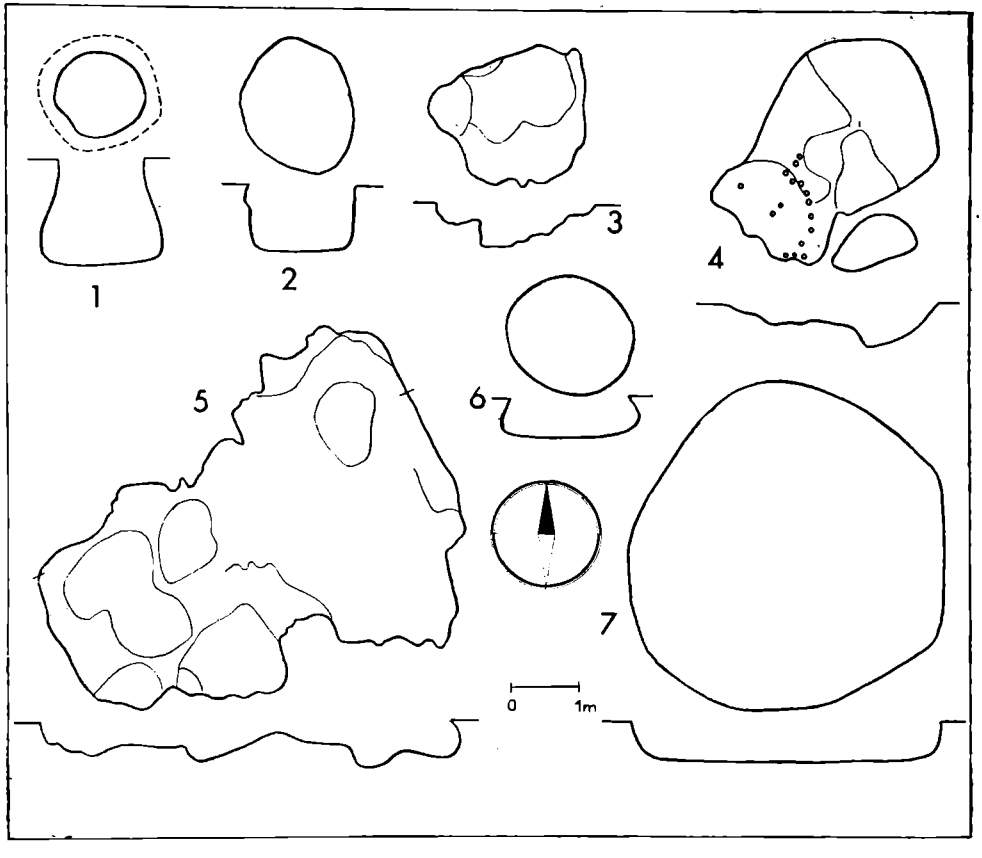

Obr. 9. Různé horákovské sídlištní objekty: 1 Těšetice (obj. č. 30), 2—5 Bezkov (obj. č. 2, 5, 6, 4), 6 Těšetice (obj. č. 44), 7 Troubsko. — Verschiedene horakover Siedlungsobjekte. — (Kresba V. Podborský a H. Tomková.)

Slibnější se zdá být v tomto směru nedaleká lokalita „Červená hlína" u Plavče na Znojemsku, kde se rozkládá železářská osada na severním svahu nad malým místním potůčkem. Svah vybíhá těsně pod lesem „Ruda", kde se železná ruda (hnědel) těžila k průmyslovým účelům ještě v minulém století: je tudíž možné, že

[146] Srov. *J. Malina*, SPFFBU E 10 (1965), 354 ad.
[147] *P. Mišustov*, SPFFBU E 11 (1966), 131 ad.

byla exploatována i v pravěku.[148] Ne zcela přesné je zatím datování této lokality. Dosud tu byla odkryta jedna jáma protáhle elipsovitého tvaru, rozměrů 7,3×2,6 m, vyplněná železnou struskou, kousky rudy, popelem a hlínou; objevily se tu i kusy mazanice s otisky deštění; nelze je jednoznačně považovat za doklad redukce železa přímo v jámě, spíše je možné, že vlastní železářské pícky stály někde poblíž, případně byly kultivací terénu zničeny. Plavečský objekt můžeme proto považovat spíše za jámu, kam se sypal odpad železářské produkce na lokalitě. Nečetný střepový materiál získaný z jámy vykazuje znaky obecně halštatské (objevilo se dokonce zalomení okraje na střepu z hrubší zásobnice, což by svědčilo pro starší halštat). Ze sousední trati jsou známy i keramické sídlištní nálezy laténské a je tedy možné, že se tu bude opakovat situace bezkovská: na halštatskou tradici navazuje vyspělejší železářství laténské.

Doklady jiné specializované produkce na horákovských sídlištích jsou zatím skromné: z olbramovického Leskouna je známa jáma s doklady textilní výroby,[148a] skrumáž nevypálených hliněných závaží v objektu č. 3 v Prosiměřicích však sotva stačí k důkazu o textilní výrobě, stejně jako množství přeslenů ze starších (Jaroměřice, Křepice, Křenovice) i novějších (Těšetice, obj. č. 47) výzkumů může tkaní látek dokládat jen obecně. Jinak je tomu s výrobou parohových předmětů, která je doložena vlastně ze všech horákovských sídlišť, kde bylo jen poněkud více kopáno, hromadně opět zejména z Jaroměřic. Zde ovšem nemusí jít vždy o řemeslnou výrobu, nýbrž spíše o produkci podomáckou. V žádném případě ovšem nelze počítat s existencí sídlišť specializovaných na textilní, či kosťařskou výrobu a pravděpodobně ani hrnčířství se v této době ještě nestalo zcela řemeslem. Je pravděpodobné, že řemeslná výroba včetně železářství se na prostých horákovských sídlištích — a pravděpodobně ani na sídlištích výšinných — ještě trvale neoddělila od zemědělsko-pastevecké základny.

Dosavadní sídlištní výzkumy nám nedovolují sledovat, jak se poměry na jihomoravských halštatských sídlištích vyvíjely v době laténské. Nevíme též, zda se přežívání halštatského podloží do laténu projevuje též v zachování typické zemnicové chýše. Podle výše uváděných výzkumů v Seredi, Kbelích u Prahy, Příšovicích, i podle některých nepřímých dokladů jihomoravských by se dalo soudit, že v době pozdněhalštatské počíná převládat typ obdélné polozemnice se sedlovou střechou, nesenou dvěma sloupy ve středu kratších stran. Také v rakouském Gross-Weikersdorfu se laténský objekt č. 5 lišil od halštatských zemnic jak mělkým zapuštěním podlahy, tak poměrně pravidelným půdorysem.[149] Typ domu laténského období, jak bývá nejčastěji v oblasti střední Evropy charakterizován,[150] je celkem pravidelná obdélníková stavba s více či méně zapuštěným dnem a kůly v ose kratších stran; v mnohém čerpá jak z půdorysu, tak i z konstrukčních principů halštatské doby.

---

[148] Ve výzkumu v Plavči se pokračuje. Vzorky rudy byly předány k analýze Vysoké škole báňské v Moravské Ostravě a výsledky budou publikovány.

[148a] Srov. *J. Nekvasil*, Přehled výzkumu AÚ Brno za rok 1963, 26.

[149] *H. Tripp*, MAGW 71 (1941), 262.

[150] *J. Böhm*, Kronika, 434; *J. Filip*, Keltská civilisace, 90; *K. Ludikovský*, Věda a život 9, (1958), 530; *P. Patay*, Folia Archaeologica 11 (1959), 44—45, obr. 12; *K. Motyková-Šneidrová* AR 11 (1959), 181 ad.; *táž*, PA L-2 (1959), obr. 2—4; táž, PA LI—1 (1960), 166—7, obr. 14—19.

Hmotná kultura jihomoravských sídlišť stupně HB

Keramika

Stupeň HB byl na jižní Moravě donedávna znám prakticky ze dvou lokalit: Podolí a Brna-Obřan; ostatní sporadické hrobové nálezy byly dílem špatně zařazovány, dílem nebyly známy a sídlištnímu materiálu se pozornost vůbec nevěnovala. Dnes víme, že stupeň HB je na jižní Moravě představován podolskou kulturou, jejíž přímý vývoj z velatického podloží byl již mnohokrát prokázán. Problematiku podolské kultury shrnul posledně nejúplněji J. Říhovský,[151] který podal také vývoj názorů na koncepci celého období HB. Vedle něho se zasloužili o poznání podolské kultury také F. Adámek[152] a V. Dohnal.[153] Názory na HB však dosud nejsou zcela jednotné. Je-li jasno v otázce vzniku podolské kultury a je-li uspokojivě vyjasněn její vnitřní vývoj, není zcela jednoznačný její konec, resp. její vyústění do stupně HC. J. Říhovský v citované práci zaujal kritické stanovisko k názorům V. Dohnala, J. Nekvasila a M. Šolla,[154] podle mého názoru však ještě nejsou zcela vyjasněny problémy tzv. slezsko-podolské symbiózy, otázka konce podolské kultury a také samo poznání podolské keramiky je dosud až příliš závislé na materiálu ze dvou pohřebišť.

Význam „slezského proudu" na jižní Moravu v HB byl nepochybně v minulosti přeceněn,[155] přece však se výskyt slezské keramiky neomezuje jen na oblast dotyku s podolským prostředím,[156] nýbrž sporadicky zasahuje až na jihozápadní Moravu, jak dále ukáži. Připouštím při tom, že řada keramických tvarů (šálky, některá osudí), považovaných dříve za slezské, je vlastně stylizací podunajského prostředí a s lužickým vlivem přímo nesouvisí, mnohé typy však slezské skutečně jsou.

Vnitřní vývoj podolské kultury zformuloval J. Říhovský časovou následností pomocných fází Klentnice-Obřany-Podolí,[157] a dále zjemnil propracováním přechodného velaticko-podolského horizontu (Klentnice I, II).[158] Rámcově lze tyto fáze postavit na roveň chronologii H. Müller-Karpa (HB_{1-3}), neboť obě periodizace jsou výrazem vpodstatě stejného vývojového rytmu období popelnicových polí

---

151 *J. Říhovský*, Problematika podolské kultury, AR 12 (1960), 212 ad.

152 *F. Adámek*, Hradisko.

153 *V. Dohnal*, Osídlení Moravy lidem kultury podolské, Brno 1957 (rukopis diplomní práce na UJEP).

154 *J. Říhovský*, l. c., 231 ad.

155 Na slezský proud na jižní Moravu poukazoval již *J. Filip* (Popel. pole, 18) a *J. Nekvasil* (disertace I, 41 ad.; PA LII-1, 1961, 257), což bylo plně v souladu se staršími představami o osídlení jižní Moravy slezskou kulturou (I. L. Červinka). I když dnes lze odlišit podolský materiál od slezské kultury dosti exaktně, zůstává řada slezských nálezů v jihomoravské oblasti, které vedou nově *J. Nekvasila* (AR 16, 1964, 253—4) k úvaze o přímé slezské expansi. Lužickému lidu stupně HB se po právu dnes všeobecně přiznává jistý podíl při vzniku podunajských halštatských kultur (*J. Paulík*, Študijné zvesti AÚ SAV Nitra 13, 1964, 163 ad.; týž, Pravek východného Slovenska, Košice 1966, 135 ad.).

156 Na pohřebišti pod obřanským Hradiskem se objevují keramické typy slezské a podolské v uzavřených nálezových celcích, aniž se navzájem stylově ovlivňují (*J. Hladík*, Museum Francisceum Annales, Brno 1898, tab. VIII, IX; *I. L. Červinka*, Pravěk 6, 1910, 140—148; *týž*, ERL 10, 1927, 174; *F. Adámek*, Hradisko, 98 ad.), na pohřebišti v Podolí je souvislost obou kultur méně evidentní, avšak také prokazatelná (*I. L. Červinka*, Pravěk 6, 1910, 140—8; *V. Dohnal*, dipl. práce III, tab. 63, 64, 67—74).

157 *J. Říhovský*, PA XLIX-1 (1958), 114, obr. 11; týž, AR 12 (1960), 236; — srov. též SPFFBU E 5 (1960), 27 ad.

158 *Týž*, Das Urnengräberfeld von Klentnice, Fontes archaeologici Pragenses 8 (1965), 50, obr. 14.

v Podunají. Mizivé množství pozdních podolských celků nedovoluje dosud blíže charakterizovat poslední fázi podolské kultury a tím také její souvislost s horákovskou kulturou doby halštatské. J. Říhovský nachází některé domácí i dolnorakouské nálezové celky, které jsou mu dokladem pro plynulý přechod podolské kultury do čistého halštatu,[159] na stejném místě uvádí i některé odlišné názory. Je pravděpodobné, že vývoj na přelomu HB a HC nebyl v celém Podunají zcela lineární; jak dále vyplyne z rozboru materiálu musíme předpokládat i tu možnost, že na některých místech (Obřany, Podolí) si keramika udržuje svůj „podolský" ráz relativně déle do HC (horákovské nálezy na uvedených lokalitách jsou až mladšího rázu), zatímco na jižní Moravě klasické podolské keramiky zatím je málo a nadto zdejší prostší keramický projev stupně HB snáze a dříve přerůstá do kultury horákovské, jak by ukazoval objekt č. 1 z Podivína (obr. 15).

Sídlištní keramika stupně HB, kterou z jižní Moravy vyobrazujeme (obr. 10—13, tab. V, VI) dává vcelku poněkud odlišný obraz, než jaký poskytují dosud běžně uváděné hrobové nálezy. Kromě hrubší „sídlištní" keramiky se tu objevuje řada neobvyklých tvarů osudí, která však nesou všechny znaky stupně HB, jak pokud jde o výzdobu, tak i profilaci. Chybí tu dále zejména typická lahvovitá forma osudí klentnické fáze (HB_1) s esovitým prohnutím hrdla, příp. ještě s vyznívající etážovitou profilací (nehledě ke zlomku etážovité nádoby z Palliardiho hradiska u Vysočan — obr. 33:16 — datovatelnému ještě do HA); stejně se neobjevují již dvojkonické nádoby, které končí svůj výskyt ve střední Evropě obecně s fází HB_1, jak posledně prokázala V. Šaldová,[160] a také velaticko-podolské, široce rozevřené mísovité nádoby na úzké podstavě[161] se již nevyskytují. Máme tedy ve shromážděném materiálovém fondu dán a priori mladší úsek stupně HB, resp. vrcholné období podolské kultury.

Keramika stupně HB bývá často po celém povrchu stříbřitě leskle tuhována, čímž připomíná slezské zboží severního sousedství, často má však i hnědý až červenavý leštěný povrch. Je pravidelně dobře pálena, takže na lomu je znát tvrdou červenou strukturu. Neobjevuje se vnitřní světlý tón povrchu, příznačný pro slezsko-platěnickou keramiku. Vzácně se vyskytnou i tuhové pásy při okrajích nádob (výzdoba D_1;[162] obr. 11:34), které jsou výzdobnou normou stupně HC, jejichž počátek však sahá nejméně do HB_3.[163] Malování ve vlastním smyslu slova se vyskytlo jen řídce (Křepice, obr. 12:19) a to s ornamentací stupně HC (vyobrazený střep může náležet již období horákovskému). Časté je souvislé šikmé či svislé kanelování povrchu (B_1) — pro podolskou kulturu velmi příznačné, někdy kombinované i s kanelací horizontální (B_4), plastickými soustřednými kruhy (C_4), nebo důlky (C_{19}). Horizontální kanelace na menších nádobách se mění v pravidelné, ostře ryté brázdy (A_1; obr. 10:18; 13:21). Příznačné je i obrvení žlábků a brázd, označované za „attinský" ornament (A_2),[164] který se na jižní Moravě objeví — stejně jako v horním Podunají již v HA[165] a dožívá ještě v HB_2; na nynickém pohřebišti se podle V. Šaldové neobjevil již v hrobech tamnější III. fáze, tj. na přechodu k HC[166] a na jižní Moravě

---

159 *Týž*, AR 12 (1960), 234—5.
160 *V. Šaldová*, Západní Čechy v pozdní době bronzové. Pohřebiště Nynice I (dále jen Nynice), PA LVI (1965), separ. 28—30 (zde shrnuta příslušná literatura).
161 *J. Říhovský*, AR 12 (1960), obr. 85:4—6.
162 Srov. podobnou situaci též v mladé štítarské fázi (*M. Fridrichová*, AR 17, 1965, 703 ad.).
163 Srov. přehled. tabulku ornamentace keramiky, obr. 38.
164 K pojmu posledně souhrnně *V. Šaldová*, Nynice, 31.
165 *J. Říhovský*, PA XLVII (1956), 273.
166 *V. Šaldová*, Nynice, 32.

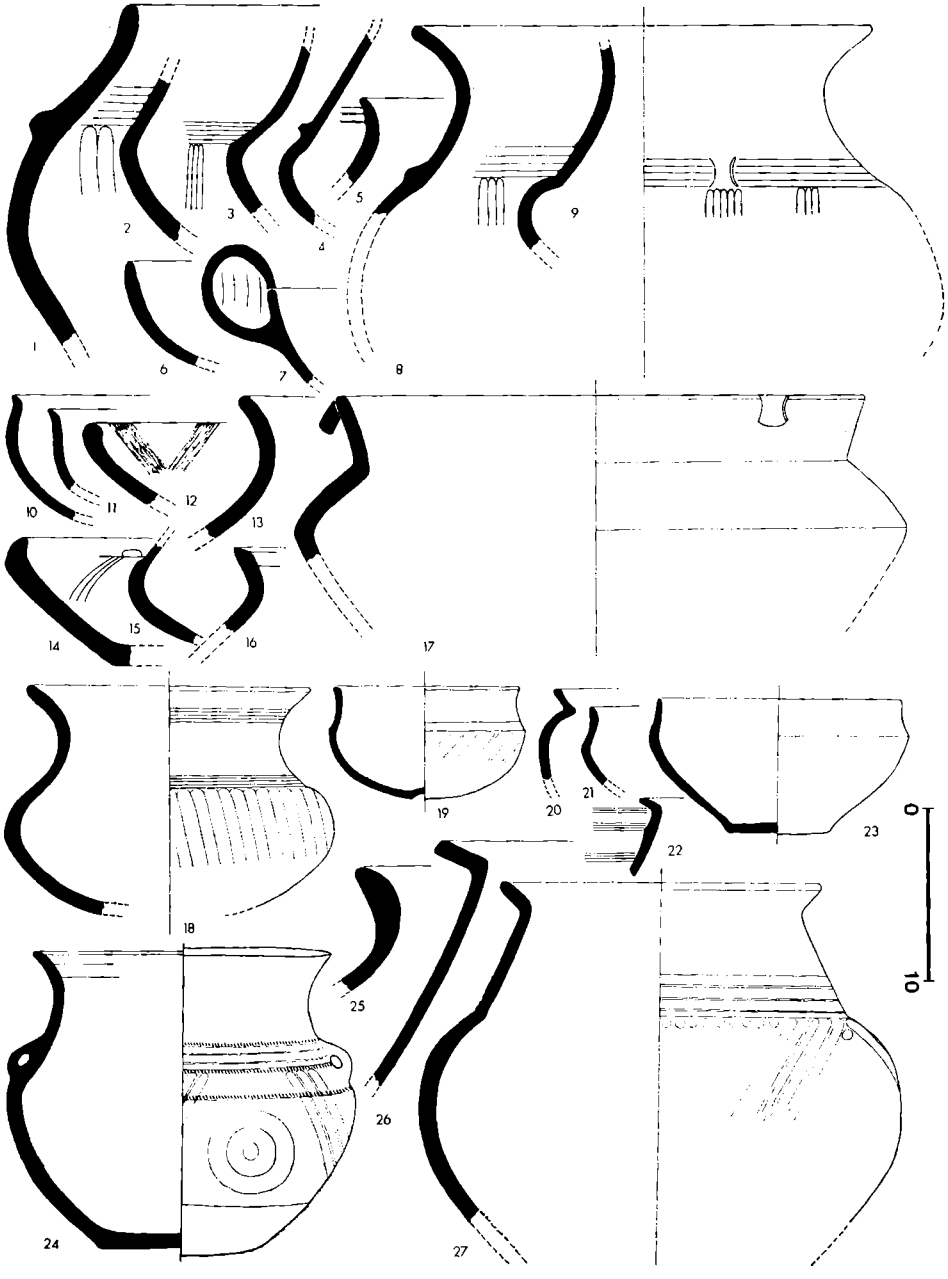

Obr. 10. Výběr keramiky z hradisek stupně HB: 1—9 Brankovice, 10—17 Kramolín, 18—27 Suchohrdly-Starý Zámek. — Auswahl der Keramik aus den Burgwällen der Stufe HB. — (Kresba V. Podborský a A. Šik.)

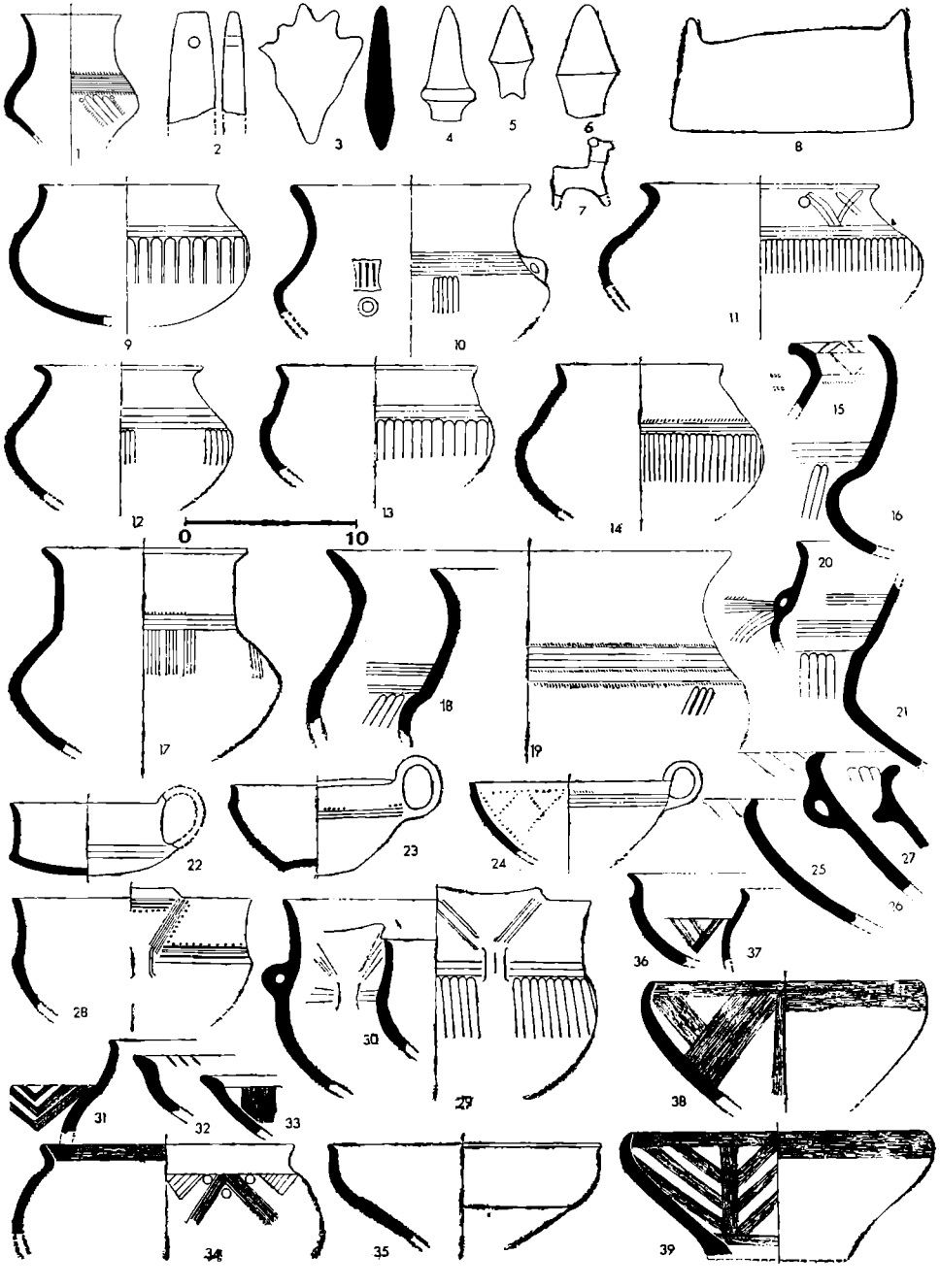

Obr. 11. Výběr keramiky z Hradiska stupně HB v Brně-Obřanech. — Auswahl der Keramik aus dem Burgwall der HB-Stufe in Brno-Obřany. — (Kresba V. Podborský a A. Šik.)

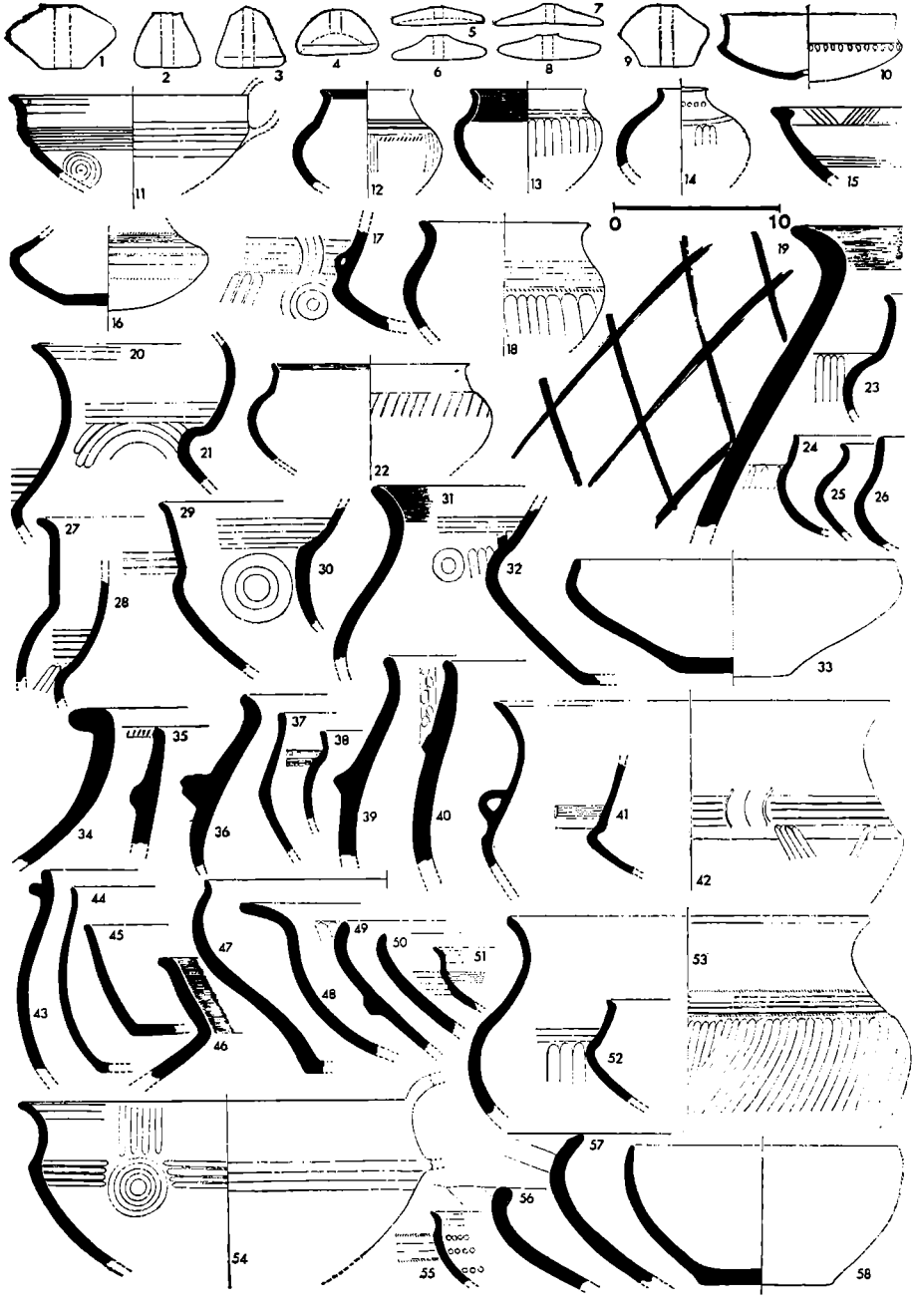

Obr. 12. Výběr keramiky z hradiska stupně HB v Křepicích. — Auswahl der Keramik aus dem Burgwall der HB-Stufe in Křepice. — (Kresba V. Podborský a A. Šik.)

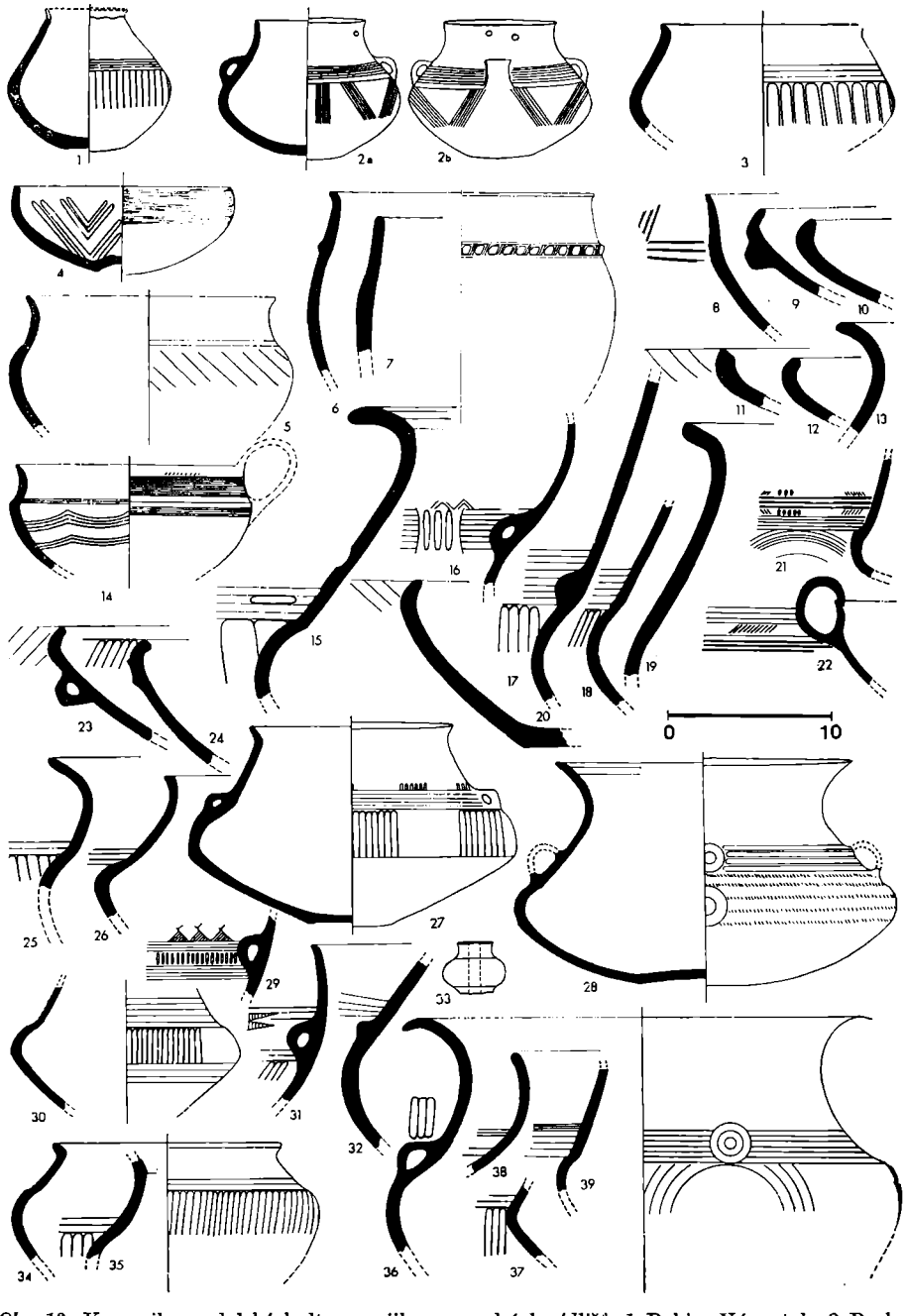

Obr. 13. Keramika podolské kultury z jihomoravských sídlišť: 1 Babice-Výpustek, 2 Borkovany, 3—13 Brno-Královo Pole, 14—16 Brno, Veveří ulice, 17—20 Horákov, 21—22 Horní Dubňany, 23 Malhostovice, 24—26 Moravské Knínice, 27—28 Velatice, 29 Oslavany, 30 Šardice, 31 Trboušany, 32—33 Syrovice, 34—35 Vémyslice, 36—39 Mouřínov. — Keramik der podoler Kultur aus den südmährischen Siedlungen. — (Kresba V. Podborský a A. Šik.)

tomu bude zcela obdobně; ve starohorákovském celku z Podivína (obr. 15) se objevilo již jen tečkování (C_3) lemující horizontální linie (15:1,7), resp. radélkový ornament (H_4; obr. 15:10): tento výzdobný motiv (H_{3-6}) je doložen i na souvisle žlábkovaném osudí z Plavče,[166a] sahá tedy svým počátkem nejméně do HB_2, přežívá však hluboko do mladého halštatu.

Osudí. Nejrozšířenějším keramickým tvarem v sídlištním materiálu je osudí (amforka se 2 nebo 1 uchem, příp. bezuchá), vyskytující se v mnoha variantách. Vývoj dvojuché amforky z velatického základu až po vlastní halštat nastínil ve speciální studii J. Říhovský;[167] uvedl, že v průběhu HB se hrdla původně štíhlých lahvovitých tvarů snižují, zůstává však zachováno členění profilu nádoby, které posléze dostává charakteristickou halštatskou trojčlennou profilaci.[168] Autor sledoval ovšem jen jednu variantu osudí — s etážovitým hrdlem. V našem materiálu se s původními formami etážovitých amforek již nesetkáváme (viz však např. lahvovité osudíčko z Křepic, tab. V:33, nebo typologicky pokročilou formu velkého osudí z Troubska, tab. VI:8), objeví se však následné vývojové formy osudí s vyšším kuželovitým hrdlem a baňatou až kvadratickou výdutí (obr. 11:21; 13:1,30); tab. VI:9), která lze zařadit již nejméně do HB_2. Některá z nich mají na hrdle ještě 2 svazky horizontálních linií, tedy výzdobu, objevující se již ve fázi klentnické, udržující se však až do vrcholného stadia HB.[169] Mnohá tato osudí se vyskytnou ve velkých rozměrech a jejich znakem je vždy vysoké šikmé hrdlo (obr. 13:17,18,39), často i slepá úška, nebo hrotité pupíčky pod hrdlem.

V sídlištním materiálu převažuje však široké osudí otevřeného ústí, buď ještě měkké esovité profilace (obr. 11:9; 12:18,53)[170] nebo již s ostřeji se prosazujícím trojčleněním profilu (obr. 11:12,14; 12:22), ojediněle téměř mísovitá varianta. Typologicky by zmíněné osudí měkké profilace mělo být starší než varianta druhá; mezičlánek mezi oběma je možno vidět v nádobkách z Brna-Králova Pole (obr. 13:3,5). Poslední vývojové stadium osudí tohoto typu lze spatřovat ve tvarech s výrazným kuželovitým hrdlem a nálevkovitě nasazeným okrajem (obr. 13:34; 11:11; tab. VI:10), které tvořily také náplň hrobového celku č. 169 v Brně-Obřanech;[171] železné předměty tohoto hrobu se však hlásí již na počátek stupně HC. V krajních pólech naznačeného vývoje osudí se odráží skutečný chronologický rozdíl, což podtrhuje i výzdoba obrvení (A_2), provázející tvary typologicky starší (v jednom případě — obr. 1:14 — dokonce ještě s reminiscencí na etážovitou profilaci hrdla), nevyskytující se však již na osudích pozdních. Tyto krajní póly lze označit jako HB_{1-2} — HB_3/HC_1.

Třetí hlavní variantou je osudí slezského typu, objevivší se zejména na výšinných sídlištích (Brno-Obřany, Křepice, Suchohrdly-Starý Zámek), avšak i na prostých sídlištích na Brněnsku (obr. 11:10,16,20; 12:17,21; 13:16,21,27—29,31,36) a nesoucí znaky mladšího stupně (Čelechovice-Ptení) slezské kultury[172] a to i v ohledu vý-

---

166a SPFFBU E 13 (1968), 109, obr. 6:16.
167 AR 10 (1958), 79 ad.
168 Ibidem, 93.
169 *J. Říhovský*, AR 12 (1960), obr. 87:9.
170 Srov. k tomu analogický tvar osudí z hrobu 7 z pohřebiště v Tišnově, jež náleží ještě mladolužické a slezské kultuře, má však ovlivnění jižní (*J. Nekvasil*, AR 10, 1958, 18, obr. 7).
171 *F. Adámek*, Příroda 35 (1943), 272 ad.; *týž* Hradisko, tab. 131—133; *J. Říhovský*, AR 12 (1960), obr. 89.
172 *V. Podborský*, SPFFBU E 5 (1960), 38, obr. 9.

zdoby.[173] Za pozornost stojí profilace hrdla těchto tvarů: druhému stupni slezské kultury jsou vlastní vyšší prohnutá hrdla, která vývojem dostávají halštatské trojčlenění zcela obdobně jako v podolské kultuře. Zdá se, že i ve slezské kultuře bude možno vydělit nejmladší vývojovou fázi, stojící již na počátku platěnického vývoje, jak na to poukázal již J. Filip[174] a nověji J. Nekvasil.[175] — K osudím slezského typu lze přiřadit buď přímo nebo nepřímo tvary ze Starého Zámku u Suchohrdel (obr. 10:18,24), Brna-Obřan i Křepic (obr. 11:19; 12:16,20,42,53), které mnohdy nelze spolehlivě rekonstruovat pro zlomkovitost (mají 2 ucha ?), jindy je na nich patrný i podolský výzdobný podíl. Ke slezským nádobkám řadím i závěsné osudíčko z Borkovan (obr. 13:2a, b),[176] vzdálenější vliv slezské kultury je možno vidět i na miniaturním tvaru z Troubska (tab. VI:2) a posléze i na osudí z obj. č. 30 z Těšetic (obr. 22:4),[177] jež pochází již z prostředí horákovského (viz dále). Vyšší otevřené osudí ze Starého Zámku (obr. 10:24) nese výzdobu reliéfních mezikruží, která provází např. mladší osudí v hrobě č. 9 v Klentnici[178] a poměrně hojná jsou i v Brně-Obřanech,[179] běžná pak ve druhém stupni slezské kultury[180] (obr. 12:17; 13:28,36). Zalomení výdutě do šikmých plošek, zdůrazněné ještě liniemi šikmých rýžek[181] (obr. 12:16; 13:28) je rovněž velmi časté v mladší slezské kultuře, nelze je však omezit pouze na ni. Jde o výzdobný prvek (A_3) inspirovaný kovovou předlohou a má tudíž obecné rozšíření: chronologicky by jej bylo možno vyjádřit označením HB_2, dále — jak se zdá — nejde.

Vlastní osudí podolského typu (plynule profilovaná, baňatá forma s hrotitým úškem pod hrdlem) nelze v sídlištním materiálu identifikovat a pravděpodobně se v něm ani často nevyskytuje. Nádoba z křepického hradiska (tab. V:35) představuje silně periferizovaný tvar, osudí z Hradiska u Obřan[182] se morfologicky řadí vždy k některé z prvních dvou variant osudí.

Některé typy osudí jsou ojedinělé a nelze jim nalézti analogie (obr. 10:17; 11:17; 12:14); tím jsou bezcenné i pro chronologii. Totéž platí pro miniaturní nádobku z Křepic (tab. V:29).

Misky. Misky se vyskytují ve všech variantách zastoupených na pohřebištích; jde zejména o misky se zataženým okrajem, jejichž okraj je v HB pravidelně šikmo žlábkován nebo hráněn (B_2, C_6); pod okrajem mívají jedno horizontální nebo slepé úško, při čemž fragmentární sídlištní materiál nedovoluje posoudit, jak často se toto úško vyskytuje. Jde o tvary masivní, jejichž okraj bývá různě zformován (seslaben, zaoblen, seříznut, ovalen), a rozměry jsou střední až větší (obr. 11:25—27; 12:49—50, 56—58; 13:9—12,23,24; tab. VI:11). V žádném bezpečně doloženém případě nemá miska tohoto typu uvnitř vtuhovanou výzdobu (tvary z Obřan, 11:38—39, či z Kramolína, 10:12, jsou již horákovské); pokud jde o vtuhovací výzdobu (obr. 13:4), přicházejí pouze horizontální pásy při okrajích nádob provedené stříbřitým tuhová-

---

[173] *J. Filip*, Popel. pole, 78 ad., obr. 37; *A. Gottwald*, Ročenka Prostějov 7 (1930), 32—33; *týž*, MAV, 80, tab. XIII, 81 ad., obr. 83—86; *J. Nekvasil*, AR 16 (1964), 245, obr. 79.
[174] *J. Filip*, Popel. pole, 76 ad.
[175] *J. Nekvasil*, AR 16 (1964), 252—3.
[176] Srov. též SPFFBU E 8 (1963), 130, obr. 7:1a, b.
[177] *V. Podborský*, Těšetice, tab. VII:1; XXII:1.
[178] *J. Říhovský*, Klentnice, tab. II:9:a.
[179] *F. Adámek*, Hradisko, tab. 109:3,5—6; 110:4 aj. (vždy na tvarech $HB_{1,2}$).
[180] *J. Filip*, Popel. pole, 78.
[181] *F. Adámek*, Hradisko, tab. 52:4; *V. Podborský*, SPFFBU E 5 (1960), obr. 8:15; 9:14.
[182] Mám na mysli nádoby typu *F. Adámek*, Hradisko, tab. 12:1,2; 61:3; 109:4 aj.

ním, kontrastujícím pravidelně s okrově lesklým povrchem nádoby, tedy technikou odlišnou od horákovské. Misky se zataženým okrajem nelze využít chronologicky, neboť se udržují v podstatě od stupně HA[183] do počátku HC a ještě ve středním horákovském stupni nalézáme reminiscence na jejich výzdobu doby starohalštatské (viz dále). Jistým periodizačním vodítkem je kanelace okraje, která je prokazatelně u starších tvarů široká, postupně se zjemňuje a v horákovské kultuře se objeví ve velmi jemném provedení.

Drobné hnízdečkovité misky s důlkem na dně tvoří sice samostatnou variantu misek, avšak pro typologickou příbuznost je lze přiřadit k miskám výše popsaným; jsou příznačné pro stupně HA-B jižní Moravy.

Misky podolského typu s vyšším prohnutým hrdlem, s uchem na rozhraní pod hrdlem a se zdobenou ploškou, vysunutou z okraje nad uchem (obr. 11:28—30) známe dosud téměř výhradně z Brna-Obřan a z Podolí, řídce z některých jiných sídlišť na Brněnsku (Brno-Maloměřice, Brno-Královo Pole, Troubsko, obr. 13:8; tab. VI:3). Neobjevují se ještě ve stupni klentnickém, nastupují až během HB_2 a v horákovské kultuře nemají ani reminiscencí ani pokračování.

Misky s prohnutým hrdlem nenalezly v podolské kultuře zvláštní obliby; objevilo se jen několik typologicky málo jednotných kusů (obr. 10:19,21,23), které nemohou sloužit k typologii a nedávají ani základ dalšího vývoje ve vlastním halštatu.

Z ostatních míst je nutno registrovat velkou talířovitou mísu z Křepic (obr. 12:48), jejíž datování je nejisté (na lokalitě jsou i nálezy HD). Výskyt tohoto typu mís začíná již v HA,[184] udržely se však přes HB do vlastního halštatu, kdy nastává jejich největší rozkvět.

Šálky. Šálky podolské kultury jsou dosti hojné a typologicky poměrně jednotné. Jsou zastoupeny zejména v materiálu z Obřan (obr. 11:23,24) a Křepic (obr. 12:51,54,55). Jde o jemnější tvary s nízkým prohnutým hrdélkem, uchem jdoucím přes okraj a se dnem často dovnitř prohnutým. Okraje šálků bývají šikmo dovnitř seříznuty, někdy i v ploškách horizontálně zalamovány (C_6). Výzdoba spočívá v obvodových žlábcích (B_4), rytých liniích, objeví se však i úsečky (A_3), tečkování (C_3) a dokonce i perličková výzdoba (C_1; obr. 12:55), známá zejména ze slezských šálků,[185] především mladšího stupně. Celkovou koncepcí se podolské šálky značně blíží slezským, jsou však o poznání masivnější a technicky méně dokonalé. V nálezu z Horních Dubňan[186] je šálek slezským tvarům velmi podobný, s výzdobou girlandového věnce (A_6) uvnitř, přece však technicky i úpravou povrchu od nich odlišný. Analogické nálezy byly v minulosti označovány za slezské a v některých případech skutečně slezské mohou být (ze střepů je to mnohdy nesnadné zjistit).

Skutečné slezské šálky se všemi charakteristickými rysy, včetně srdčitého okraje

---

[183] *J. Říhovský*, PA XLVII (1956), 274.

[184] Srov. zlomky těchto mís s okrajem zevnitř několikrát zalomeným stupně HA ze sídliště z Klentnice-Tabulové hory, či Doubravice, Lovčiček aj. (MM, neinv.; *J. Říhovský*, AR 13, 1961, 735, obr. 260 aj.); na pohřebišti v Nynicích jdou tyto mísy všemi fázemi (*V. Šaldová*, Nynice, 52, obr. 14:1, 15:1, 18:2 atd.).

[185] *J. Filip*, Popel. pole, 78; *A. Gottwald*, MAV, obr. 84, 89; *V Podborský*, SPFFBU E 5 (1960), 42, obr. 9: 8,9.

[186] Poloha „Požlany" (MM, i. č. 61 989; jde zřejmě o starší hrobový nález, sestávající ze 2 misek a šálku). Girlandy uvnitř těchto šálků (stejné např. z Brna-Obřan, srov. *F. Adámek*, Hradisko, tab. 112:1, 80:8) jsou oproti slezským originálům provedeny širšími žlábky a jsou menších intervalů, čímž i počet obloučků celého girlandového věnce je větší oproti 5—6 obloukům na skutečných slezských šálcích.

a výzdoby se vyskytly na sídlištích v Brně-Veveří ulici (obr. 13:14), Tvarožné (obr. 36:16), Horních Dubňanech (obr. 13:22) a v Brně-Obřanech. Zdá se, že jejich přímý vliv zanechal stopy na tvarech podolských; nasvědčuje tomu i výskyt slezských originálů a podolských kopií na stejných lokalitách. Chronologicky jde vesměs o mladší tvary (HB_2), přesnější třídění však není možné.

Odlišnou variantou jsou podolské šálky s vyšším hrdlem a nízkým spodkem (obr. 11:22), dále masivní tvary hrubšího povrchu bez výzdoby, s hrdlem i bez hrdla (polokulovité), jaké uvádí F. Adámek z obřanského Hradiska.[187] Mívají někdy okraj proti uchu převýšen (tab. V:28),[188] což je zjev běžný i u šálků štítarského stupně knovízské kultury;[189] v sídlištním materiálu nacházíme často jen jejich fragmenty, jež lze těžko přesně určovat.

Šálky přes jejich hojný výskyt můžeme jen stěží jemněji chronologicky třídit; je patrné, že jemnější forma podolského šálku s prohnutým hrdlem nalézá pokračování v horákovské kultuře v miskách s prohnutým hrdlem, zatímco obě hrubší varianty v halštatu nepokračují. Šálky horákovské kultury jsou odvozeny od jiných keramických typů vlastní horákovské keramiky.

Amforovité zásobnice. Tento typ se v sídlištním materiálu objeví jen zřídka. Ve fázi velaticko-podolské jej zastihujeme v podobě běžné ještě v HA; má v podstatě válcovité hrdlo a okraj vodorovně ven vyložený, zevnitř zalomený často do několika horizontálních rovin (C_7); výduť je obyčejně široká, stlačená, řidčeji vyšší s nízkou podstavou.[190] Této fázi náleží zásobnice ze sídliště z Hodonic (tab. VI:13), jejíž šikmé husté rýhování výdutě má četné obdoby ještě ve velatické kultuře. Sporné je zařazení menší hrncovité zásobnice z Purkrábky u Suchohrdel (tab. VIII:2), kterou M. Šolle řadí již do horákovské kultury,[191] která se však koncepci horákovských zásobnic vymyká; tvarově odpovídá ještě době formování velatické kultury a toto datování by potvrzovala i výzdoba — zavěšené šrafované trojúhelníky na horní části výdutě, které připomínají i technikou provedení ornamentaci mohylové keramiky. Na počátek HB by typologicky náležel i tvar z Moravského Krumlova (tab. VI:12), na němž se projevuje již aplikace halštatského trojčlenění profilu a zejména nádoba z Křepic (tab. V:36) s příznačnou výzdobou stupně HB a se slepými úšky pod hrdlem; křepická amfora však nese stopy silné periferisace a vymyká se tak běžným klasifikačním měřítkům. Rámcově do HB je nutno položit i zásobnici z Brna-Olomoucké ulice (tab. VIII:1). Značně pokročilou fázi HB představují posléze fragmenty zásobnic ze Starého Zámku u Suchohrdel (obr. 10:26,27) a zejména z obřanského Hradiska,[192] které navíc přijímají již i jazykovité, šikmo postavené výčnělky (C_5) pod hrdlem a pod výdutí, charakteristické zejména pro HC lužické oblasti. Široký okraj zásobnice z Křepic (obr. 12:46) má profilaci bylanských zásobnic a v moravském prostředí není ojedinělý.[193] Hrncovité zásobnice typu obr. 12:19 a 10:25 jsou ryze sídlištní formou, která se dlouho nemění a navíc jejich fragmentárnost ztěžuje bližší typologicko-chronologické určení.

---

[187] Hradisko, tab. 6:3, 13:2—4, 17:4 aj.
[188] Ibidem, tab. 5:2, 18:5.
[189] *J. Filip*, Popel. pole, 22, obr. 8:1, *týž*, Pravěké Československo 219, obr. 53:6.
[190] *J. Říhovský*, PA XLIX-1 (1958), 84 ad.; týž, Klentnice, tab. IV:14:a; VIII:33:a; XIV:48 aj., *V. Podborský* SPFPBU E 3 (1958), 38.
[191] *M. Šolle*, PA XLVI (1955), 112, obr. 5:4.
[192] *F. Adámek*, Hradisko, tab. 29:1, 59:1 aj.
[193] Srov. též amforovitou zásobnici z mohyly horákovské kultury z Rybník (o. Znojmo), NM Praha, i. č. 63 934.

Soudkovité a hrncovité nádoby. Jako soudkovité označuji nádoby středních rozměrů a klenutých stěn (obr. 12:43,44; 13:6,7; tab. VI:7), jako hrncovité spíše nádoby větších rozměrů s více méně vyznačeným hrdlem (obr. 10:1; 12:35,36,39,40). Jejich společným znakem je nedostatek uch (výjimku viz na tab. VI:7) a pravidelná dekorace obvodu nádoby plastickou lištou, která mívá v HB obyčejně jednoduché členění důlky (C_8; obr. 13:6);[194] avšak již v HB se lišta počíná rozpadat na krátké úseky (C_{23}), příp. se objeví i horizontální, nebo šikmé držáky pod okrajem[195] (C_5; obr. 12:43). Zářezy na vnější plošce okraje nádob (C_{15}) se objevují v Křepicích (obr. 12:35), Brně-Králově Poli i v Brně-Obřanech, pokračují však plynule do HC.

Periodizace soudkovitých a hrncovitých nádob je obtížná, zhusta vůbec nemožná; funkčně navazují na dvojuché, na povrchu prstované květináče stupně HA;[196] v klentnické fázi však květináče mizí a tam také začíná výskyt v podstatě již halštatských forem této sídlištní keramiky, nádob se zdrsnělým, avšak neprstovaným povrchem a plastickou páskou pod okrajem.[197] V materiálu z Křepic se objevila dokonce již i vlnovitě členěná lišta (obr. 12:40), běžná až ve vlastním halštatu. To vše navědčuje faktu, že pojednávaný typ nádob se vyvíjí plynule od počátků HB do mladšího halštatu a že jeho hlavní typologická proměna se udála na rozhraní stupňů HA a HB.

Kovové předměty

Řada chronologicky důležitějších bronzových předmětů pochází z výšinných sídlišť z Brna-Obřan a Křepic; jde zejména o jehlice a nože, příp. ještě o některé jednotlivosti. Většinou však se kovový materiál pro jemnější chronologii nehodí.

Jehlice. V řadě jehlic, zobrazených na obr. 14 je nejstarší jehlice s dvojkuželovitou hlavicí, sesíleným rýhovaným krčkem a otvorem vespod krčku (obr. 14:9); dvojkuželovitá hlavice je velmi starý prvek,[198] vyskytující se v různých obměnách až do HB. Křepický tvar se podobá mohylovým jehlicím stupně BC,[199] a je buď přežitkem na křepickém hradisku, nebo dokladem mladšího mohylového osídlení na lokalitě.

Jehlice s vývalkovitou hlavicí (obr. 14:10) je mladší variantou předešlé; její hlavice je výrazně dvojkuželovitá, vývalek na krčku je již spíše oblý. Tímto typem jehlice se zabýval posledně V. Spurný,[200] který při hodnocení analogického tvaru

---

194 *F. Adámek*, Hradisko, tab. 17:5; z Obřan pochází z podolského objektu č. LXX i hrncovitá nádoba s plastickou důlkovanou páskou, zavěšenou pod hrdlem ve 4 girlandách (ibidem, tab. 57:3).

195 Zejména v Brně-Obřanech, v oblasti dotyku s lužickým prostředím, kde jsou tyto typy soudkovitých nádob běžné (*A. Gottwald*, Ročenka Prostějov 5, 1928, tab. I:6,13; *týž*, ČVMSO 48 (1935), tab. I:3,5; *týž*, MAV, tab. 26:6, 13, 29:17); na mnohých obřanských soudkovitých nádobách jsou horizontální držáky spojeny řadou nehtovitých vrypů, jako je tomu opět v lužickém prostředí (Horka n.M.).

196 *J. Říhovský*, Sborník ČsSA 3 (1963), tab. 11:1, 12:6, 13:9 aj.

197 *Týž*, Klentnice, tab. II:7, XII:46 g aj.

198 *J. Filip* již zdůraznil jeho předlohy v únětické kultuře (Popel. pole, 62—3), vyskytuje se běžně od stupně BB [*K. Willvonseder*, Die mittlere Bronzezeit in Österreich, Wien-Leipzig 1937, I, 117—8; *St. Foltiny*, Zur Chronologie der Bronzezeit des Karpatenbeckens (dále jen Chronologie), Bonn 1955, 48].

199 Velmi podobná křepické je jehlice ze IV. depotu z blučinských „Cezav" (*J. Říhovský*, SlArch IX, 1961, obr. 13:3), z předvelatického horizontu, datovaného *J. Říhovským* (l. c., 143, 146) do BD; blučinská jehlice arci již nese znaky mladšího vývoje: postrádá otvor v krčku a hlavice dostává jemnou profilaci.

200 *V. Spurný*, AR 13 (1961), 475—6.

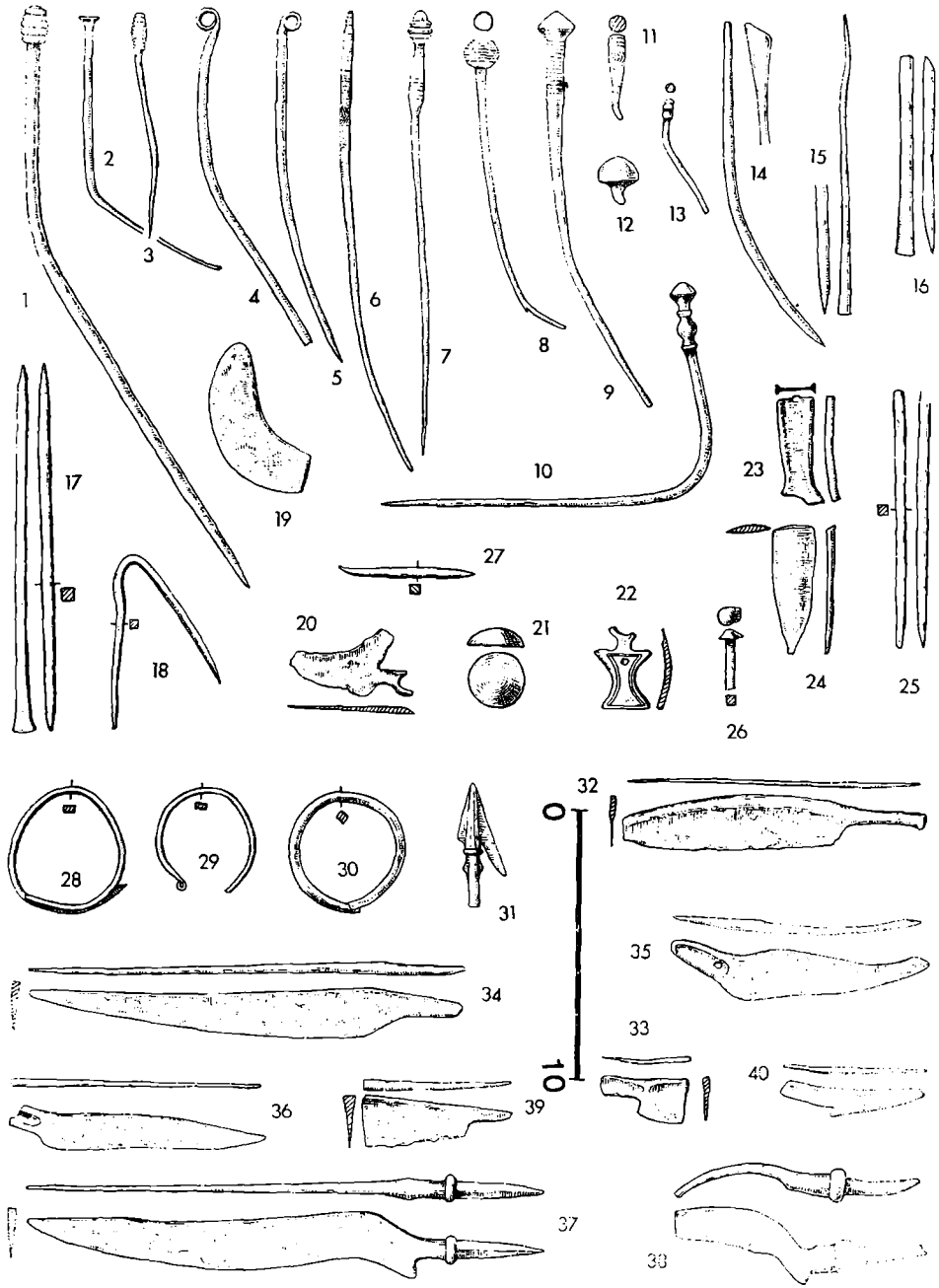

Obr. 14. Bronzové předměty jihomoravských sídlišť stupně HB: 1—6, 14—17, 19, 32, 38 Brno-Obřany-Hradisko; 7—13, 18, 20—31, 33—37, 39—40 Křepice. — Bronzegegenstände der südmährischen Siedlungen der HB-Stufe. — (Kresba S. Ševčík.)

z lužického hrobu z Měrovic n. H. na Moravě shledal řadu obdob jak z Moravy, tak i z okolních oblastí a doložil jeho datování do BD, poukázav zároveň na jeho přežívání do pozdní doby bronzové. Zároveň je třeba se zmínit o mladohalštatských jehlicích s násobenou hlavicí,[201] které patrně na uvedený typ navazují a tím nepřímo jeho přežívání do pozdní doby bronzové dokazují. — Také další jehlice s profilovanou dvojkuželovitou hlavicí a sesíleným rýhovaným krčkem (obr. 14:7), jehlice s dvojkonickou hlavicí (obr. 14:8) a se sploštěle kulovitou hlavicí (obr. 14:12) jsou typy mladší doby bronzové, mohou však přežívat ještě do HB a k datování lokalit se nehodí.

Jehlice s jednoduchou hřebíkovitou hlavicí (obr. 14:2) z obřanského objektu č. 73 není rovněž chronologicky jednoznačně určena; nálezový celek tohoto objektu je asi smíchán,[202] a nelze z něho vycházet. Jehlice sama se objeví již na počátku střední doby bronzové,[203] častá je i v lužické kultuře[204] a dožívá ještě ve 2. stupni slezské kultury.[205]

Také jehlice s hlavicí svinutou v očko (obr. 14:4,5) jsou chronologicky bezcenné, neboť se vyskytují od staršího bronzu do konce halštatu, příp. ještě i v laténu.[206]

Pro přesnější časové určení zbývá tedy jen jehlice s vroubkovanou hlavicí (obr. 14:13 a odvozený typ 14:3), která je velmi typická pro 2. stupeň slezské kultury (s dalším vývojem),[207] dále jehlice s kyjovitou hlavicí (obr. 14:11; 16:33) — s jemně rýsovanou hlavicí typická zejména také až pro 2. slezský stupeň,[208] a posléze i jehlice s válcovitou, horizontálně rýhovanou hlavicí (obr. 14:1), kterou sice J. Filip vyvozuje již z lužické kultury, ale která se vyvíjí až do HB,[209] což odpovídá i vyspělé podolské keramice v obřanském objektu č. 65.[210]

Nože. Z nožů je nutno jmenovat předně oba křepické nožíky se šikmo postaveným, jednostraně prožlábnutým držadlem s 1 nýtem (obr. 14:35,36), z nichž druhý má celkem prostou obloukovou čepel, zatímco prvý nese již příznaky esovitého prohnutí čepele, což je považováno za typologicky mladší prvek. Oba nože však asi nejsou časově od sebe vzdáleny; oba je nutno vyvodit z nožů jihoněmeckého horizontu Riegsee, které jsou ovšem hojně rozšířeny i ve střední Evropě a nechybí ani v Čechách a na Moravě. Obecně se má zato, že přežívají — zejména vyspělejší tvary se 2 otvory pro nýty v rukojeti — až do HA;[211] přítomnost těchto nožíků v řadě moravských depotů (Přestavlky, Drslavice I, Ořechov, Blučina V) i hrobových celků (Lednice, hr. 1) dokazuje jejich oběh především v BD—HA_1. Nůž z blučinského depotu I[212]

---

201 Viz II. díl práce; též Zprávy ČsSA VII-1 (1966), 6, tab. 4:8.
202 *F. Adámek*, Hradisko, tab. 67:13.
203 *J. Filip*, Popel. pole, 60; *St. Foltiny*, Chronologie, 45; — objevila se také (s vývalky na krčku) v blučinských depotech stupně BD (*J. Říhovský*, SlArch IX, 1961, obr. 13:1,6, 6:11; *týž*, Sborník ČsSA 3, 1963, tab. 3:B:8; 4:B:1,2).
204 *J. Filip*, Popel. pole, obr. 18:3,5.
205 Ibidem, 83. Také v Karpatské kotlině se dožívá až časného halštatu (*St. Foltiny*, Chronologie, 45).
206 *J. Filip*, Popel. pole, 60, 83; *K. Willvonseder*, Bronzezeit, 118; *J. Říhovský*, SlArch IX, 1961, 143; *St. Foltiny*, MAGW 93—94 (1964), 101; *týž*, Chronologie, 48.
207 *J. Filip*, Popel. pole, 83, 95.
208 Ibidem, 64, 83.
209 Ibidem, 62; *J. Hralová*, Sborník NM XI-A, č. 1, 1957, tab. VII:4.
210 *F. Adámek*, Hradisko, tab. 48.
211 *J. Filip*, PA 41 (1936—38), 42—43; *J. Hrala*, PA LII-1 (1961), 212, obr. 1:6; *J. Bouzek*, AR 14 (1962), 209—210; *J. Říhovský*, AR 13 (1961), 240; *týž*, SlArch IX (1961), 140.
212 *J. Říhovský*, SlArch IX, 1961, 140, obr. 4:18.

má dokonce dýkovité rozšíření hrotu čepele, podobně jako zlomek z drslavického pokladu I,[213] kterýžto jev obyčejně nepřežívá stupeň BD.[214]

Delší štíhlý nůž s prostou rukojetí (obr. 14:34) je těžko datovatelný; typologicky jej lze odvodit z popsaných nožů stupně BD, prohnutí čepele by dovolovalo soudit na pokročilejší vývoj. Tento tvar se objevil i na obřanském pohřebišti, je však bez nálezového celku,[215] a uvážíme-li jeho jednoduchý tvar i to, že zcela podobné nože se objeví ještě v mladém halštatu,[216] vyloučíme jej jako přesný datovací prvek. — Totéž platí o dalších zlomcích nožů (obr. 14:39,40) z Křepic.

Nože s ploše roztepanou a pravoúhle odsazenou rukojetí (obr. 14:32,33) jsou zastoupeny na řadě nalezišť z HA a počátku HB (Klentnice, Obřany-pohřebiště, Kotouč u Štramberka, Marefy, Milovice[217]). Pojednal o nich J. Říhovský,[218] který je považuje za přechodný tvar mezi noži s plochou rukojetí a staršími nákolními noži bez vývalkovitého členění trnu. Oba mnou vyobrazené nože mají tenký nezdobený hřbet, zatímco klentnický nůž z hrobu č. 63 má hřbet před rukojetí silně rozšířený, s výzdobou blízkou již nožům nákolním (např. Klentnice, hr. 1,[219] Dubany[220]); tím by bylo dáno relativně větší stáří obou křepických a obřanského nože.

Posléze charakteristické jsou oba zobrazené nože nákolního typu (obr. 14:37,38; tab. V:26), oba se silným kratším trnem s jedním profilovaným vývalkem, posunutým blíže k čepeli, což jsou charakteristické znaky Holstovy východoalpské varianty nožů HB.[221] Nákolní nože jsou běžně datovány do mladší fáze HB,[222] typologický vývoj, spočívající v počtu vývalků na trnu je nespolehlivý;[223] křepický i obřanský nůž je každopádně dokladem trvání lokality nejméně ještě v HB_2.

Závěsek s prohnutými stěnami z Křepic (obr. 14:22) byl dosud v naší literatuře hodnocen spíše z významového hlediska (srovnání s malým oltářem minojským),[224] než chronologicky. Závěsky ve tvaru přesýpacích hodin jsou známy již ve střední době bronzové,[225] přecházejí pak i do lužické kultury a přežívají až do 2. slezského stupně.[226] Také V. Šaldová je uvádí ze západních Čech již z prostředí

---

213 Komenského museum Uherský Brod, i. č. 2043. — *J. Říhovský*, l. c., uvádí ještě i další analogie tohoto jevu.

214 *H. Müller - Karpe*, Bayer. Vorgeschichtsblätter 20 (1954), 116; *H. J. Hundt*, Germania 34 (1956), 51 ad.; *V. Šaldová*, AR 13 (1961), 702.

215 MM Brno, i. č. 59 061—64 (viz též *F. Adámek*, Hradisko, tab. 124:12,15).

216 Např. Těšetice, obj. 47 (obr. 31:11), Křenovice (obr. 44:20).

217 *J. Říhovský*, Klentnice, tab. XVIII: xy, XLV:1; *týž*, PA XLVII (1956), obr. 5:2; *F. Adámek*, Hradisko, tab. CXXIV:12; M Štramberk, i. č. 307, neinv.; MM Brno, i. č. SAÚ 1458; M Mikulov, i. č. IV/488 (též WPZ 30, 1943, 152 ad., obr. 2).

218 PA XLVII (1956), 280.

219 *J. Říhovský*, Klentnice, tab. I:1:g.

220 *A. Gottwald*, MAV, tab. XXIV:1,2.

221 *F. Holste*, PZ 26 (1935), 74 ad.; srov. též *V. Šaldová*, PA LII-1 (1961), 245 ad.

222 *H. Müller - Karpe*, Beiträge zur Chronologie der Urnenfelderzeit nördlich und südlich der Alpen, Berlin 1959 (dále jen Beiträge), 165; *V. Šaldová*, PA LII-1 (1961), 245 (zde shrnutí problematiky); *táž*, Nynice, 60; *J. Říhovský*, AR 12 (1960), 230.

223 Srov. např. citov. nůž z Duban (pozn. č. 220), s více vývalky na trnu, nalezený však v celku poměrně starém (HB_1): též *St. Foltiny*, Chronologie, 100.

224 *Zd. Fiedler*, PA XLIV (1953), 329 ad.; *J. Bouzek*, Sborník NM XVII-A, č. 2—3 (1963), 105; *týž*, Listy filologické 88 (1965), 246, obr. 3:5—7. — Srov. též *G. Kossack*, Studien zum Symbolgut der Urnenfelder- und Hallstattzeit Mitteleuropas, Berlin 1964, 23, 41, 97.

225 *J. Bouzek—V. Moucha*, Zprávy ČsSA VII-1 (1965), 9 tab. 4:12; na časný výskyt závěsek v jihovýchodní Evropě (počátek popel. polí) poukázal též *G. Kossack* Archeol. Geographica I-1 (1952) 4 ad.

226 *J. Filip*, Popel. pole, 67, 84.

mladšího HB z depotu z Habartic.[227] V Karpatské kotlině jsou považovány za časněhalštatské.[228] Na Moravě se dosud objevily v prostředí chronologicky ne dosti jednoznačném[229] a tak nelze závěsku z Křepic chronologicky využít se vší jistotou: tvarově se mu nejvíce blíží závěsek z Úhřetic, datovaný již do 2. stupně slezské kultury.[230]

Zlomek lunuly z obřanského Hradiska (obr. 14:19) pochází zřejmě z dvojbřitého exempláře s ostřím v podobě symetrického kruhu, tedy z tvaru spíše západního typu, jaké na Moravě nejsou časté.[231] Bývají datovány hlavně do HA, přežívají však až do následujícího stupně.[232]

Miniaturní půlměsícová břitva s krátkou postranní rukojetí se zbytkem kroužku (obr. 14:20) je pouze svou náležitostí k břitvám tohoto typu datovatelná do HB; sama je tvarem poněkud zvláštním a pouze vysoký hřbetní výstupek, posunutý k rukojeti natolik, že vlastně končí týl břitu[233] by dovolil považovati ji za poměrně mladý tvar, snad až z HB_2.

Ostatní předměty jsou málo typické (šipky, obr. 14:31; tab. V:1—9; dlátka, kruhy, puklice, obr. 14) a pro datování nevhodné.

Hmotná kultura jihomoravských horákovských sídlišť

Keramika

Nejprve věnujeme pozornost keramice staršího a středního stupně horákovské kultury; pozdní stupeň přináší změnu tvarů, výzdoby i výrobní techniky a je tudíž spjat se specifickou problematikou.

V sídlištní keramice horákovské kultury lze rozlišit 8 základních keramických typů[234] a některé tvary zvláštní, nebo ryze sídlištního charakteru. Statistika, provedená ve větším množství materiálu v Těšeticích,[235] dále v objektu č. 5 v Bulharech a objektu č. 1 v Bezkově,[236] dává následující přehled o frekvenci jednotlivých základních keramických typů:

---

227 *V. Šaldová*, Nynice, 67, obr. 40:2,3.
228 *St. Foltiny*, Chronologie, 18, tab. 2:7,13.
229 Z Kotouče u Štramberka jde o náhodný nález (M Štramberk, i. č. 210), v sazovickém depotu je možno předmět datovat do HA (*I. L. Červinka*, Morava za pravěku, 150, tab. XVIII:30), z Hrubčic pochází závěsek s prohnutými stěnami z lužického hrobu č. 4 (*A. Gottwald*, MAV, 67; *týž*, ČVMSO 22, 1905, 11; *Z. Fiedler*, l. c., 330).
230 PA XX (1903), tab. XLVIII: 31—33; *Z. Fiedler*, l. c., obr. 1:5.
231 *J. Filip*, Popel. pole, 115; srov. k tomu zlomek z Kotouče u Štramberka (M Štramberk, i. č. 233).
232 *J. Filip*, Popel. pole, 115—6; *V. Šaldová*, Nynice, *61—2*.
233 *J. Filip*, l. c., 118; *H. Kerchler*, ArchA 28 (1960), 36 ad.; *F. Staré*, AV 8 (1957), 222.
234 V keramice hrobové lze vidět zhruba stejné typy, navíc přistupuje džbánkovitý hrnek (*V. Podborský*, Zprávy ČsSA VII-1 (1966), tab. 3:20), mění se však vzájemná frekvence typů (srov. podobnou situaci v poměru sídlištní a hrobové keramiky v bylanské kultuře, *D. Koutecký*, Bylanská kultura střední doby halštatské, rukopis diplomní práce, Praha 1959, 36).
235 *V. Podborský*, Těšetice, 49.
236 *Týž*, SPFFBU E 7 (1962), 87; ibidem E 10 (1965), 143.

Keramický typ	*Tešetice**	*Bulhary*, obj. 5	*Bezkov*, obj. 1	*Průměr*
Osudí	12,4 %	11,1 %	21,2 %	14,90 %
Miska se zalomeným hrdlem	13,3 %	13,2 %	18,3 %	14,93 %
Miska se zataženým okrajem	25,0 %	36,7 %	20,4 %	27,37 %
Talířovitá mísa	3,0 %	—	—	1,00 %
Šálek	0,8 %	0,9 %	6,6 %	2,77 %
Amforovitá zásobnice	5,6 %	6,0 %	0,7 %	4,10 %
Soudkovitá nádoba	13,3 %	9,9 %	11,2 %	11,47 %
Hrncovitá nádoba	19,3 %	15,0 %	19,4 %	17,90 %
Jiné	7,3 %	7,2 %	2,2 %	5,56 %
Celkem	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,00 %

* Uveden souhrnný počet z celé osady (srov. V. Podborský, FAP 9, 1965, 49; čísla jsou zaokrouhlena).

Všechny základní keramické typy přicházejí v řadě variant, jejichž počet odvisí mnohdy od množství a druhu sebraného materiálu. V následujícím textu podáme výčet všech variant základních typů, které se dnes v sídlištním horákovském materiálu dají postihnout. Zvláštní pozornost budeme věnovat možnosti rozlišení časových fází; výchozím pramenem nám bude sídliště těšetické, které ve svém jádru představuje klasický stupeň horákovské sídlištní keramiky. Metoda práce je založena v podstatě na srovnávací typologii, při čemž se vychází ze sídlištních celků, které považuji za relativně uzavřené. V nutných případech je kontrolně přihlédnuto i k hrobovému materiálu, příp. k analogiím ze sousedních oblastí, zejména českých. Exaktnější třídění statistické zatím provedeno nebylo, neboť chybí (kromě těšetických objektů) bohatší kontrolní celky.[237]

Zevrubné studium keramiky vede někdy kromě vlastního typologického rozboru též k úvahám o funkci jednotlivých keramických typů.[238] Keramika se někdy rozlišuje podle funkce na „stolovací" (používanou bezprostředně při jídle), kuchyňskou (používanou při přípravě jídla) a konečně se vydělují nádoby zásobnicové povahy (používané k přechovávání potravin a nápojů). K těmto základním skupinám nutno přiřadit ještě skupinu okrasné keramiky, sloužící k ozdobě příbytku a stojící mnohdy asi mimo praktickou potřebu.

K prvé skupině patří — pokud jde o horákovskou sídlištní keramiku — především misky se zataženým okrajem, které jsou nejčastějším tvarem vůbec (průměrně 27 % veškeré keramiky). Dále by sem bylo možno přiřadit část jiných typů misek (nezdobených), některá osudí a šálky. Kuchyňským účelům sloužila patrně řada hrubších, vysloveně sídlištních typů, soudkovité a hrncovité nádoby, cedníky, talíře,

[237] Metodicky podnětné třídění pozdněhalštatské keramiky, provedené statistickou metodou *Rybovou* a *Soudským* (Libenice, 135 ad.) ukazuje nové exaktní metody dalšího postupu v jemné periodizaci keramiky. Bylo by snad vhodné převzít základní kritéria uvedených autorů, zejména pokud jde o ornamentaci keramiky; morfologické hodnoty však se na moravský materiál nehodí a technologická kritéria nejsou — soudím — natolik jednoznačná, aby se mohla v celé mnohosti k periodizaci použít. V průběhu analýzy horákovské keramiky klasického a zejména pozdního stupně upozorním na shody, příp. odlišnosti, plynoucí z jihomoravského materiálu vůči materiálu středočeskému.

[238] Jako příklad uvádím práce polských archeologů (*A. Kietlińska*. Przegląd archeol. 9, 1931—32, 279 ad.; *T. Malinowski*, Fontes Archeol. Posnan. VIII—IX, 1958, 30 ad.; *A. Galuszka*, Archeologia Ślaska 2, 1959, 53 ad., spec. 86—7).

misky a osudí. Nádoby zásobnicového charakteru nelze vždy odlišit, vyjma vlastní amforovité zásobnice, která však je na sídlištních velmi málo zastoupena (asi 3—4 %), nalézá se spíše na pohřebištích a tudíž měla asi jiný než praktický význam. K uchovávání zásob sloužily nepochybně i větší hrncovité nádoby. Do poslední skupiny patří keramika jemná, tuhou leštěná či malovaná, která se pro svou výzdobu k užívání nehodila; tvarově jsou to zejména misky s prohnutým (zalomeným) hrdlem a vnitřní vlešťovanou výzdobou, osudíčka s malbou na povrchu, miniaturní nádobky apod. Přesné rozlišení účelu nádob arci není možné a přesná specializace keramiky asi ani neexistovala. Je ostatně jisté, že z praktického užívání nelze vyloučit ani nádoby zdobené tuhovými technikami a malováním, neboť tím by se skupina okrasné keramiky stala neúměrně širokou.

Výzdobě horákovské keramiky jest věnována přehledná tabulka (obr. 38). Rozlišuji výzdobu rytou (A), žlábkovanou (B), plastickou (C), vtuhovanou (D), vlešťovanou (E), malovanou (F), rastrovanou (G), ozubeného kolečka (H) a kolkovanou či razítkovanou (K). Jednotlivé prvky té které výzdoby jsou rozvedeny na obr. 38. Je patrno, že výzdoba prodělává, jak ve srovnání s podolskou keramikou, tak ve vývoji horákovské keramiky samé, jistou změnu — za odumírání některých prvků, přežívání dalších a nástupu prvků nových.[239]

Z rytých prvků si zaslouží některé ještě samostatné zmínky. Girlanda (A^6) byla námi zjištěna již na slezské a podolské keramice a jen v málo transformovaném stavu se objeví ve středním horákovském stupni na vnitřcích talířovitých mís, pravidelně spolu s ležatým průběžným meandrem (tab. IX:8,12,15[240]), avšak i samostatně;[241] je pravděpodobné, že ve výskytu obou těchto prvků je možno vidět kontinuitu s HB na jedné a západní vliv na druhé straně.[242] K technice provedení girlandy a meandru je nutno říci, že mnohdy jsou provedeny spíše širší brázdou než rytou linií, ne však žlábkem. — Nepravý radélkový ornament bude zmíněn v souvislosti s výzdobnými prvky H.

Žlábkování je vedoucí výzdobou podolské keramiky: zanechalo ještě v celém horákovském vývoji řadu reminiscencí, na něž bude příležitostně poukázáno.

Plastických výzdobných prvků je velké množství: „Perličková" výzdoba (C_1) je běžným prvkem zejména mladší slezské keramiky;[243] objevila se však i na podolských střepech[244] a z hrobové horákovské keramiky je rovněž známa (Rybníky, Oslavany[245]) v technicky stejném provedení, do pozdněhalštatského stupně však nepřechází. — Plastická páska na hrncovitých a soudkovitých nádobách mívá velmi pestré provedení (C_{8-13}), má asi svůj, avšak velmi těžko postižitelný vývojový řád a proto jí zatím k periodizaci není náležitě využíváno. Poukázal jsem na pravděpodobný vývoj plastické pásky na jiném místě,[246] jsem si ovšem vědom, že pouze

---

[239] Srov. periodizaci ornamentu pozdněhalštatské keramiky u *Rybové—Soudského* (Libenice, 173 ad.); přesnějšímu srovnání vývoje horákovské výzdoby s touto periodizací brání však skutečnost, že uvedení autoři zabírají z vlastního halštatu jen menší (a zřejmě ne zcela přesně datovaný — HC/D = 500—400 př. n. l., srov. str. 143 citovaného díla) úsek a pak některé regionální zvláštnosti, ač základní vývojová linie halštatské výzdoby asi je stejná.

[240] Zejména též na hrobové keramice (Bošovice, Rybníky), srov. *V. Podborský*, SPFFBU E 11 (1966), 23 ad.

[241] Pavlov, Brno-Židenice, Rybníky (*V. Podborský*, l. c.).

[242] *Týž*, l. c. (zde jsou i příslušná vyobrazení).

[243] Viz pozn. č. 185.

[244] Brno-Obřany (MM Brno, neinv.), Plaveč (PÚ UJEP Brno, neinv.).

[245] SPFFBU E 11 (1966), 32, tab. IX:1.

[246] Těšetice, 53.

krajní póly tohoto vývoje jsou kontrolovatelné nálezovými sídlištními celky; tak ve středním horákovském stupni se objeví praktiicky všechny druhy členění pásky s výjimkou degenerované pásky (C_{13}) typu Prosiměřic (obr. 28:32,34; tab. XVIII:1,4,5,7), při čemž specifikem je v jihomoravském materiálu hladká, střechovitě profilovaná páska (C_{12}) typu Těšetic.[247] Větvičkovitě členěné pásky (C_{11}) nastupují již ve 2. horákovském stupni, přežívají však do pozdního období a odtud přecházejí na keramiku etnicky keltskou.[248] — Vřezávaný ornament (C_{14}) se dosud objevil na několika střepech v Těšeticích,[249] dále pak na hrnku z Moravských Knínic (tab. XV:9; obr. 24:14); těšetické střepy jsou z celků klasického stupně, hrnek z Moravských Knínic je z náhodného nálezu (spolu s ním jsou uloženy v Moravském muzeu podolské sídlištní střepy), avšak náleží asi také střednímu horákovskému stupni. — Zdobení okraje hrnců a soudků zářezy (C_{15}) je bezpečně doloženo již pro střední stupeň (Skalice, Těšetice) a to i z hrobových celků,[250] a podobně je tomu s vroubkováním okraje (C_{16}). Jeví se mi tu odlišnost od zjištění Rybové-Soudského, kteří znají tento motiv až ve stupni pozdněhalštatském.[251] Do třetího horákovského stupně však oba tyto prvky přežívají. — Skupiny (nekolkovaných) důlků (C_{19}) jsou výzdobným prvkem velmi starým a v různých počtech a situacích provázejí i jihomoravský sídlištní materiál od HB (obr. 10:27) do pozdního halštatu. Také plastický motiv slunéčka (C_{20}) je dosti starý, bezpečně již nejméně mladohalštatský,[252] ač je znám již ze 2. stupně slezské kultury, tedy ještě z prostředí HB;[253] v HC je prováděn i malováním, jeho obliba je tedy obecná a proto přežívá velmi dlouho do pozdního halštatu, kdy podle Rybové—Soudského pozvolna zaniká.[254] — Vlnicová plastická lišta (C_{24}) se vyskytla jen ojediněle (tab. XVII:8), má však analogie v obvodových vlnicových páskách zejména na platěnické keramice Čech, Moravy i Slezska,[255] tj. ve stupni HC; je pozoruhodné, že stejné úseky plastických vlnic, jakou vyobrazujeme, se objeví i na keramice doby římské.[256] Není to ostatně jediný halštatský prvek, který nalezl uplatnění v daleko pozdějších dobách (srov. např. také vykrajované límce — C_{32} — na miskách z doby stěhování národů, vlešťování atd.) — Horizontální žebra (C_{25}), vyskytující se nejčastěji na hrdlech amforovitých zásobnic či osudí (obr. 18:23; 20:32; tab. XV:7) srovnával M. Šolle s urnami severoitalského stupně Arnoaldi;[257] v moravském prostředí však přežívají běžně do pozdního stupně, kdy mohou být také již pod vlivem laténské keramické výroby. — Ostatní plastické výzdobné prvky (C_{26-32}) jsou již vysloveně pozdněhalštatské.

Vtuhovaná a vlešťovaná výzdoba mívá velmi podobné geometrické prvky a i technikou se podobá, takže bývá vzájemně zaměňována. Rozlišení obou technik je toto:[258]

---

247 Ibidem, tab. XIV:47, XVI:13, XXVI:8.

248 *L. Horáková—Jansová*, PA XLVI (1955), 136, passim.

249 *V. Podborský*, Těšetice, tab. XXIV:4, XXVI:1.

250 Např. Oslavany-Kukla, mohyla (SPFFBU E 8, 1963), 26, obr. 5:4).

251 *A. Rybová—B. Soudský*, Libenice, 173, obr. 67.

252 Doloženo též v uzavřených hrobových celcích, např. Bošovice, mohyla č. IX (*M. Šolle*, l. c., obr. 6:4a), Hostěradice, hrob č. 1 (M Moravský Krumlov, i. č. 1441), hojně také na platěnické keramice stupně HC (*J. Filip*, Popel. pole, 91, obr. 48:6,13; *A. Gottwald*, Ročenka Prostějov 5, 1928, tab. I:2, II:8; *týž*, ČVMSO 48, 1935, tab. I:19, 20, 28, 30).

253 *J. Filip*, Popel. pole, 78.

254 Libenice, 183, obr. 78.

255 *V. Podborský*, SPFFBU E 2 (1957), 5 ad. (zde i další literatura).

256 *J. L. Píč*, Starožitnosti II-3 (1905), tab. LXIII:2.

257 *M. Šolle*, l. c., 116; srov. též *J. Paulík*, SlArch IV-2 (1956), 185.

258 Poněkud jiné pojetí vlešťované a vtuhované výzdoby je ve stati *R. Pleinera*, PA XLIX-1 (1958), 128.

ornamenty provedené širšími tuhovými pásy do přirozeně zbarveného povrchu (hnědé, šedé barvy) jsou vtuhované (D), ornamenty provedené (obyčejně tenšími proužky nebo čarami) do předem potuhovaného a vyleštěného povrchu jsou vlešťované (E); v prvém případě jde o techniku podobnou malování, nepracovalo se však štětcem, nýbrž nějakým tupým roubíkovým nástrojem, jímž se tuha nanášela na povrch nádoby; v druhém případě se pouze leštilo na připraveném povrchu. Vtuhovaná ornamentační technika používá výhradně širokých pásů (10—15 mm) a váže se z největší části na typ misky se zataženým okrajem, příp. i na amforovitou zásobnici či velká osudí. Naproti tomu jemnější vlešťovací technika se váže obvykle na misky se zalomeným hrdlem, řidčeji na jemnější osudí. Teprve v pozdněhalštatském stupni se vazba obou technik na zmíněné typy misek nedodržuje a v souladu s celkovým uvolněním ornamentačního řádu dochází k vzájemnému míšení,[259] jak lze dokumentovat např. vlešťováním uvnitř misek se zataženým okrajem (obr. 25:43; 28:19). Vtuhování v nejjednodušších vzorech ($D_{1,2}$) se objeví již v pozdním HB (srov. výše), jeho rozkvět však náleží až horákovské kultuře a udržuje se do jejího pozdního stupně, kdy se mísí s vlešťováním[260] a pozvolna zaniká; na materiálu z Tvarožné se již neobjevilo. Vlešťovaná ornamentace nastupuje poněkud později, je doložena až na keramice 2. horákovského stupně a také do pozdního halštatu přežívá jen v menším počtu prvků (obyčejně jen prosté mřížování). Podle šetření na keramice z těšetické osady je technika D a E použita téměř na 7 % veškeré sídlištní keramiky.

Malování v pravém slova smyslu (F) je i na sídlištní keramice dosti časté. Jeho nástup je totožný s nástupem vlešťování[261] a rovněž do pozdního stupně přežívá v omezené míře (nedožívá vůbec horizontu sídlišť Prosiměřice—Tvarožná). Většinou jde o podunajský typ malby, provedené obyčejně černou barvou či tuhou, v tlusté vrstvě štětcem na karmínově červený, hnědavý či žlutavý povrch nádoby (typ IIIa[262]), příp. i na přirozený povrch (typ IIIb). Ornamenty jsou provedeny ve výrazných pásech; to platí i o malbě typu IV, která je omezena na misky se zataženým okrajem a často je jen ztěží rozlišitelná od techniky vtuhovací. Drobnotvará malovaná ornamentace a malba na žlutém (šedožlutém) pásu engoby (typ I—II), již jsem na uvedeném místě označil za malbu středomoravského typu,[263] je v horákovském prostředí cizí a i nadále ji považuji za vliv z lužické oblasti v HC. Pokud lze hovořit o přežívání malby do 3. horákovského stupně, pak se to týká pouze malby podunajského stylu, nikdy však malby středomoravského typu, která je chronologicky omezena na dobu aktivity moravské platěnické oblasti a ustupuje v době severní expanze horákovské kultury.[264]

Rastr se po prvé objevil asi v druhé půli klasického horákovského stupně; je běžný v těšetické osadě (ca 1 %), i v hrobových celcích tohoto stupně (srov. materiál z mohyly na Starém Zámku u Suchohrdel, obr. 21:27) a tudíž o jeho mladohalštatském původu nemůže být pochyb.[265] Rastrovaný ornament, lemovaný silnou rýhou se ve shodě se zjištěním Rybové—Soudského objevuje i na jižní Moravě teprve v pozdním

---

[259] Srov. též *V. Podborský*, Těšetice, 52 a dále v textu této práce.

[260] Srov. obdobně ve středních Čechách (*A. Rybová—B. Soudský*, Libenice, 180, motiv NV).

[261] Zatím není malování doloženo v HB a v sídlištním materiálu ani ve starohorákovském stupni; podle analogií ze stř. Čech, kde se objevilo již v pozdněknovízském prostředí (*I. Pleinerová*, PA XLVII, 1956, 250; *D. Koutecký*, diplomní práce, 135; *V. Podborský*, SPFFBU E 8, 1963 20, pozn. č. 33), by je ovšem bylo možno očekávat.

[262] K podrobnostem stylů malby srov. SPFFBU E 8 (1963), 23 ad.

[263] L. c., 23.

[264] *J. Nekvasil*, Sborník ČsSA 2 (1962), 141—163.

[265] *J. Filip*, Popel. pole, 91; *A. Rybová—B. Soudský*, Libenice, 177.

období (obr. 27:24; 35:46; tab. XV:13; XVI:1,14). Obecně však rastr přežívá do pozdního halštatu; na vnitřcích pozdních mís (obr. 27:26,35) z Jaroměřic je v precisním technickém provedení kombinován i kolkem. Je však cizí vlastnímu laténu[266] a nevyskytuje se již v konečné etapě pozdněhalštatského vývoje (Tvarožná, Hořany 2).

Technika ozubeného kolečka je známa již v HB,[267] kdy jsou jí provedeny horizontální linie či svislé třásně. Pokračuje plynule do HC, kdy pouze ornamentační šíře jí provedených motivů se zvětšuje, není však příliš hojná (0,34 % v těšetické osadě). Její přežívání do pozdního halštatu je jisté;[268] spíše než samostatně však se objeví v pozdním stupni kolečko jako lem rastrovaných či vtuhovaných pásů. Ornament ozubeného kolečka zřejmě nedožil horizontu sídlišť Prosiměřice—Tvarožná.[269] — Vedle vlastního kolečkování je znám i nepravý rádélkovaný ornament (H_3), který jsme zmínili již v HB, který však přichází i na vyspělé horákovské keramice (obr. 25:15); mohl by být vykládán i jako předchůdce pravého rádélkování, i jako jeho napodobenina.

Vkolkovaná výzdoba není zachycena — s výjimkou objektu č. 3 z Prosiměřic — v nálezových celcích. Je však zřejmé, že se neobjeví ani na Moravě dříve než před koncem 5. stol., spíše až ve století 4. a 3., tedy ne dříve než v průběhu starší fáze pozdního stupně horákovské kultury; v souvislosti s tímto stupněm o ní ještě pojednáme.

I při velkém množství horákovské sídlištní keramiky se objevují případy reparace nádob. V těšetickém materiálu se reparační otvory objevily v šesti případech. Vcelku se objevují nejen na vzácnějších nádobách, ale i na hrubé sídlištní keramice. Objevila se nádobka se třemi dvojicemi reparačních otvorů[270] — ač v daném případě šlo o zcela běžný, tuctový typ. Reparování nádob není novinkou halštatského období avšak unikátním případem je doklad stahování dvou kusů nádoby k sobě železnou, na konci roztepanou svorkou, známý z výzkumu M. R. Perničky z Prosiměřic (tab. XVII:3).

Konečně je nutno se zmínit o značkách na dně nádob. Setkali jsme se s nimi ve třech případech v Těšeticích, dokonce i uvnitř na dně.[271] Značky na dnech nádob se objevují již od neolitu,[272] v halštatu přicházejí dosti často;[273] motiv značky se opakuje: jde vždy o prostý, jen výjimečně zdvojený nebo ztrojený kříž, provedený žlábkovanou či rytou technikou ještě před vypálením nádoby. Vzhledem k nepravidelnému výskytu značek na dnech nádob i k jejich podobě (kříž[274]) je možno soudit na jistý magický význam značek.

---

266 *A. Rybová—B. Soudský*, Libenice, 177.

267 *V. Šaldová* (Nynice, 31) uvádí, že i prosté obrvení na nynické keramice je provedeno kolečkem se šikmými zářezy; bylo tudíž uplatnění radélkového ornamentu v dalším vývoji jen otázkou zdokonalení zdobícího nástroje. — Na domácí kořeny radélkového ornamentu poukázal již dříve *J. Filip*, Slavia antiqua 1 (1948), 173, 178.

268 *J. Filip*, Popel. pole, 103.

269 Zcela obdobně ve středních Čechách (*A. Rybová—B. Soudský*, Libenice, 176, obr. 70; pouze začátek jejich ornamentu I je pozdější oproti našemu H).

270 *V. Podborský*, Těšetice, tab. XXIII:2.

271 Ibidem, tab. VIII:1, XI:25, XIV:22, XV:36.

272 *B. Dostál*, SPFFBU E 3 (1958), 11—12; *Z. Jelínková*, PA L-1 (1959), 16 ad.

273 Viz obr. 30:47; 28:16 této práce. Dále srov. *H. Müller—Karpe*, Beiträge II, tab. 189:E-3, 204:E-4, *týž* Münchener Urnenfelder, 63; *H. Kerchler*, ArchA 24 (1958), 7, obr. 1:1,2; *L. J. Luka*, Fontes praehistorici I (1950), passim.

274 Křížové značky se objevují i na dnech halštatských skleněných šálků v jihovýchodoalpské oblasti (*T. E. Haevernick*, JbRGZM 5, 1958, 10—11, tab. 2:2,6). — K interpretaci znaku kříže srov. SPFFBU E 8 (1963), 35.

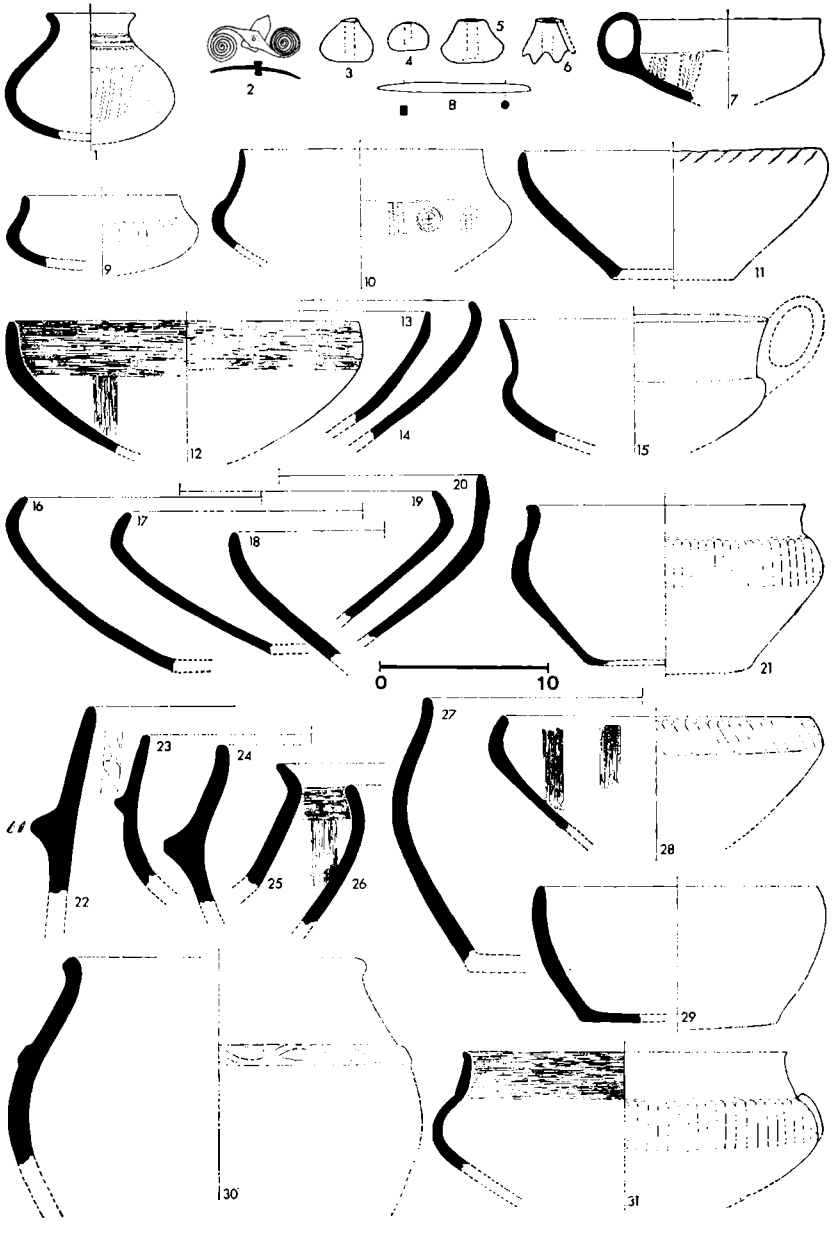

Obr. 15. Podivín, obj. č. 1. — Výběr materiálu starší horákovské kultury. — Auswahl des Materials der älteren horakover Kultur. — (Kresba V. Podborský a A. Šik.)

Obr. 16. Starší horákovská sídlištní keramika: 1—15 Bulhary (obj. č. 3), 16—26 Bulhary (obj. č. 6), 27—31 Brno-Královo Pole, 32—35 Výrovice, 36—42 Želešice, 43—50 Moravský Krumlov. — Ältere horakover Siedlungskeramik. — (Kresba V. Podborský a St. Pokorný.)

Osudí. Na konci stupně HB jsme mohli v sídlištní keramice postihnout 2 hlavní varianty osudí: široké osudí s nízkým kuželovitým hrdlem a vyšší mísovité osudí, které jsme položili ve vztah se slezskou kulturou. Obě varianty přecházejí do horákovské kultury; je pravděpodobné, že i třetí základní varianta osudí stupně HB (s kulovitou až kvadratickou výdutí) přechází do HC, v sídlištním materiálu se to však nedá prokázat. Osudí jsou obyčejně středních rozměrů (v 8—10 cm), avšak známy jsou i kusy poměrně velké (menší procento) i miniaturní.

Obě prvně jmenované varianty osudí stupně HB jsou zachyceny v typologicky přechodném stadiu ve starohorákovském stupni. Profilací ani výzdobou se od tvarů HB příliš neliší, přece však je na nich patrna jistá proměna; zůstává-li vertikální kanelace, která ostatně provází horákovskou keramiku až do 3. stupně, mizí zásadně obvodové horizontální žlábky v podhrdlí; hrdlo je stále dosti úzké, obyčejně ještě měkké profilace, postrádající ostře nasazený nálevkovitý okraj. Obě varianty zastihujeme v objektu č. 1 z Podivína (obr. 15:10,21,31) a řídce i v ostatním materiálu (obr. 18:15).

Do středního stupně přecházejí oba tvary spontánně s tím, že halštatský sloh jim vnutil ostrou trojdílnou profilaci: nálevkovitý okraj, kuželovité (někdy i klenuté — obr. 22:5) hrdlo a výduť. Při okraji, resp. pod hrdlem se ještě objevuje jedno miniaturní nebo slepé úško. V sídlištním materiálu se objevuje zhruba stejný počet nízkých osudí s baňatou výdutí bez podstavy, s důlkem ve dně (obr. 18:17; 20:10,11; 23:19; tab. VII:3,5), jako vyšších tvarů s nožkovitou podstavou (obr. 20:17; 24:8,9,13; tab. XV:14); tato vyšší varianta se široce koncipovanými plecemi se udržuje dosti dlouho v nezměněné podobě ještě ve 3. horákovském stupni. Ještě během středního stupně se ostře členěný profil osudí počíná uvolňovat. Teoretický předpoklad vývoje by určoval osudím ostré profilace relativně starší postavení (srov. typologickou tabulku keramiky, obr. 39), tj. zhruba v rámci HC. Ku konci středního stupně je možno pozorovat na mnohých tvarech opětné změkčení profilace, resp. až absenci nálevkovitého okraje (obr. 19:3,8; 24:2). Tento vývoj je však zatím opřen jen o malý počet kontrolních sídlištních celků (např. obj. č. 1 z Bezkova — SPFFBU E 10, 1965, 144, obr. 6:6,12,29); příznačný je výskyt osudí bez nálevkovitých okrajů na jaroměřickém Hradisku (obr. 25:1—3,7). V některých sídlištních celcích (Ostopovice — obr. 19:3,8—10) se oba druhy osudí setkávají. Osudí bez nálevkovitého okraje se tedy vyskytne jak v mladší fázi středního stupně (srov. též inventář mohyly na Starém Zámku u Suchohrdel — obr. 21:29), tak v prostředí již pozdním, dokonce spolu s kolkovanou keramikou (obr. 28:15; 33:11). Celková tendence vývoje osudí směřuje k lahvovité profilaci a tedy naznačený dvojfázový vývoj v rámci klasického horákovského stupně je oprávněný.

Ze zvláštních tvarů osudí zmiňuji nízký esovitě profilovaný kus z Hodonic (obr. 18:36), archaické osudí z objektu č. 30 v Těšeticích (obr. 22:4), miniaturní tvary (obr. 25:6) a zejména pak tvary s límcovitým hrdlem (obr. 28:10) a tvar zavalité, vysoko posunuté výdutě;[275] osudí s nízkým límcovitým hrdlem a zavalitou výdutí revokují tvary jihozápadního sousedství horákovské kultury.[276]

Miska s prohnutým hrdlem. Tento keramický typ tvoří ostře vyhraněnou skupinu zastoupenou početně na většině známých sídlišť 2. a 3. horákovského

[275] SPFFBU E 10 (1965), 136, obr. 6.

[276] *M. Hell*, WPZ 27 (1940), 191 ad., obr. 4—7; *F. Stroh*, WPZ 30 (1943), 163 ad., obr. 1; *R. Pittioni*, Urgeschichte, 564 ad., obr. 392, 393, 396 aj.; *G. Kossack*, Südbayern II, passim.

stupně. Jde vesměs o jemné, technicky dobře zpracované tvary, s oboustranně černě leštěným (tuhovaným) povrchem. Velikostí jde spíše o menší a střední kusy (v 5 až 7 cm), velký rozměr je vzácný. Mívají prohnuté (zalomené) hrdlo se zúženým i zesíleným až ovaleným okrajem; výrazný lom pod hrdlem (obr. 18:7; 19:24,28; 23:23) někdy zcela ustoupí oblé profilaci (obr. 18:18; 19:2,25; 23:21), výjimečně je prohnuté hrdlo ostře dovnitř vklopeno (obr. 22:9). Dno misek bývá nožkovité, rovné, řidší jsou tvary se sploštělým dnem a důlkem. Povrch nádobek tohoto typu je většinou oboustranně, zejména však uvnitř dokonale černě vyleštěný; často nese vnější strana matně hnědý tón, v takovém případě však je černě vyleštěn alespoň pruh na hrdle (obr. 18:10; 23:23), nebo i pod ním. Typickou výzdobou vnitřků misek je vlešťování, aplikované na stěně nádobek a uzavřené při okraji (někdy i při dně) obvodovým horizontálním pásem. Vleštěný ornament je semknut obyčejně motivem ústřední 4—7cípé hvězdice s plošně vyleštěnými cípy, jejíž mezipole zdobí další geometrické motivy, nejčastěji typu E_{1-4} (srov. výše). Řídce jsou mezipole zdobena rastrem ($G_{1,3}$). V jediném známém případě je centrální hvězdice nahrazena motivem maltézského kříže,[277] při čemž mezipole jsou tu mřížovaná. — Vlešťovanou výzdobu má přes 45 % všech misek s prohnutým hrdlem. Velmi zřídka je na vnitřní straně tohoto typu aplikována jiná ornamentace. Zcela výjimečný je případ, kdy tento typ misky má hrubší provedení povrchu s černou pásovou malbou.[278]

Miska s prohnutým hrdlem se zatím objevila jen výjimečně v horizontu prostých horákovských hrobů,[279] není známa v podolské kultuře a také v sídlištním celku Podivín 1 se neobjevila (zatímco v mladším objektu č. 2 z téže lokality zastoupena je — obr. 19:20,22,24,25). V klasickém horákovském stupni je velmi početná. Zevšeobecněla ostatně v mladém halštatu a vesměs se udržuje až do velmi pozdního období.[280] Uvažujeme-li nad vznikem této misky, přicházíme až ke slezské keramice, v jejímž inventáři se objevují misky (šálky) shodné profilace hrdla (obr. 13:14,22). Problematické však zůstává navázání slezských a horákovských typů, neboť ve starším stupni horákovské kultury, v jehož průběhu by styk se slezským vlivem ještě mohl přicházet v úvahu, se tyto misky zatím neobjevily.

Miska s prohnutým hrdlem se objeví v řadě variant, vzájemně odlišitelných pouze podle profilace hrdla.[281] Všechny varianty však spolu vzájemně souvisejí, vystupují spolu v nálezových celcích a tudíž nemají významu typologického vývoje.

Miska se zataženým okrajem. Tento typ misek se objevuje na horákovských sídlištích přímo masově; jde o jednoduchý, v halštatu obecně rozšířený tvar,[282] který má i na jižní Moravě staré tradice. Vyvodit misku se zataženým okrajem z podolské kultury proto nemůže činit potíže, zejména když v horákovských celcích shledáváme poměrně často reminiscence na bývalou kanelaci okraje ve formě šikmého hranění (nebo kanelace) vnější partie okrajů (obr. 15:11,28; 20:9,15,18; 22:3; 23:28,37), což se vyskytuje ještě v pozdním prostředí (obr. 25:38—40; 29:34; 32:32; 36:32,33).

---

277 *V. Podborský*, Těšetice, tab. XVII:5.
278 Ibidem, tab. IX:23.
279 *J. Nekvasil*, PA LII-1 (1961), 256, obr. 4:5; dále též hrob č. 6 z Těšetic-Vinohradů (PÚ UJEP Brno, nepublikováno).
280 *L. Jansová*, PA XLVIII-2 (1957), 450, obr. 21:3,4, 22:2; *R. Pleiner*, PA XLIX-1 (1958), 134, obr. 11:4, 12:3,4; *V. Vokolek*, AR 12 (1960), 48.
281 Hlavní varianty jsem uvedl v práci Těšetice, 51.
282 *J. Nekvasil*, disertace I, 121.

Ve středním horákovském stupni se střetáváme s miskami se zataženým okrajem v řadě variant. Objeví se tvary s okraji jen mírně zataženými, jdoucími v celkové linii oblé stěny (obr. 22:25), i okraje silně dovnitř vklopené (obr. 20:21,24), tvary na podstavách silně i měkce (obr. 18:14) profilovaných. Zatím výjimečně se objevila miska se zataženým okrajem na nožce (obr. 31:36). Rozměrově převažují opět středně velké tvary (v 7—11 cm), jsou však i exempláře rozměrnější, masivní i celkem drobné. Ve středním stupni horákovské kultury jsou proporce misek přirozeně vyrovnány, vývoj však směřuje k rozšíření dna nádobky, mnohdy i k hranatosti tvarů (viz dále). Vypracováním povrchu se misky od sebe podstatně neliší; povrch je obyčejně matně hlazený, jsou případy i vysloveně neupraveného, hrbolatého povrchu. Okraje misek jsou nejčastěji oble seslabené, avšak i seříznuté, či mírně ovalené. Jako reminiscence na stupeň HB se výjimečně objeví polokulovitý výčnělek pod okrajem misky (obr. 23:24).

Charakteristickou výzdobou misek se zataženým okrajem je vtuhování, aplikované na vnitřcích, často i v pásech pod okrajem na vnějších stranách povrchu. Objevuje se na 30 % všech misek tohoto typu, ostatní materiál je zcela nezdobený. O vtuhované ornamentaci jsme se zmínili již při jiné příležitosti.

Výše uvedené varianty misek se zataženým okrajem nemají významu pro typologii, neboť se zcela běžně setkávají vzájemně jak v sídlištních, tak v hrobových celcích.

Talířovitá mísa. Talířovitá mísa běžného typu se vyskytne i v sídlištním horákovském materiálu dosti často. Výše jsme již poukázali na její možnou kontinuitu od stupně HA do HC (i přes to, že v HB zatím není doložena). Nejčastějším typem talířovité mísy středního horákovského stupně je široký tvar větších rozměrů s oble profilovanou stěnou a silně ven vyloženým okrajem, který bývá na vnitřní plošce zdoben (obr. 22:22), a s rovným dnem (obr. 18:19, 20,35; 22:10,22; 23:35,36). Objevilo se ještě i vodorovné hránění vnitřku okraje,[283] což je zřejmě přežitek z HA, udržující se velmi dlouho do vlastní doby halštatské.[284] Vnitřky těchto mís bývají černě vyleštěny, mívají řidčeji aplikovanou vlešťovanou výzdobu, vně pak je využito kontrastu tuhových pásů pod okrajem, které vzbuzují dojem barvitosti nádoby. Talířovité mísy mají blízko k mísám s lalůčkovými výčnělky z okraje, které mají staré tradice středodunajské a vyskytly se např. hojně na pohřebišti stupně HC—D v Halimba v Maďarsku;[285] obdobné tvary mají ovšem profilací i výzdobou okraje blízko k mísám v jižním Bavorsku,[286] i v Dolním Rakousku,[287] takže nemohou být kriteriem vztahů keramiky k té či oné oblasti. Jistá příbuznost mezi touto variantou talířovitých mís a východohalštatskou keramikou by mohla být shledávána na příkladu známé misky ze Seredi, která má na vyloženém okraji příčná žebérka, napodobující kovové nádoby.[288]

Unikátní variantou talířovité mísy je velká stupňovitá mísa z Těšetic (obr. 22:26; tab. VII:13), která technickým provedením i profilací a výzdobou okraje plně

---

[283] V materiálu z objektu č. 2 z Podivína (SPFFBU E 12, 1967, 224, obr. 1:17).
[284] *J. Paulík*, Študijné zvesti AÚ SAV Nitra 3 (1959), 147.
[285] *I. Lengyel*, AÉ 86 (1959), tab. XXXIX:7, XLIV:2, XLV:7.
[286] *G. Kossack*, Südbayern während der Hallstattzeit, Berlin 1959 (dále jen Südbayern), II, tab. 56:2, 41:3, 46:4.
[287] *Chr. Pescheck*, Bemalte Keramik vor 2500 Jahren, Wien-Leipzig 1944, tab. 9:1.
[288] *J. Paulík*, SlArch IV-2 (1956), tab. IX:10a; *týž*, Študijné zvesti AÚ SAV Nitra 13 (1964), 168, obr. 3:9.

zapadá do rámce horákovských velkých mís. Stupňovité členění nádoby však nese jednoznačnou západní orientaci. G. Kossack zjišťuje, že stupňovité mísy jsou domovem v severovýchodním Bavorsku (severně Dunaje), jižně se dostávají jen druhotně a jsou řidší.[289] Na východ sleduje G. Kossack výskyt těchto tvarů až k salzburské kotlině,[290] dva kusy jsou známy dokonce až z Dolního Rakouska (Maiersch, Statzendorf); uvedený badatel přichází s myšlenkou rozšíření stupňovitého talíře k východu v souvislosti s dálkovým obchodem (sůl, tuha).[291] Těšetický nález má svou měkkou, avšak výraznou profilací, i zjednodušenou vnitřní ornamentací velmi blízko k typickým talířům bavorským.[292] Je to patrně dosud nejvýchodnější známý nález tohoto typu, který ukazuje na vztahy horákovské kultury k jihozápadu. Chronologicky jej nelze položit daleko za konec HC, čemuž svědčí jak datování stupňovitých talířů v Bavorsku, tak inventář těšetického objektu č. 30 s četnými reminiscencemi na keramiku stupně HB. — Stupňovitá profilace větších mís je v keramickém horákovském materiálu zachycena, byť již ve značně uvolněném stavu, ještě na sídlišti v Jaroměřicích (obr. 25:31,32) a Ostopovicích (obr. 19:6); dále k východu se nevyskytuje.

Obdobně západní kulturní orientaci mají mísy nálevkovité profilace stěn (obr. 23:52; 25:34), známé v sídlištním materiálu zatím jen zlomkovitě. Jsou však doloženy v celých tvarech i z hrobů horákovské kultury.[293] Mají analogie v oblasti typu Huglfing-Schärding;[294] ve středodunajské oblasti tyto tvary nejsou známy a kromě Znojemska nejsou doloženy ani z jiných částí Moravy.

K talířovitým mísám lze přiřadit též část větší tuhované mísy s obdélným výtažkem z okraje a vtuhovanou výzdobou na vnitřní straně, pocházející z těšetického objektu č. 10.[295] Jde patrně o oválný tvar mísy, jaká se objevila též v bohatém hrobě č. 2 platěnické kultury v Mostkovicích (okr. Prostějov).[296] Odjinud mi známa není.

Talířovité mísy jsou specifikem klasického stupně horákovské kultury. Zdá se, že tu měly být náhražkou drahých mís vytepaných z bronzového plechu (např. Holásky, Horákov[297]) a že jsou tvarově jim poplatné. Dosud se neobjevily v pozdním prostředí, takže lze konstatovat, že jejich výskyt končí se středním horákovským stupněm; pouze některé odvozené mísy (obr. 27:26; 37:56), nalezené však v ne zcela přesně určeném prostředí, by mohly dosvědčovat rychlé vyžívání talířovitých mís během starších fází pozdního horákovského stupně.

Šálek. Šálky (výjimečně džbánky) nenašly v horákovské kultuře velkého uplatnění; nejsou ani typologicky jednotné, jako např. v oblasti lužické, nýbrž lze hovořit vysloveně o tvarové roztříštěnosti. Sledovat vývoj šálků z předešlého období není na základě sídlištního materiálu možné a pravděpodobně tu ani přímá vývojová

---

289 *G. Kossack*, Südbayern I, 78; II, mapka na tab. 152/B_1.
290 *Týž*, l. c., viz též *R. Pittioni*, Urgeschichte, 565.
291 *G. Kossack*, l. c. I, 78; srov. též SPFFBU E 6 (1961), 244—5.
292 Např. Forst Kasten, Ldkr. München (*G. Kossack*, l. c. I, 213, obr. 38).
293 Např. Trstěnice (*J. Kaufmann*, AR 16, 1964, 289, obr. 85; *V. Podborský*, Zprávy ČsSA VII-1, 1966, tab. 3:14).
294 *R. Pittioni*, Urgeschichte, obr. 393:5—8; 394; 395:6.
295 *V. Podborský*, Těšetice, tab. III:30.
296 *A. Gottwald*, MAV, 94, obr. 105:1; *V. Podborský*, SPFFBU E 8 (1963), tab. XI:4.
297 MM Brno, i. č. SAÚ-1114—17; 64 704, 64 703; srov. *J. Skutil*, Šlapanský zpravodaj 4 (1937), 3 ad., obr. 1; *J. Böhm*, Kronika, tab. 51:6; *J. Neustupný* a kol., Pravěk Československa, obr. 1 na str. 289.

souvislost nevede. Oba šálky ze starohorákovského objektu z Podivína (obr. 15:7,15) připomínají spíše ještě podolské (nebo dokonce velatické) tvary.[298] Šálky středního horákovského stupně jsou povětšině odvozeny od jiných tvarů horákovské keramiky, především od osudí, případně i misek; typologicky prodělávají vývoj shodný s těmito základními tvary, aniž však lze na základě jejich typologie generalizovat. Dosti často vystupuje v sebraném materiálu šálek v podobě ostře profilovaného osudí (obr. 17:19; 20:7; tab. VII:4), kde páskové ucho převyšuje okraj; výzdoba těchto tvarů se neliší od výzdoby mateřského tvaru — osudí. Právě tato varianta horákovského šálku je nejsnáze typologicky klasifikovatelná, jak je znázorněno také na naší typologické tabulce keramiky (obr. 39). — Nejčastější variantou pak jsou prosté nezdobené, často dosti hrubé šálky podoby jednoduché malé misky (se zataženým okrajem, s přímými stěnami, se zalomeným hrdlem), kde ucho opět mírně převyšuje okraj[299] (obr. 17:16; 20:25,38); je znám případ, kdy šálek tohoto typu sloužil jako cedník.[300] — Za relativně samostatnou variantu máme pak hrubší šálky s naznačeným hrdlem, prstencovitě sesíleným dnem a masivním velkým uchem, jdoucím poněkud přes okraj[301] (obr. 17:15; tab. VII:8). — Ojediněle se objeví i džbánkovitá nádoba,[302] příp. i spíše soudkovitý hrnek s uchem při okraji (obr. 20:26; 22:18). Pokud jde o samotná ucha, ve dvou známých případech[303] se již v rámci středního horákovského stupně objevily růžkovité nástavce na vrcholu ucha; jsou to prvé projevy stylu „ucha s růžkem", který převládl teprve v pozdním halštatu.

Amforovitá zásobnice. Amforovitá zásobnice je nejvýraznějším typem halštatské keramiky, na němž lze sledovat příznačné rysy jednotlivých kultur halštatského okruhu.[304] Je také poměrně spolehlivým chronologickým vodítkem, neboť v období pozdněhalštatském se zásadně již neobjeví.[305] Je však tvarem spíše rituální povahy; daleko častěji se nalézá v hrobech než na sídlištích. V těšetické osadě např. se klasický tvar amforovité zásobnice objevil v 3,22 % z veškeré keramiky a spolu s uvolněným tvarem (spíše již lahvovitým) celkem v 5,6 %. V některých sídlištních celcích (Podivín, obj. č. 1, Bezkov obj. č. 1, Skalice obj. č. 2) se pak nevyskytl vůbec. Znamená to, že amforovitá zásobnice asi nebyla užívána jako skutečná zásobnice (k ukládání zásob sloužily v horákovské kultuře různé varianty hrncovitých nádob); také její tvar s poměrně úzkým otvorem, i její kvalitní úprava (vtuhování, malba — i na vnitřní plošce okraje) ji z praktického užívání celkem vylučují.

Typologicky navazuje horákovská amforovitá zásobnice na podolské tvary, mění se však její profilace i výzdoba. V sídlištním materiálu zatím není amforovitá zásobnice zastoupena ve starohorákovském stupni,[306] takže po tvarech podolských známe již vyhraněné tvary horákovské, poznamenané vývojovou tendencí stupně HC, kde silně kuželovité hrdlo je již značně nízké a má ostře nasazený nálevkovitý okraj. Ostrá profilace (obr. 21:31,34,35) je velmi typická pro amforovitou zásobnici střed-

---

[298] *J. Říhovský*, PA XLIX-1 (1958), 94 ad., obr. 6:14,16.
[299] *V. Podborský*, Těšetice, tab. II:14, XVII:19.
[300] Ibidem, tab. V:9.
[301] Ibidem, tab. I:8.
[302] Ibidem, tab. XVII:21.
[303] Ibidem, tab. XI:32; SPFFBU E 10 (1965), 144, obr. 6:13.
[304] *J. Filip*, Popel. pole, 88; *M. Šolle*, Počátky helénské civilisace, Praha 1949, 157; *J. Paulík*, SlArch IV-2 (1956), 179.
[305] *J. Filip*, Popel. pole, 102; *M. Šolle*, PA XLVI-1 (1955), 118.
[306] Z tohoto stupně však ji známe z některých hrobových nálezů (Trstěnice, hrob č. 1, Těšetice, hrob č. 2,6, Břeclav aj.).

ního horákovského stupně. V těšetické osadě se vyskytly v některých objektech ještě i měkčeji profilované fragmenty s vyšším hrdlem a silně oble nasazeným okrajem,[307] které lze považovat za relativně starobylé; dokládají — spolu se zásobnicemi z příslušného pohřebiště[308] — počátek těšetické osady již ve starší fázi HC.

V jihomoravském sídlištním materiálu lze zjistit zejména variantu amforovité zásobnice, kterou jsem na jiném místě[309] označil za horákovský typ: jde o vyšší štíhlejší, avšak i značně široký tvar s nožkovitou podstavou a vysoko posunutou výdutí, obyčejně bez jazykovitých držáků; lze jej uvést např. z Brna-Řeckovic (tab. VIII:5), z Brna-Židenic (tab. VIII:4,7), i z některých objektů těšetických;[310] ve zlomkovitém materiálu se ovšem těžko identifikuje. Právě tato varianta mívá obyčejně dobře upravený povrch s vtuhováním či malbou, příp. i plastickou výzdobou. Je třeba zejména uvést tvary s plastickými horizontálními žebry na hrdle (obr. 20:32; 29:27), které mají analogie i v hrobové keramice (Dambořice, Marefy[311]) a které jsme vzpomenuli již dříve v souvislosti s výzdobnými prvky. Objevily se posléze i amforovité zásobnice s vyšším klenutým hrdlem.[312] — Na vysokých štíhlých amforovitých zásobnicích z Brna-Židenic (tab. VIII:8) a ze Znojma-Hradu (tab. VIII:6) lze pak pozorovat počátek degenerace pojednávaného keramického typu, totiž stírání ostře trojčlenné profilace a změnu amforovité zásobnice ve vázovitý, resp. lahvovitý tvar; nelze říci, odehrál-li se tento vývoj ještě v rámci mladší fáze středního horákovského stupně, či již v době pozdní. Ještě ze sídliště střelického máme doklad existence značně již transformované (tab. XIV:11) vázovité zásobnice, nesoucí již velmi plynulou esovitou profilaci; to však je doklad ojedinělý a nikterak nepopírá skutečnost, že keramický typ amforovité zásobnice svůj výskyt v pozdním horákovském stupni končí.

Druhý základní tvar horákovské amforovité zásobnice — nádoba s kulovitým tělem a nízkým, měkčeji profilovaným hrdlem, který je ovlivněn ze západu,[313] a který je vcelku vzácný, známe pouze z Brna-Židenic (tab. VIII:3), nemluvě o některých fragmentech.

Soudkovitá nádoba. Soudkovité nádoby jsou běžným sídlištním jevem[314] a spolu s hrncovitými nádobami bývají spojovány v jednu skupinu vysloveně sídlištní keramiky; z Asparn a. d. Zaya konstatuje F. Felgenhauer asi 44 % tohoto druhu keramiky z veškerého inventáře chaty;[315] v těšetické osadě by oba tyto typy tvořily celkem 32,6 % veškeré keramiky.

Soudkovitá nádoba se do horákovské kultury vyvíjí plynule z HB, jak bylo již výše uvedeno. Valného typologicko-chronologického významu nemá, lze však přesto rozeznat její hlavní varianty a stanovit přibližnou její vývojovou linii (srov. obr. 39).

---

307 *V. Podborský*, Těšetice, tab. IV:14, V:11, XII:22,39.
308 AR 12 (1960), 645, obr. 225, 227.
309 Zprávy ČsSA VII-1 (1966), 5, tab. 3:15.
310 *V. Podborský*, Těšetice, tab. IV:19, XVI:36, 37, XVIII:48, 50.
311 *M. Chleborád*, PA XXXXI (1936—37), obr. 8:10; *I. L. Červinka*, Kyjovsko a Ždánsko v pravěku, Kyjov 1933, 63, obr. 60:1; *M. Šolle*, PA XLVI-1 (1955), 116, obr. 5:2. — MM Brno, inv. č. 64 833.
312 *V. Podborský*, Těšetice, tab. IX:38.
313 Srov. pozn. č. 276., srov. též malovanou amforu z Mostkovic (*A. Gottwald*, MAV, obr. 105:6); *M. Šolle*, l. c., 116.
314 *J. Paulík*, SlArch IV-2 (1956), 180; *F. Felgenhauer*, ArchA 19—20 (1956), 176, obr. 2; *V. Vokolek*, AR 12 (1960), 46; *Ľ. Kraskovská*, Študijné zvesti AÚ SAV Nitra 9 (1962), 160.
315 ArchA 19—20 (1956), 175—6.

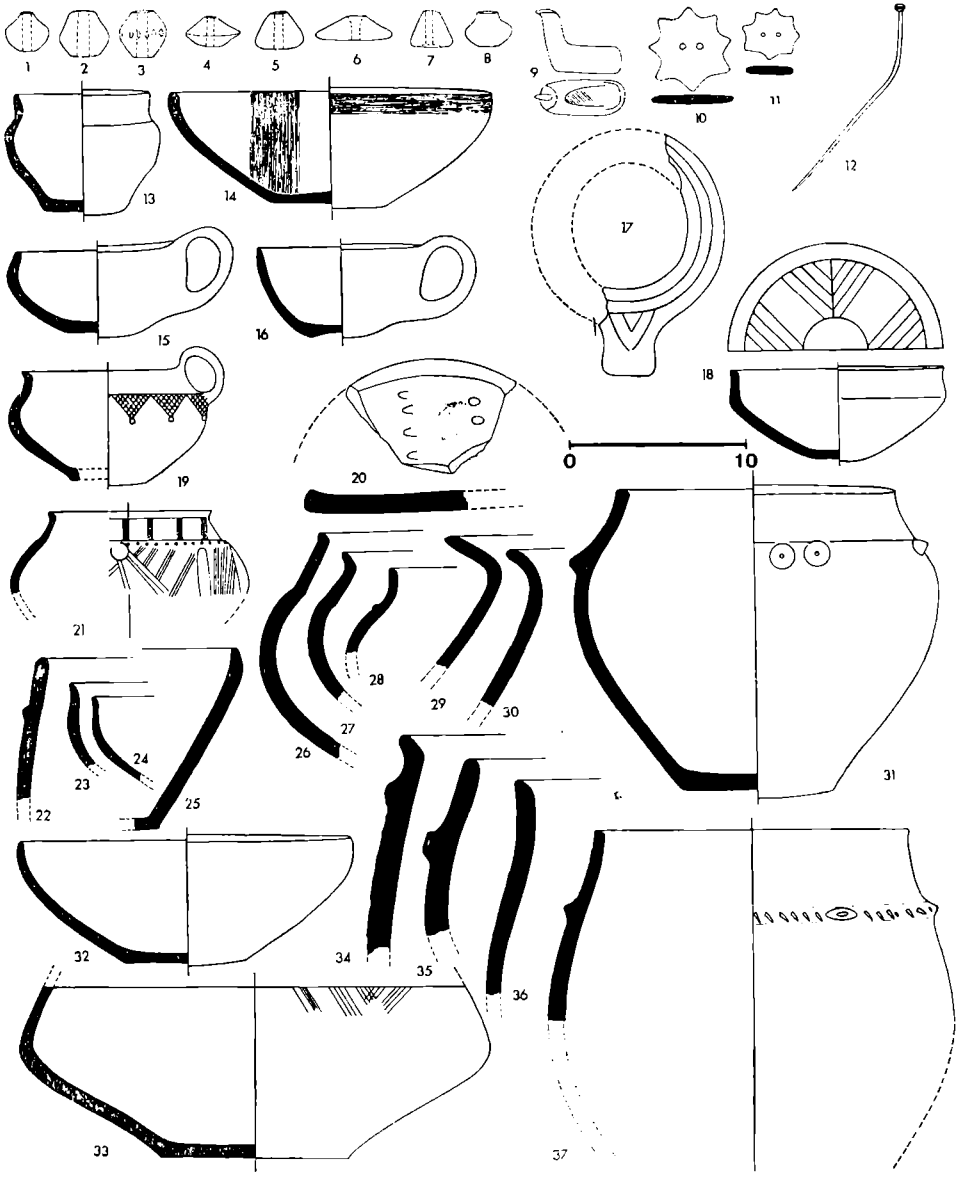

Obr. 17. Brno-Řečkovice. — Výběr materiálu z horákovského sídliště. — Auswahl des Materials aus der horakover Siedlung. — (Kresba V. Podborský a A. Šik.)

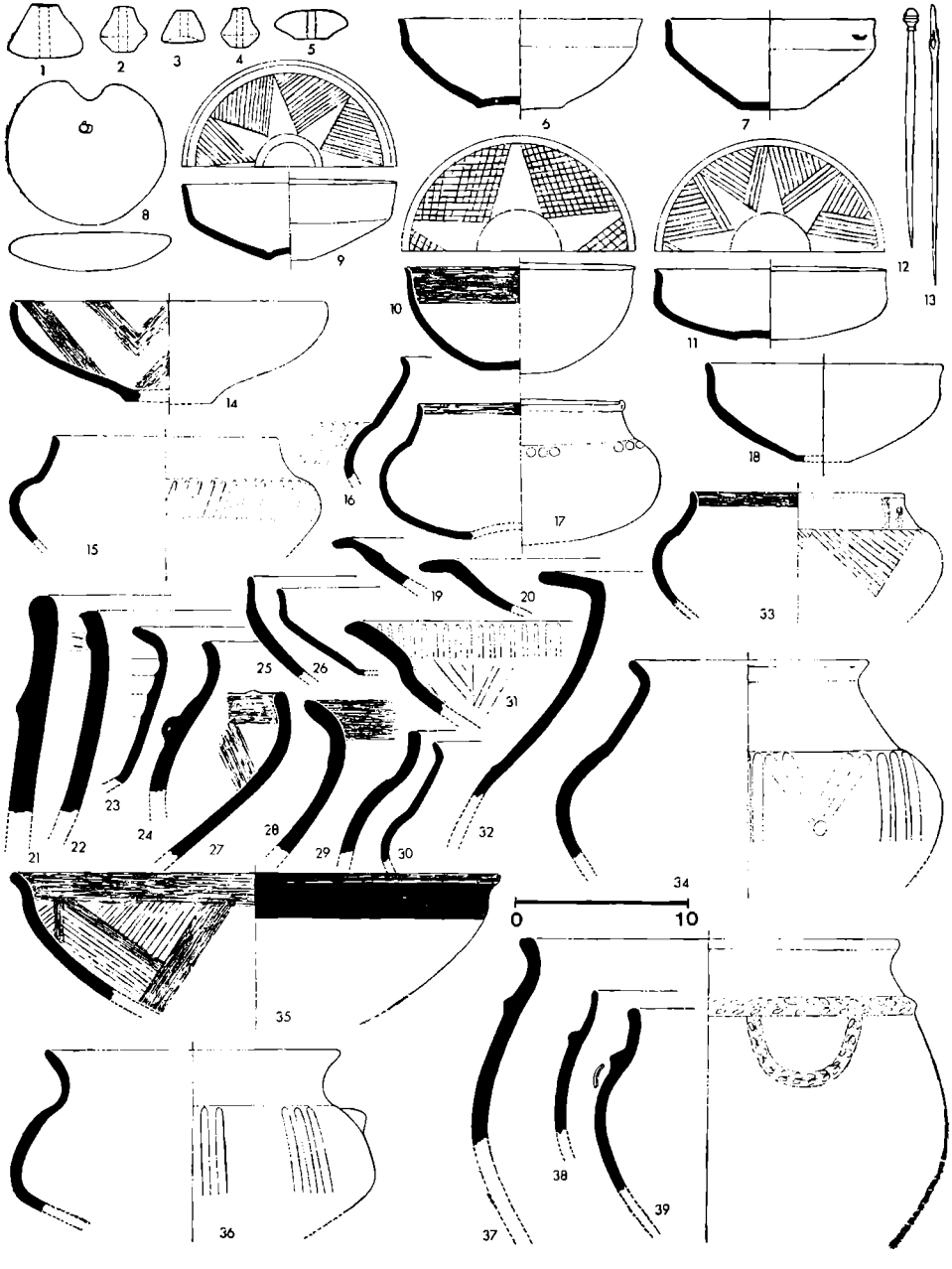

Obr. 18. Hodonice. — Výběr materiálu z horákovského sídliště. — Auswahl des Materials aus der horakover Siedlung. — (Kresba V. Podborský a St. Pokorný.)

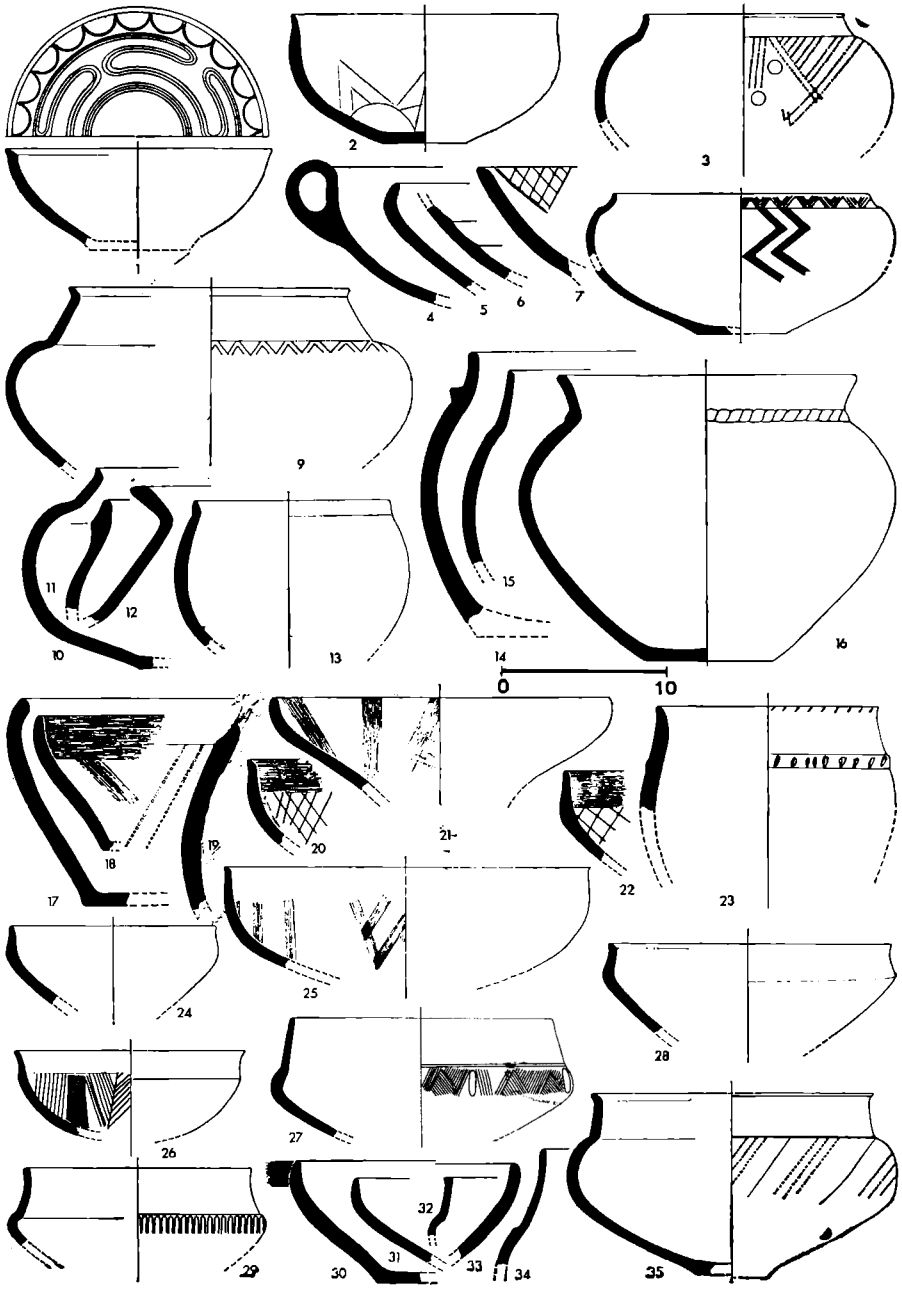

Obr. 19. Horákovská keramika z různých sídlišť: 1—16 Ostopovice, (obj. č. 1), 17—25 Podivín (obj. č. 2), 26—35 Tvořihráz. — Horakover Keramik aus verschiedenen Siedlungen. — (Kresba V. Podborský a St. Pokorný.)

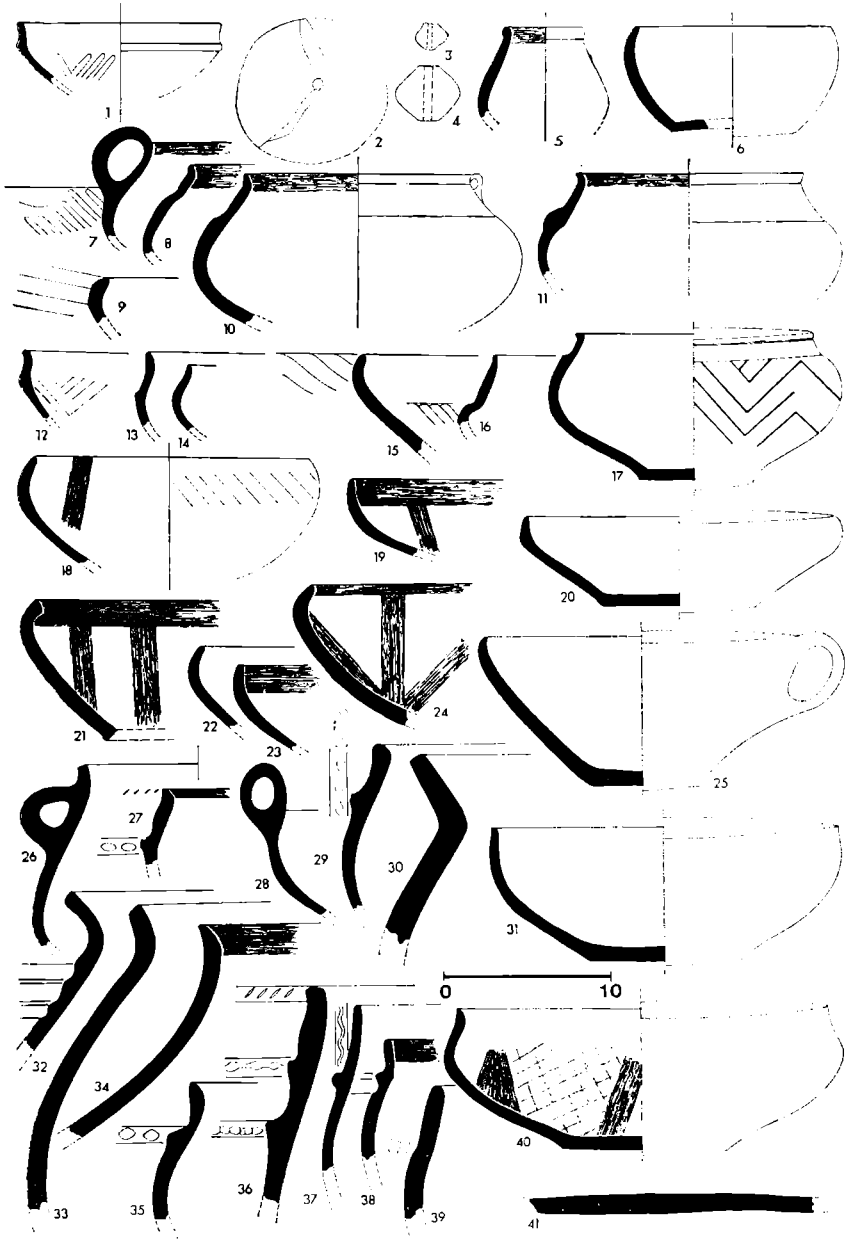

Obr. 20. Skalice, obj. č. 2. — Horákovská keramika. — Horakover Keramik. — (Kresba V. Podborský a St. Pokorný.)

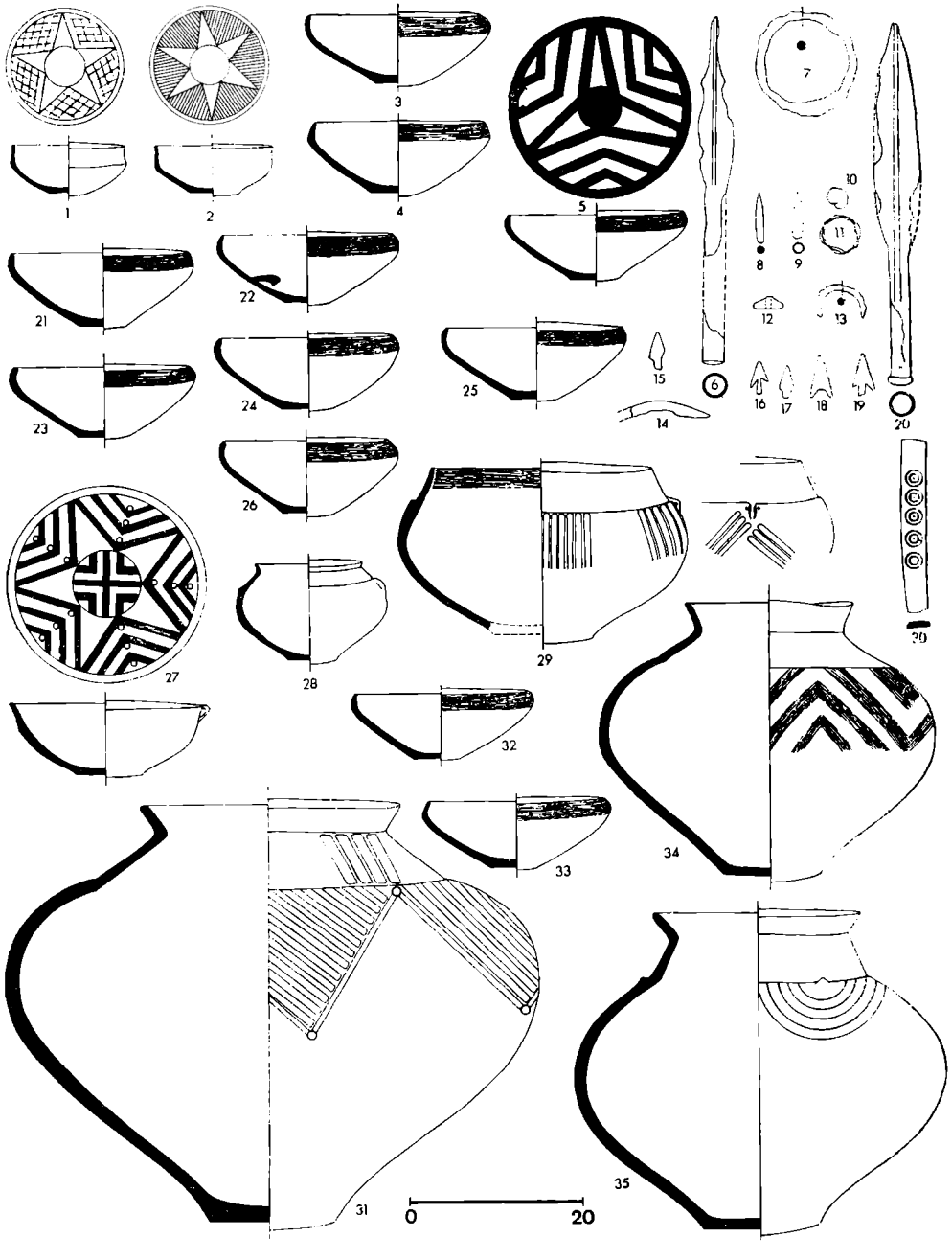

Obr. 21. Sucholrdly-Starý Zámek. — Obsah horákovské mohyly. — Inhalt des horakover Hügels. — (Kresba V. Podborský a St. Pokorný.)

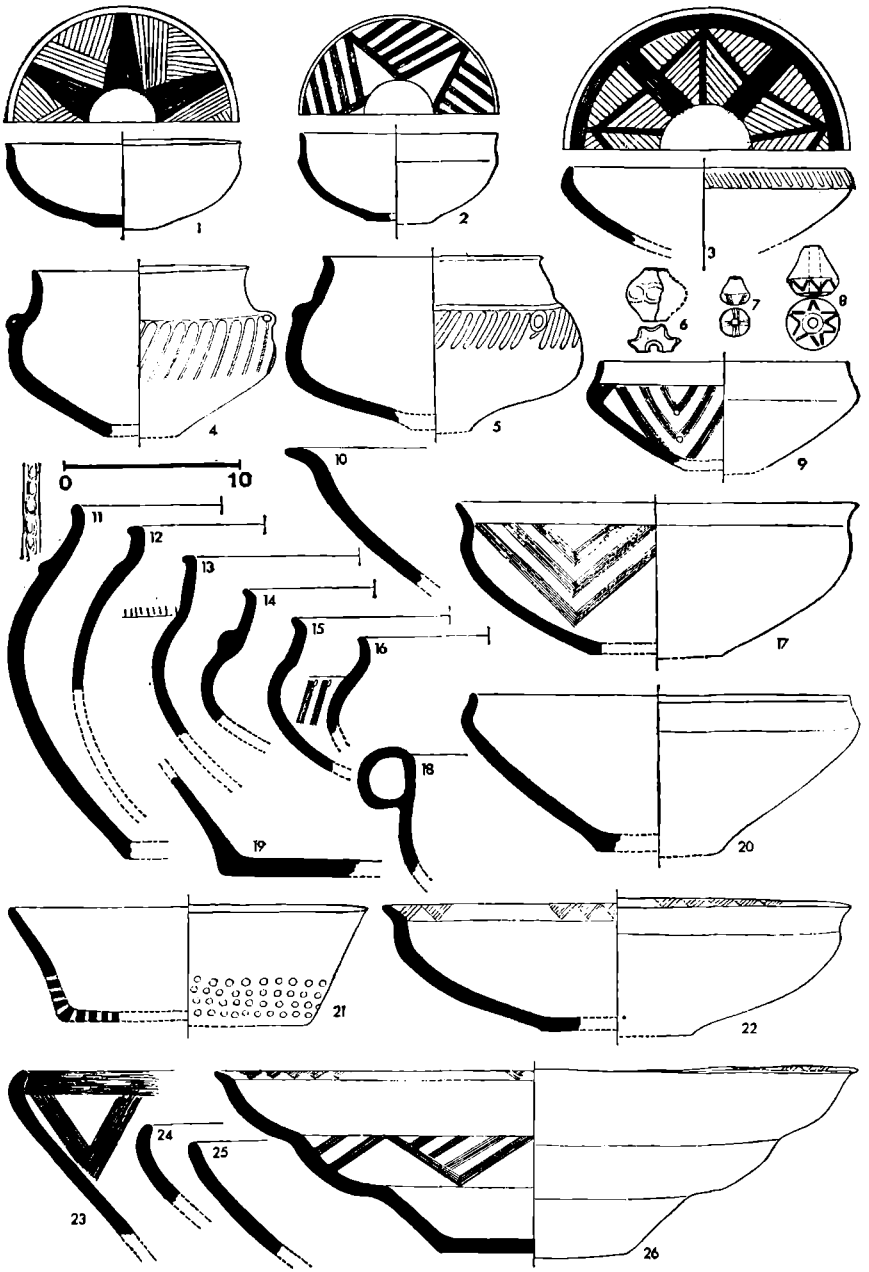

Obr. 22. Těšetice, obj. č. 30. — Výběr horákovského materiálu. — Auswahl des horakover Materials. — (Kresba V. Podborský a A. Šik.)

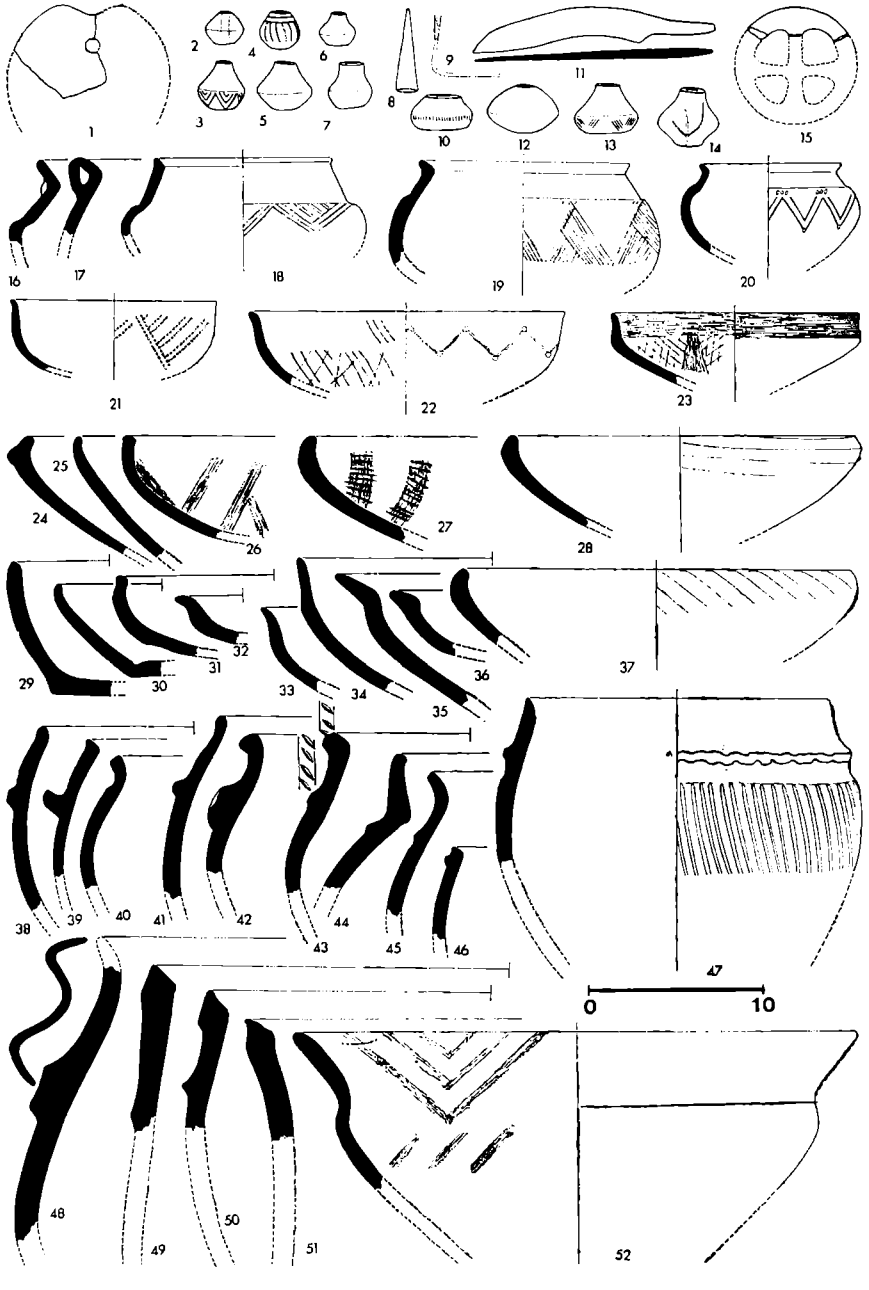

Obr. 23. Těšetice, obj. č. 47. — Výběr horákovského materiálu. — Auswahl des horakover Materials. — (Kresba V. Podborský a A. Šik.)

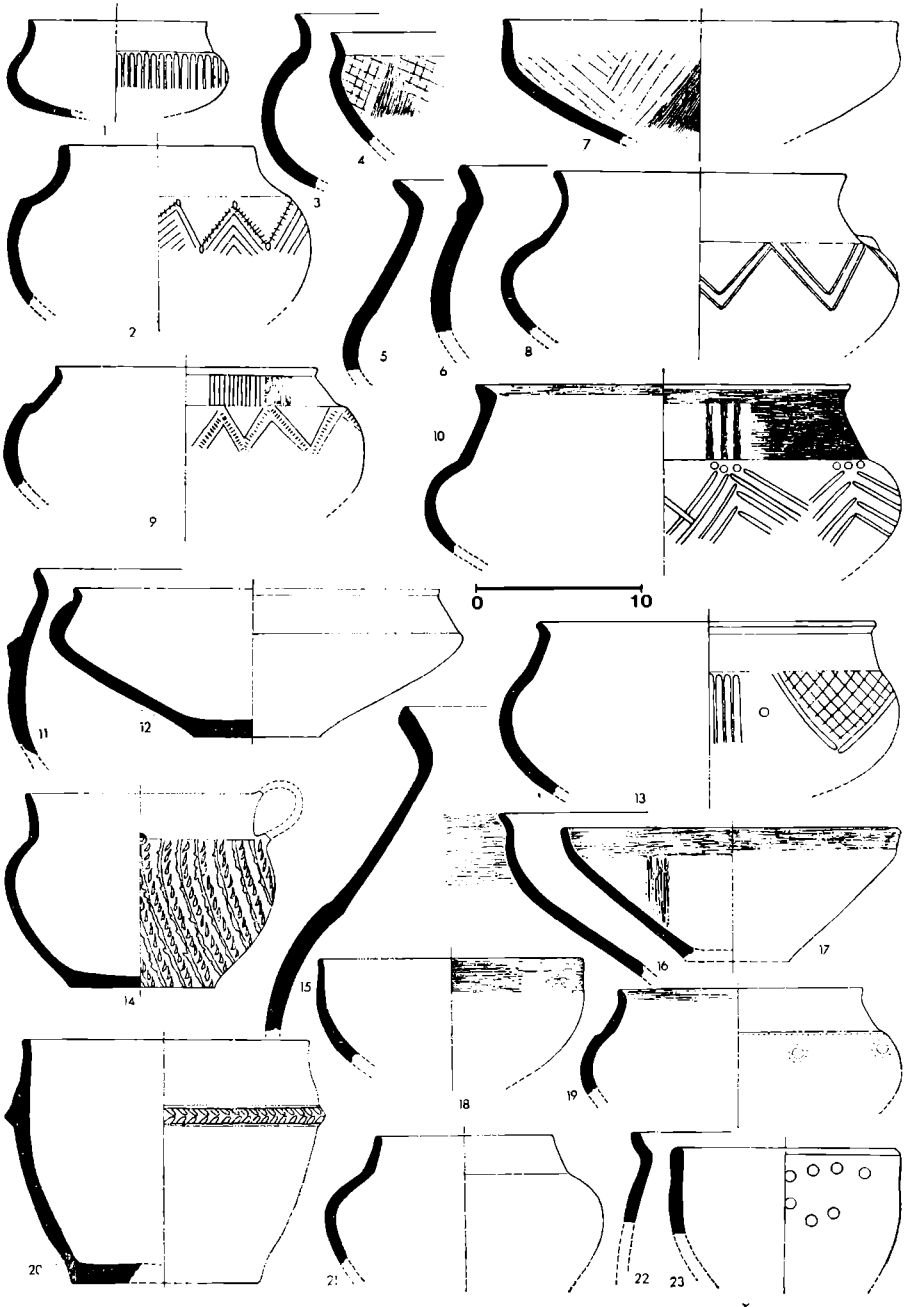

Obr. 24. Horákovská keramika z různých sídlišť: 1—3 Dolní Kounice, 4 Čejč, 5—8 Horákov, 9 Kadov, 10 Jiříkovice, 11, 12, 20 Kyjovice, 13 Nemojany, 14 Moravské Knínice, 15—17 Ořechov-Ořechovičky, 18—19 Sivice, 21 Šatov, 22—23 Šitbořice. — Horakover Keramik aus verschiedenen Siedlungen. — (Kresba V. Podborský a A. Šik.)

Technicky jsou soudkovité nádoby provedeny dobře, většinou jsou dokonale vypáleny (na rozdíl např. od současných platěnických „květináčů") do tmavěhnědých tónů, s částečně ohlazeným povrchem, příp. tzv. mramorováním povrchu. Struhadlovitě zdrsnělý povrch a vyhlazené hrdlo (obr. 30:62) nastupují zejména až v pozdním stupni, ale již i v celcích středohorákovských se objeví (Bulhary, obj. č. 5).

Typologicky lze rozlišit mezi soudkovitými nádobami 2 hlavní varianty; soudky bez hrdla (nanejvýš jen s hrdlem lehce naznačeným) a soudky s rozevřeným, či jinak vytvořeným hrdlem. Obě varianty jsou různých rozměrů, velmi malé až velké, převažují však kusy spíše středních dimenzí.

Soudkovité nádoby bez hrdla uvádím např. z Podivína, Bezkova, Bulhar, Ostopovic, Těšetic,[316] Jaroměřic aj. (obr. 15:23,27; 19:13; 23:38,39,41,47; 27:30,40), tedy ze sídlišť nejméně starohorákovských až po začátek pozdního halštatu. Tvary s hrdlem zobrazuji např. na obr. 17:31,37; 19:14,15,23; 22:11; tab. XII:1,4,5 aj. Jde o nádoby jak úplně nezdobené, tak opatřené horizontální plastickou lištou v jejím pokročilejším vývojovém stadiu (vlnovité členění, střechovité hránění), případně zdobené pouze linií vrypů buď na nevýrazné pásce, nebo na prosté stěně nádoby; důlkování plastické lišty na nádobce z Bezkova (SPFFBU E 10, 1965, 144, obr. 6:25) je zřejmým archaismem. V několika vzácných případech se vyskytly svislé plastické výčnělky,[317] či miniaturní úška (tab. XII:3), nebo drobné hrotité pupky (obr. 17:31; tab. XII:8). — Typickým tvarem našich sídlišť jsou soudky se šikmými zářezy na okraji, doplněné podobně vřezanou nebo důlkovanou linií (lištou) pod hrdlem;[318] tvarově obyčejně přecházejí i k hrncovitému typu (obr. 19:23; 20:27; 27:43). Lze je považovat za nádoby středodunajského charakteru,[319] s výskytem nejméně již od počátku klasického horákovského stupně. — Specifickou formou horákovskou jsou pak široké soudky s rozevřeným, zevnitř profilovaným okrajem[320] (obr. 23:44; 24:11,22): jsou známy zejména ze Znojemska (Těšetice, Kyjovice) a představují vysoce účelovou formu, uzpůsobenou asi k utěsnění obvodu okraje pokličkou. Datovány jsou rámcově do středního horákovského stupně. — Zmínku zaslouží ještě soudkovitá nádoba z těšetického objektu č. 47 (obr. 23:47), která je na výduti pod vyhlazeným hrdlem a degenerovanou vlnovitě členěnou lištou zdobena svislým rýhováním, v čemž je možno spatřovati již předzvěst laténského hřebenování; tato výzdoba není v halštatu výjimečná, neboť také ve středních Čechách se hřebenování vyskytlo vzácně již na pozdněhalštatské keramice, ba dokonce již na keramice bylanské.[321]

Souhrnně lze vývoj soudkovitých nádobek v rámci prvých dvou horákovských stupňů charakterizovat zjednodušením tvaru (zánik specifických forem), ubýváním plastických lišt a posléze stabilizací na typu souměrné masivní nádoby s jemně naznačeným hrdlem a horizontální linií důlků (vrypů) pod hrdlem (tab. XII:4,5,7); tento závěrečný stav je příznakem nastupujícího pozdního vývoje a je podtržen již i tuhovým materiálem, z něhož jsou pozdní soudky vyrobeny.

Závěrem se chci zmínit o některých soudkovitých nádobách zvláštních:

Jde o kus z těšetického objektu č. 34,[322] který nese na výduti 4 řady hrotitých

---

316 *V. Podborský*, Těšetice, tab. IV:1, XI:35, XVI:13,14,17,18.
317 Ibidem, tab. XIII:31.
318 Ibidem, tab. II:44, X:18.
319 *R. Pittioni*, Urgeschichte, obr. 416,426; *J. Paulík*, SlArch IV-2 (1956), tab. XII:14.
320 *V. Podborský*, Těšetice, tab. XIII:23, 24,27; XVI:20.
321 *A. Rybová—B. Soudský*, Libenice, 169, obr. 12:1.

výčnělků (C_2). Tato výzdoba má staré tradice v jihomoravském pravěku[323] a z HB ji máme v sídlištním materiálu nejméně ve 3 případech (Brno-Líšeň,[324] Křepice — tab. V:27 a Brno-Židenice[325]). Těšetický exemplář nese uvnitř na okraji vtuhovaný pás, příznačný pro střední horákovské období, kam také lze celý objekt č. 34 datovat. — Zmínit je třeba i tvary s uchem (tab. XI:9,17; tab. XIV:6), od soudků přímo odvozené, většinou však asi až pozdněhorákovské a dále masivní tvary kotlovité,[326] soudkům rovněž blízké.

Hrncovitá nádoba. Funkčně lze hrncovitou keramiku spojit s předešlým typem, jsou tu však jisté morfologické rozdíly. Zásadně jde o nádoby větších rozměrů, obyčejně sesílených až ovalených okrajů různé profilace, hrubě modelovaného povrchu; jedinou výzdobou bývá plastická páska pod hrdlem, hladká lišta, příp. zářezy na hraně okraje, výčnělky, nebo držáky. Typologické hodnocení hrncovitých nádob je velmi nesnadné, lze rozlišit tyto hlavní varianty: hrnce s oble rozevřeným hrdlem a plastickou obvodovou páskou pod hrdlem (obr. 18:37—39; 19:16; 23:43; 24:6), hrnce s vyšším přímým hrdlem (obr. 15:22; 20:36,37), hrnce vázovité (obr. 31:14) a hrnce vakovité profilace (obr. 18:22; 20:33; 23:48—51).

Všechny uvedené tvary přežívají v plné míře alespoň do počátečních fází pozdního horákovského stupně a pro periodizaci lze využít spíše jejich výzdobu, povrchovou úpravu a technologickou stránku. Patrně již na přelomu 6. a 5. stol. se objevuje i na hrncovitých tvarech vliv situlové profilace, jejíž hlavní výskyt sahá až do pozdního stupně (viz dále).

Zvláštní skupinu hrncovitých nádob tvoří tvary rovných stěn s okrajem buď prostým, nebo jen málo vychýleným, avšak kvadraticky sesíleným a ostře hráněným, někdy ještě i zdobeným zářezy (obr. 23:49—51; 27:29),[327] případně s lištou pod okrajem. Na škodu jejich celkového zhodnocení je, že žádná tato nádoba se nedochovala kompletní; nepochybně tu šlo o mimořádně velké tvary (⌀ okraje až 40 cm). Kvadraticky sesílené a hráněné okraje jsou z nádob pocházejících většinou z jihozápadní Moravy (Těšetice, Jaroměřice); jde asi o projev ještě vlastní doby halštatské, i když hladká lišta na těle některých střepů ukazuje na mladý vývoj. Hrnce silně profilovaných okrajů se zářezy (obr. 28:41) jsou již pozdněhalštatské.

Pozdněhalštatská keramika

Výše již bylo zdůrazněno, že pozdní horákovský stupeň přináší v keramice morfologickou, výdzobnou i technologickou změnu. Tvarově lze v pozdním stupni rozlišit tyto hlavní keramické typy: lahvovité osudí, hrncovité osudí, mísovité osudí, misku s prohnutým hrdlem, misku se zataženým okrajem, květináčovitou mísu, „braubašskou" misku s umbem na dně, šálek, situlový tvar, hrnec a soudek; zcela výjimečně přežila vázovitá zásobnice, o níž byla řeč již výše. Je zřejmé, že frekvenční poměr jednotlivých typů keramiky je jiný, než jsme mohli sledovat v případě keramiky klasic kého horákovského stupně. Nálezových celků však téměř není a podle

322 *V. Podborský*, Těšetice, tab. IX:34.
323 *K. Tihelka*, PA LI-1 (1960), obr. 32:4; *A. Benešová—Č. Staňa*, AR 11 (1959), 172, obr. 85:3.
324 *A. Benešová—Č. Staňa*, l. c.
325 *J. Nekvasil*, disertace III, tab. 74:3.
326 *V. Podborský*, Těšetice, tab. IV:20.
327 Ibidem, tab. II:33—38, XI:23, XII:31, XIV:27, XVI:21—24, 31—33.

dochovalých komplexů se zdá, že kvantitativně převládly tvary mísovité, soudkovité a hrncovité na úkor osudí, šálků a amfor. Zhrublá hrncovitá forma ovlivňuje dokonce i jiné keramické typy, např. některá osudí.

Pokud jde o výzdobu, mnohé již vyplynulo z přehledu výzdobných prvků klasické horákovské keramiky. Vedle výzdobných prvků přežívajících se nyní nově objeví zejména: plastická zevnitř nádob protlačovaná žebra (C_{26}), nalepená svislá žebra (C_{27}), žlábečky, vrypy a zářezy na lomu nádob (C_{28-30}), vykrajovaný „límec" na lomu nádob (C_{32}), vtuhované V-pásy lemované liniemi bodů (D_4), některé rastrované prvky (G_{2-4}) a kolek. Podstatný je nástup plastických prvků $C_{26,27}$ na pozdněhalštatských osudích (obr. 26:7,36; 28:9; 29:28; 30:66; 35:51; tab. XV:7,15), které se v sídlištních celcích 2. horákovského stupně dosud nikdy nevyskytly. Ani tato plastická žebra, ani jim blízké nalepené lišty (obr. 29:46; 37:44; tab. XIII:3) však nedožily závěru halštatské kultury. — Lomy pozdněhorákovské keramiky (zejména miskovitých nádob) jsou nyní pravidelně zdobeny (C_{28-30}), což působí někdy dojmem kolku (obr. 26:33,34; 28:6,14; 29:14,33; 34:11,25,26,35; tab. XIV:3); objeví se i větvičkovitě vřazené vrypy, aplikované zejména na nevýrazné pásce (C_{11}).

Kolkovaná výzdoba se objeví na jižní Moravě ve dvojím provedení: na jemnějším, na kruhu alespoň dotáčeném materiálu, který lze spojit s pojmem braubašského zboží[328] alespoň v nejširším slova smyslu (obr. 28:20,21; tab. XVI:9,13) a pak na běžné pozdněhalštatské keramice, jako místní napodobenina braubašských ornamentů (obr. 26:22,30,31,33; 27:16,22,26,35; tab. XI:8; XVI:1—8, 10—12,14). Ornamentačně se vyskytly prvky K_2 a K_4 na prvé skupině materiálu, K_1—K_6 na ostatní mase střepů.

Kolkovanou, dobově již starolaténskou keramikou z Moravy se zabýval podrobně J. Meduna[329] a ve středoevropských souvislostech J. Filip.[330] Konstatují shodně, že kolkovanou keramiku nelze spojovat již i s etnickými proudy, nýbrž že je ji nutno mít za dobový zjev, související s kulturním proudem z jihovýchodu[331] v pozdněhalštatském období. Podle Dehnova rozdělení by moravský materiál braubašského charakteru náležel ke skupině dolnorakousko-moravsko-západouherské.[332] První výskyt pozdněhalštatské kolkované keramiky klade J. Filip již na sklonek 5. stol., většinou však až do 4. a 3. stol.,[333] s možností přežívání do velmi pozdního období. Taková situace je dokládána také Rybovou—Soudským,[334] kteří prvý výskyt braubašského zboží ve středních Čechách dávají nejdříve k roku ±370, počítajíce s jistým jeho zpožďováním ve venkovském prostředí oproti prostředí „knížecímu". Vymezují také tzv. prebraubašský horizont (400—370 př. n. l.), jehož existence vyplývá z koncepce vývoje mladohalštatské keramiky. Poměrně hojně se objevuje kolkovaná pozdněhalštatská keramika také v jižních Čechách, kde ji L. Jansová datuje na základě Filipova zjištění většinou až do 4. stol., upozorňuje však spolu s B. Dubským na její dlouhé přežívání (snad až do 2. stol.).[335]

---

328 *W. Dehn*, Bonner Jahrb. 151 (1951), 83 ad.; *J. Filip*, Keltové, 178 ad.; *F. Schwappach*, Fundber. aus Hessen 4 (1964), 163.

329 *J. Meduna*, Osídlení Moravy Kelty, rukopis diplomní práce Brno 1956, I, 72 ad.

330 *J. Filip*, Keltové, 184.

331 S. *Meduna*, l. c., 77; *J. Filip*, l. c., 182.

332 *W. Dehn*, l. c., 92 ad.; *J. Filip*, l. c., 178.

333 *J. Filip*, l. c., 185; srov. též *L. Jansová*, PA XLVIII (1957), 448 a *J. Meduna*, l. c., 77.

334 Libenice, 221.

335 *L. Jansová*, l. c., 448 ad.; *B. Dubský*, Pravěk jižních Čech, 307; *V. Šaldová*, PA XLVI (1955), 96.

Vlastní braubašské zboží z pozdněhalštatského prostředí jižní Moravy pochází z Těšetic (tab. XVI:13), Prosiměřic, obj. č. 3 (obr. 28:20; tab. XVI:9); některé misky z Jaroměřic jsou alespoň na kruhu dotáčeny a zdobeny jemnějším i hrubším kolkem (obr. 27:35). Sídlištní kolkovaná keramika z Černčína (obr. Vyškov),[336] Koryčan (okr. Kroměříž),[337] Šlapanic (okr. Brno-venkov)[338] a Žarošic (okr. Kyjov)[339] pochází již z prostředí nejen dobově, ale i etnicky keltského, jak svědčí sám keramický materiál a jeho morfologické znaky. Materiál z jámy z Koryčan, zejména plochá lahvovitá nádobka, by připouštěl ještě i existenci pozdněhalštatských prvků; z jámy se uvádí také tuhová keramika,[340] doprovodný materiál se však nedochoval a tak celé prostředí tohoto nálezu nelze detailně posoudit.

Část mísy s vnitřním kolkem z Těšetic-Vinohradů pochází ze sondy č. XVII;[341] jde vlastně o povrchový nález, který nálezově nesouvisí s místními sídlištními celky. Těšetická mísa má větší mělký důlek místo dna a oble rozevřené stěny bez dochovalého okraje; je vyrobena z jemného snad plaveného materiálu, jehož povrchová úprava (hnědě hlazená vrstvička) činí dojem halštatské výroby. Druhý těšetický kus — střep ze stěny snad podobné mísy[342] (tab. XVI:5), má na vnitřní straně značně nepravidelná vtištěná mezikruží (K_1), podobající se razítkům z jaroměřické lahvovité nádobky (tab. XI:8). V obou těchto případech jde asi o domácí výrobky, zatímco těšetickou mísu (tab. XVI:13) lze považovat za výrobek některé již specializované dílny.

Prosiměřický nález kolkované keramiky pochází z celku s velkým procentem tuhové keramiky, v němž vymizely veškeré mladohalštatské prvky, známé např. ještě z materiálu jaroměřického; jde o spodní část mísy, profilací podobné těšetické, kde uvnitř kolem dna se vine dvojitá linie jednoduchých vtištěných kroužků.

Domácí kolkovaná keramika je mi známa z následujících jihomoravských sídlišť: Jaroměřice (obr. 26:22,30,33; 27:16,22,24,26; tab. XI:8; XVI:6—8,11,14), Horní Dubňany (obr. 28:9,15), Ivančice (obr. 37:14,19), Jevišovice-Starý Zámek (obr. 29:7), Křenovice (obr. 30:57,61; tab. XVI:4,10), Křepice (tab. XVI:3), okolí Moravského Krumlova (tab. XVI:12), Oslavany-Náporky (obr. 32:41), Střelice (obr. 35:46; tab. XVI:1,2), Vacenovice (obr. 34:25,27) a Vysočany-Palliardiho hradisko (obr. 33:11). — Je tu uplatněn nejčastěji kruhový kolek ($K_{1-3,6}$) aplikovaný obyčejně na rozhraní hrdla a výdutě osudí, či na vnitřní straně misek s prohnutým hrdlem. Šipkovitý a kosočtverečný kolek ($K_{3,5}$) bývá opět na osudí, avšak i na lomech koflíků či misek. Také některé plastické pásky jsou členěny ostře řezanými vrypy v různých sestavách ($C_{10,11}$), které mohou být provedeny i kolkem podobně jako zářezy na lomu (C_{28-30}). Do souboru kolkované keramiky však tyto jevy zahrnouti nelze.

Pokud jde o datování pozdněhalštatské kolkované keramiky nutno se přidržet datování vypracovaného pro Čechy (400—±250), neboť moravský materiál neposkytuje podkladů pro absolutní chronologii. S ohledem na relativní chronologii je možno říci, že kolkování tu provází obě starší fáze pozdního horákovského stupně (viz dále), nedožívá však asi samého konce tohoto stupně (chybí např. v materiálu ze sídliště u Tvarožné).

---

336 *J. Skutil*, OP 9 (1930—35), 157; *J. Filip*, Keltové, 184; *J. Meduna*, l. c. 72.

337 *I. L. Červinka*, Kyjovsko a Ždánsko v pravěku, 32; *J. Filip*, Keltové, 184, tab. LXXII:1,5—15; *J. Meduna*, l. c., 72, tab. 95:5—17.

338 *J. Filip*, l. c., tab. LXXII:16; *J. Meduna*, l. c., tab. 95:1,2.

339 *J. Filip*, l. c., tab. LXXII:4.

340 *J. Skutil*, ZMLM NF I (1941), 174; *J. Meduna*, l. c. II, 65.

341 *V. Podborský*, Těšetice, 44.

342 Na tomto střepu je náznak uvolněné stupňovité profilace (*V. Podborský*, l. c., tab. XXIV:6).

Pozdněhalštatská keramika přináší oproti střednímu horákovskému stupni také některé změny technologické. Neobjevují se náhle, nýbrž postupně nabývají na významu a na vysloveně pozdních sídlištních typu Střelice-Prosiměřice se projevily již natolik, že působí charakterem nové kvality. Je to především dotáčení nádob na kruhu — technika vzpomenutá již v souvislosti s braubašským zbožím, avšak použitá řidčeji i na domácí keramice tohoto období (viz např. misku z Bohušic, obr. 37:26); dosti jasně se projevila i na řadě tvarů z Tvarožné (obr. 36:11,29,38). Naprostá většina keramiky je však i nadále robena starou halštatskou ruční technikou; zdá se, že oproti Čechám je moravský pozdněhalštatský vývoj méně dotčen novými přínosy nastupujícího laténu. — Umělé zdrsnění povrchu nádoby bylo již uvedeno na příkladu celku 2. stupně z Bulhar, ve větší míře však přichází až nyní (tab. XVII:4,6—7; obr. 30:62; 33:26); tuto techniku, označenou jako nepravidelné drsnění povrchu, zjistili Rybová—Soudský ve středočeském materiálu hojně již v mladém halštatu, přežívá tam však rovněž až do konce halštatu pozdního.[343] Další podobná technika — hloubkové drsnění povrchu — je i v jihomoravském materiálu zjistitelná, zejména na hrubých hrncovitých a situlových (tuhových) nádobách (obr. 28:34; tab. XVII:5); nástup tuhové keramiky je sám o sobě již příznakem pozdního vývoje.

Tuhová keramika by zasluhovala speciálního zpracování s ohledem na výskyt tuhy v místě naleziště a ve srovnání s poměry (jiho)českými, čímž by bylo možno prověřit její chronologickou průkaznost. Tuhovou keramiku lze zachytit z následujícíh lokalit: Střelic, Prosiměřic, Smolína (zde 23 % z celkového množství keramiky[344]), Vysočan, Tvarožné, Ivančic, Bučovic, Oslavan a Stupešic, ojediněle i z dalších lokalit. Jde vesměs o sídliště datovaná již typologií keramiky do pozdního stupně. Naopak na sídlištích v Těšeticích, Bulharech, Tvořihrázi, Brně-Řeckovicích aj., tedy z jistých ucelených komplexů mladohalštatského období, tuhovou keramiku neznáme. Je také nápadné, že — jak upozornil V. Ondruš v případě smolínského objektu[345] — tuhový materiál je uplatněn převážně na hrubších hrncovitých tvarech, nikoli např. na miskách, šálcích atd., a že tedy jeho výskyt není podmíněn výhradně dosažitelností tuhy, nýbrž zejména účelem určitého typu keramiky v určitém časovém úseku. To vše by svědčilo, že halštatská tuhová keramika by mohla být i jistým chronologickým kritériem. Jak vyplývá ze studie L. Jansové[346] a z výskytu zmíněné keramiky na jižní Moravě, lze s nástupem tuhového materiálu počítat nejdříve na počátku pozdního horákovského stupně, tj. prakticky již v době latenské.

Typologie pozdněhalštatské keramiky

Osudí. Osudí jsou nyní v podstatě tří základních variant, jak již bylo zjištěno výše.

Lahvovitá osudí navazují morfologicky na mladší osudí středohorákovská. Jejich nástup je totožný pravděpodobně již s počátkem 5. stol. a vývojově probíhají zejména s horizontem kolkované keramiky (4. stol.): pravděpodobně jsou v době keltské kultury silně ovlivněna laténskou výrobní technikou, takže v horizontu

---

[343] *A. Rybová—B. Soudský*, Libenice, 190, obr. 85.
[344] *V. Ondruš*, ČMMB XLVI (1961), 56.
[345] L. c.
[346] PA XLVI-1 (1955), 134 ad.

tvaroženského sídliště se silně latenizují (obr. 36:13,38), případně z areálů sídlišť mizí,[347] jsouce nahrazeny hrubšími hrncovitými formami. Řada lahvovitých osudí s měkkou linií hrdla, ať již s okrajem ven vychýleným (obr. 26:20,30,24; tab. XI:1,4,8), nebo s hrdlem bez výrazného okraje (obr. 26:22,27,29) pochází z jaroměřického Hradiska, kde jsou však zastoupeny ještě i tvary klasické halštatské profilace (obr. 25:5,12,17,20); na některých jaroměřických tvarech se objevuje kolek (K_{1-4}), příp. doznívající vtuhovaná či rytá výzdoba vlastního halštatu. Podobná osudí nalezneme i na řadě vysloveně pozdních lokalit, kde nevystupují již ostře členěné tvary vůbec; lze tu zmínit např. sídliště z Horních Dubňan (obr. 28:9,15), Oslavan-Náporek (obr. 32: 37,38,43,44,48), Vysočan (obr. 33:11,22,23) aj. Lahvovité tvary osudí jsou většinou jemné, středních rozměrů, nižší a širší stavby těla a pokud lze v sídlištním materiálu zjistit, mají jen prosté rovné dno, navazující na plynulou křivku stěny. Typologicky by bylo možno sledovat vývoj od oblého lahvovitého osudí s poměrně nízko posazenou výdutí (obr. 35:46; tab. XI:1) k osudí vyššímu (tab. XI:14), příp. až s mírně nožkovitou podstavou, kde maximální výduť se posouvá výše k hrdlu. Z Náporek u Oslavan pochází část osudí s hrdlem vtlačeným do výdutě (obr. 32:48), které připomíná jihočeské tvary hořejanského typu, stejně jako střep z Ivančic (tab. XVII:2) se šikmými žebry na horní části výdutě.[348]

Analogie lahvovitým pozdněhorákovským osudím lze nalézt především v západním sousedství Moravy; v oblasti turnovského a cítolibského typu jsou datovány obyčejně až do střední doby laténské,[349] resp. přes „prebraubašský" horizont až do 3. stol. v systému Rybové—Soudského.[350] Také v jihočeském prostředí jsou časté zejména v plochých halštatsko-laténských hrobech, leč objeví se i v materiálu sídlištním a datovány bývají obdobně až do středního laténu.[351] Lahvovitá osudí najdeme i v pozdním vývoji platěnické kultury na Moravě,[352] celkem málo však jsou známa z východní oblasti středodunajské, kde asi k jejich vývoji nedošlo.

Hrncovitá osudí jsou většinou vyšší a masivnější, obyčejně na nožkovité podstavě (obr. 35:51; tab. X:7; XIII:2; XV:7); halštatské trojčlenění profilu se na nich udržuje konservativně dále do laténu, ač i na některých z nich (obr. 26:36; 30:66; tab. XIII:3; XV:15) je sklon k změkčení profilu znatelný. Mnohé z nich jsou podoby spíše vázovité (tab. XII:9), jiné hrncovité (tab. XIII:3) až vejčité (tab. X:6). Často se právě na nich objevuje plastický prvek zevnitř protlačovaných žlábků nebo plastických žeber (C^{26-27}), jako např. na známé nádobě ze Střelic (tab. XIII:3).

Některá osudí, zejména velmi ozdobný tvar ze Střelic (tab. XIII:2), mohou být označena jako mísovitá osudí, příp. považována za zárodek velmi pozdních tvarů lomených mísovitých osudí, jaká máme např. z Tvarožné či Oslavan-Náporek (obr. 36:17; 32:40). Tyto tvary nemají jinak v horákovské keramice vývojových předpokladů. Považuji za jisté, že jde o typy, reprezentující až závěrečný horizont jihomoravských pozdněhalštatských sídlišť, tedy asi až 3. stol. př. n. l.

---

[347] Jejich nedostatek je konstatován také na pozdněhalštatských sídlištích v Čechách (*R. Pleiner*, PA XLIX-1 (1958), 138; *V. Vokolek*, AR 12, 1960, 41 ad.; *M. Zápotocký*, AR 14, 1962, 30).

[348] *J. Neustupný a kol.*, Pravěk Československa, 303, obr. 112.

[349] *J. Schránil*, OP 1 (1922), 15 ad.; *J. Filip*, Popel. pole, 103; *týž*, Slavia antiqua 1 (1948), 174 ad.; *V. Spurný*, Zprávy památkové péče 13 (1953), 219 ad., s obr.

[350] Libenice, 168, 212, obr. 103.

[351] *V. Šaldová*, PA XLVI-1 (1955), 94; *táž*, AR 7 (1955), 627; *L. Jansová*, PA XLVIII-2 (1957), 454 ad., passim; *J. Filip*, Keltové, 181.

[352] Např. Předmostí (M Přerov); Slatinky, Horka n. M. (M Olomouc); Nezamyslice (M Přerov) atd.

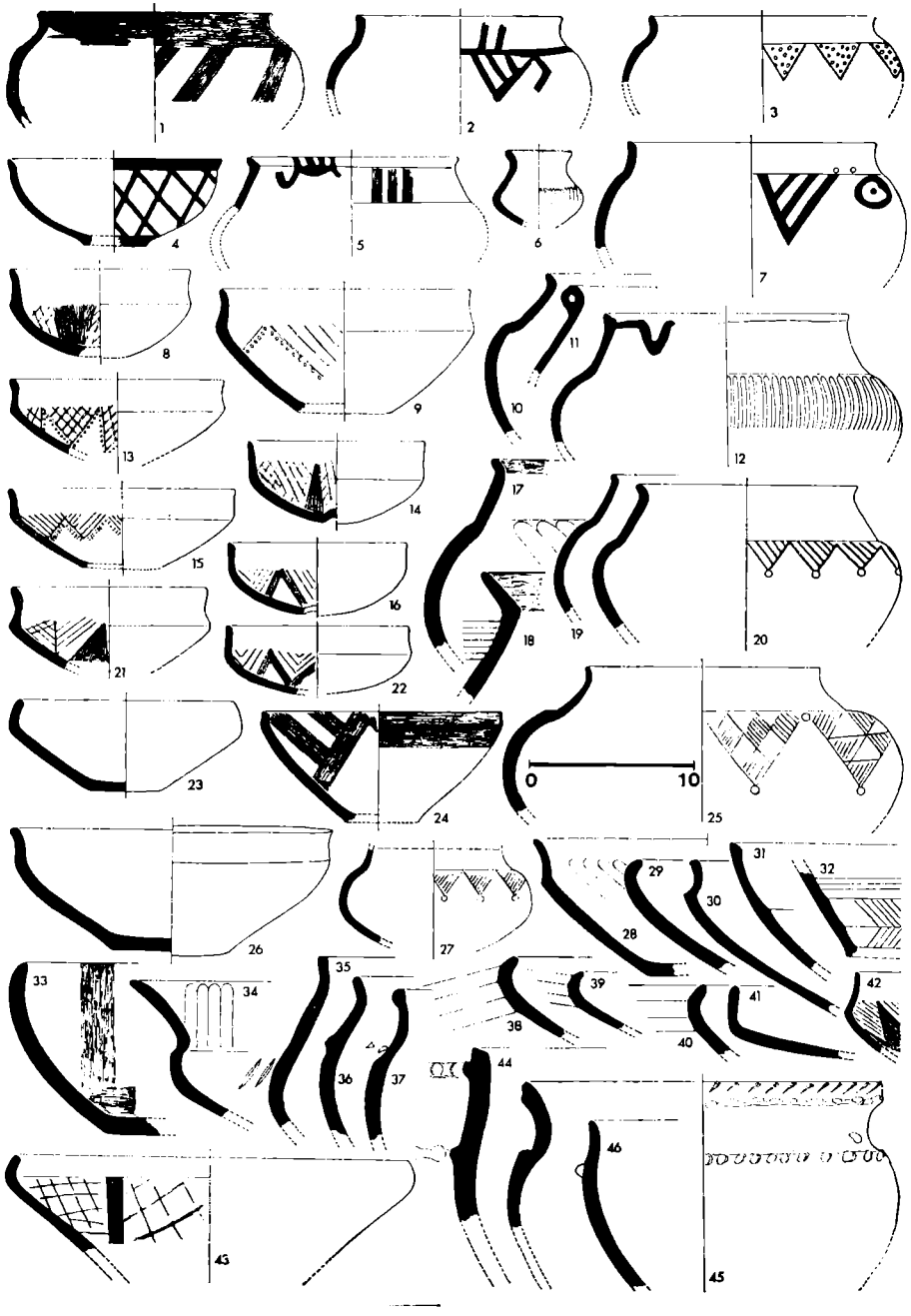

Obr. 25. Jaroměřice nad Rokytnou. — Výběr mladší horákovské keramiky. — Auswahl der jüngeren horakover Keramik. — (Kresba V. Podborský a A. Šik.)

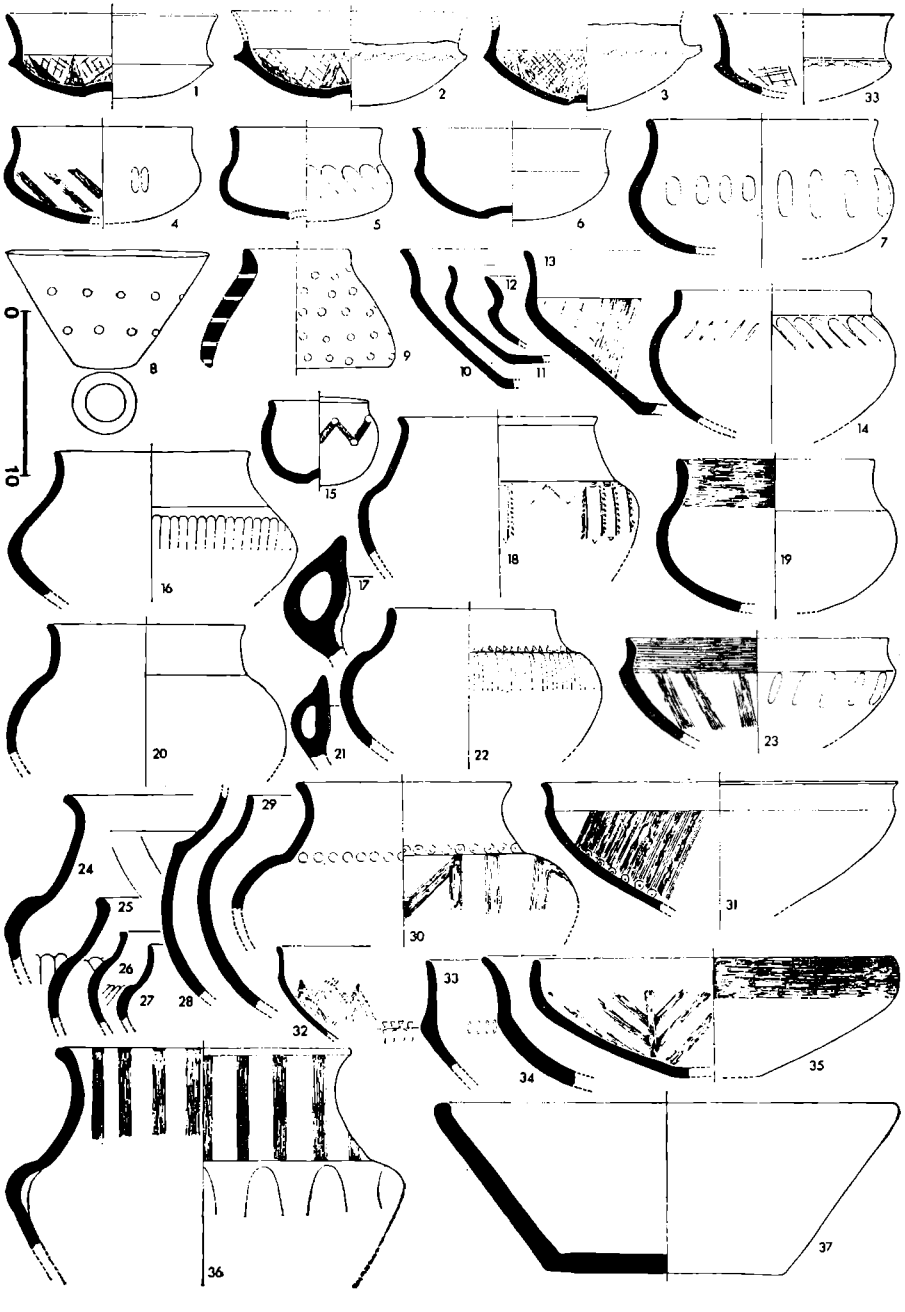

Obr. 26. Jaroměřice nad Rokytnou. — Výběr pozdněhalštatské keramiky. — Auswahl der späthallstattzeitlichen Keramik. — (Kresba V. Podborský a A. Šik.)

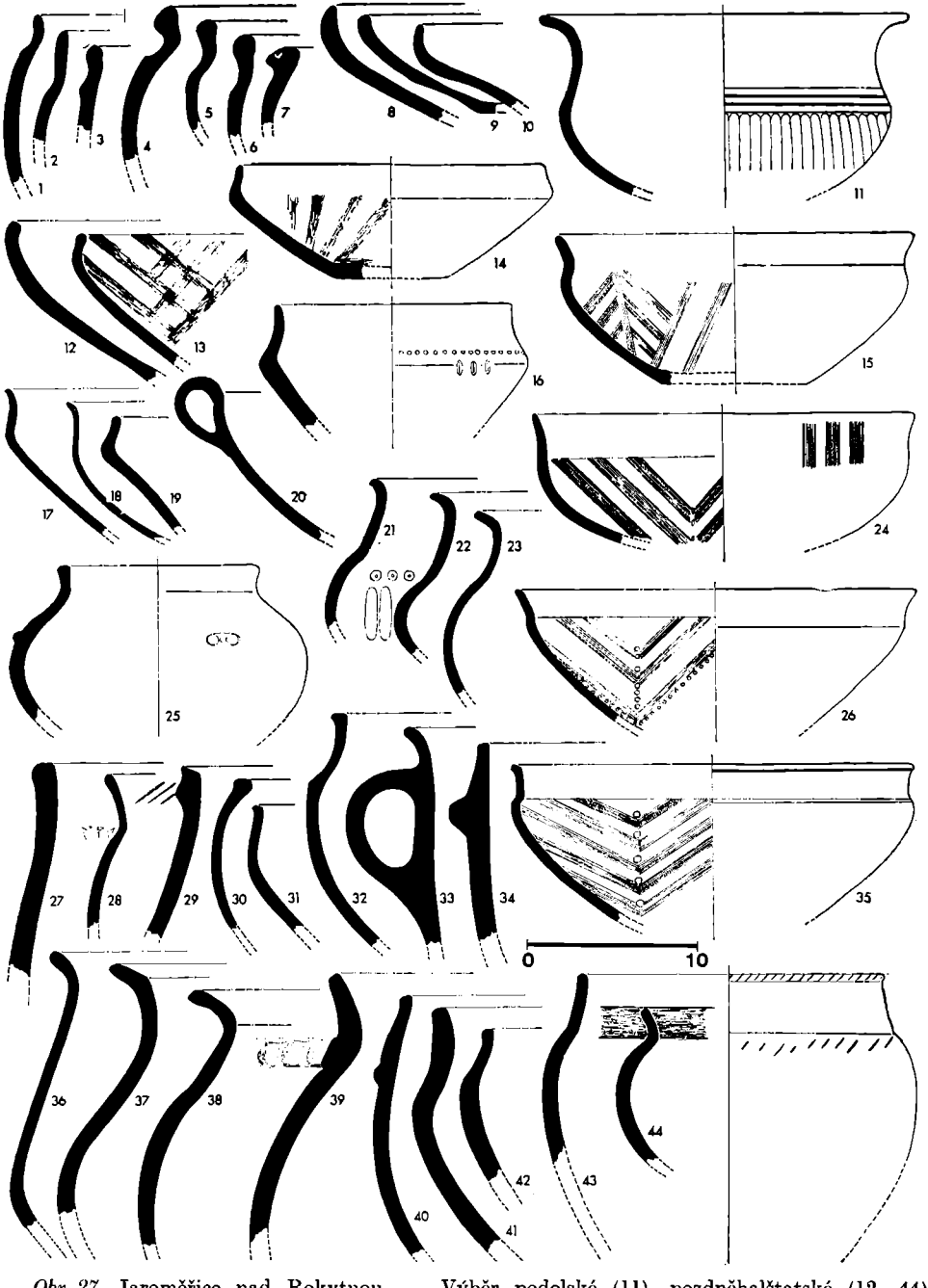

Obr. 27. Jaroměřice nad Rokytnou. — Výběr podolské (11), pozdněhalštatské (12—44) a laténské (1—10) keramiky. — Auswahl der podoler (11), der späthallstattzeitlichen (12—44) und der latènezeitlichen (1—10) Keramik. — (Kresba V. Podborský a A. Šik.)

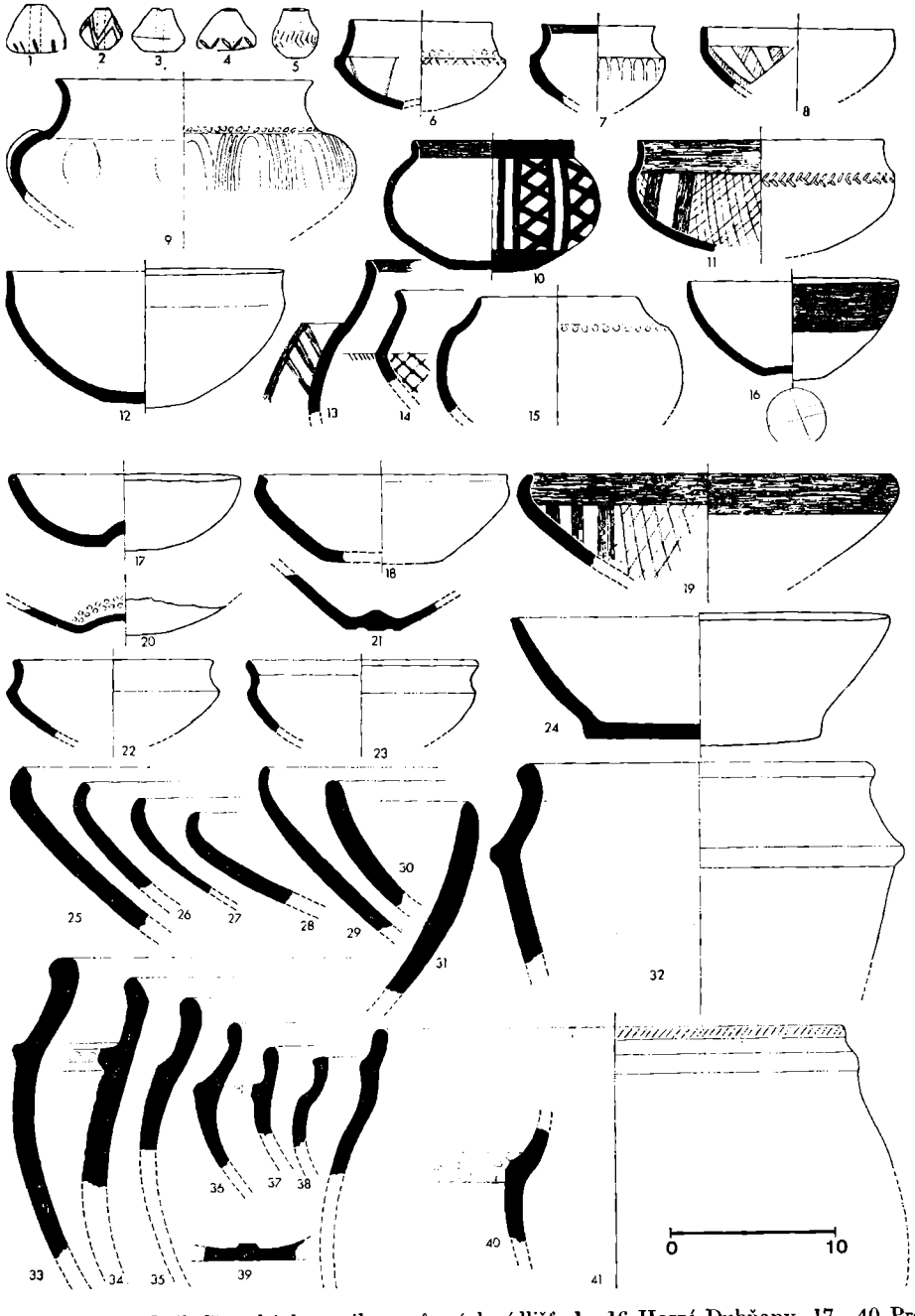

Obr. 28. Pozdněhalštatská keramika z různých sídlišť: 1—16 Horní Dubňany, 17—40 Prosiměřice (obj. č. 3), 41 Prosiměřice. — Späthallstattzeitliche Keramik aus verschiedenen Siedlungen. — (Kresba V. Podborský a A. Šik.)

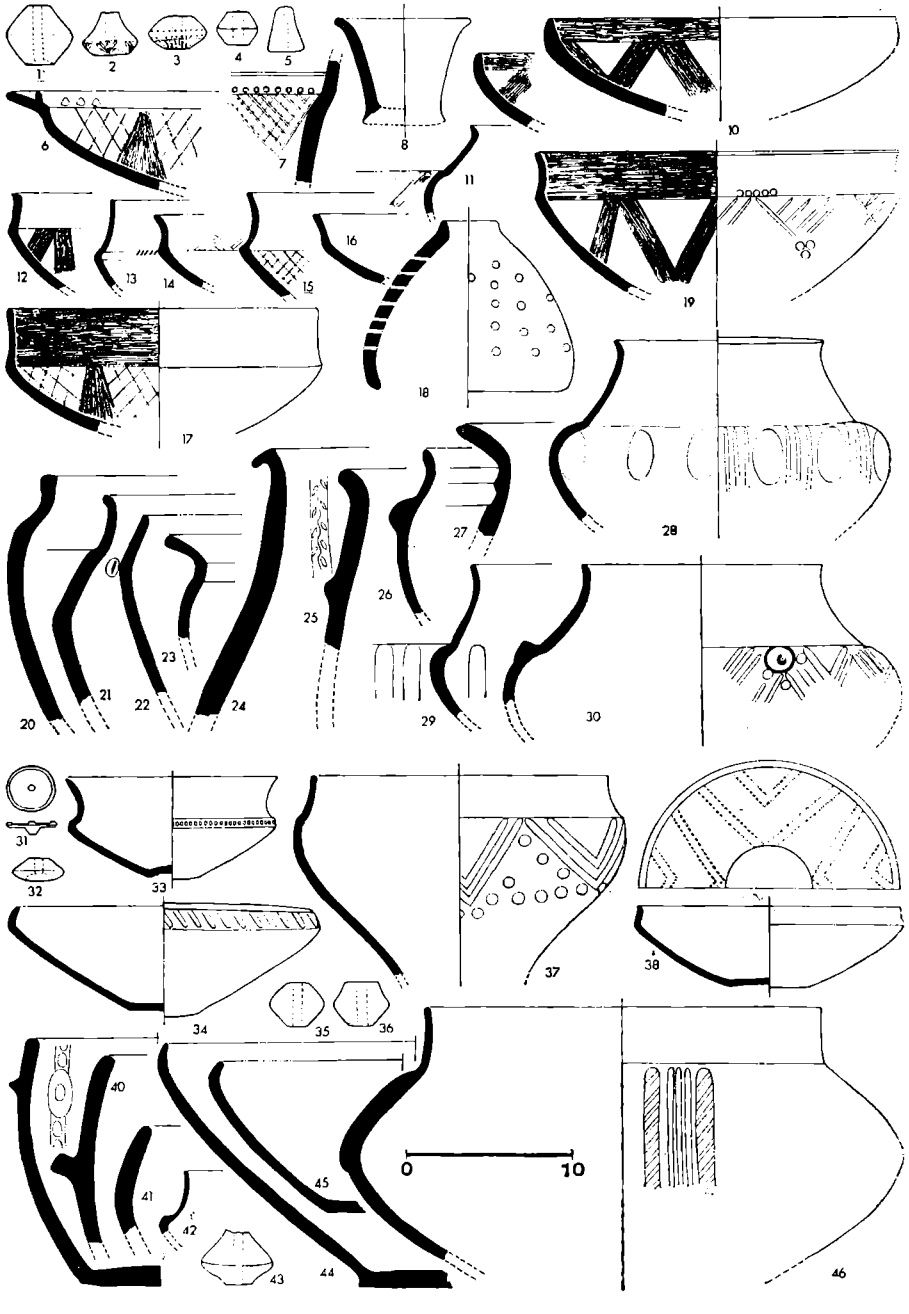

Obr. 29. Pozdněhalštatská keramika z různých výšinných sídlišť: 1—30 Jevišovice-Starý Zámek, 31—46 Kněždub-Tvarožná Lhota-Šumárník. — Späthallstattzeitliche Keramik aus verschiedenen Höhensiedlungen. — (Kresba V. Podborský a A. Šik.)

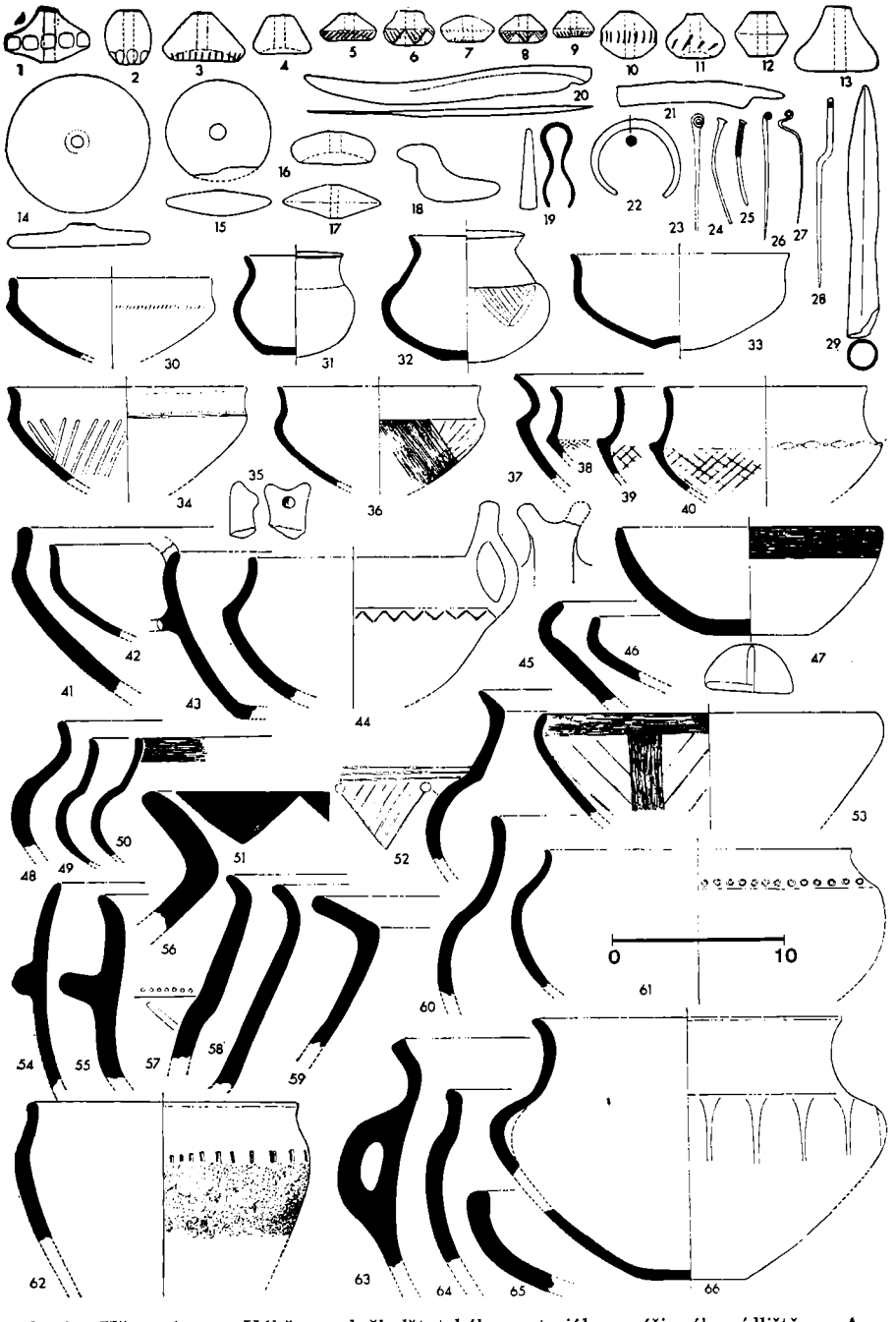

Obr. 30. Křenovice. — Výběr pozdněhalštatského materiálu z výšinného sídliště. — Auswahl des späthallstattzeitlichen Materials aus der Höhensiedlung. — (Kresba V. Podborský a A. Šik.)

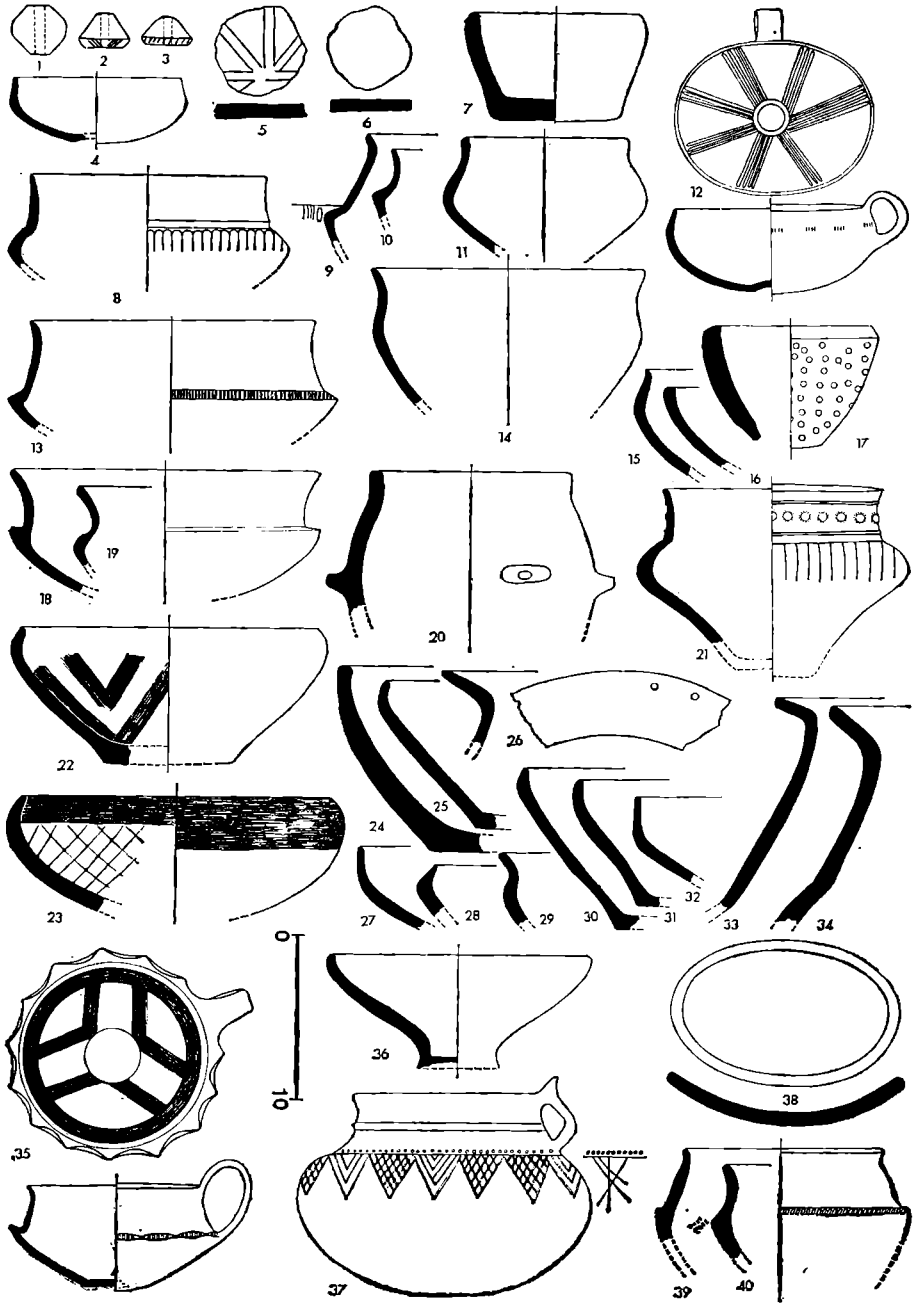

Obr. 31. Pozdněhalštatský materiál z různých sídlišť: 1—34 Křižanovice, 35 Křepice, 36 Domčice, 37 Syrovice, 38—40 Troubsko. — Späthallstattzeitliches Material aus verschiedenen Siedlungen. — (Kresba V. Podborský a A. Šik.)

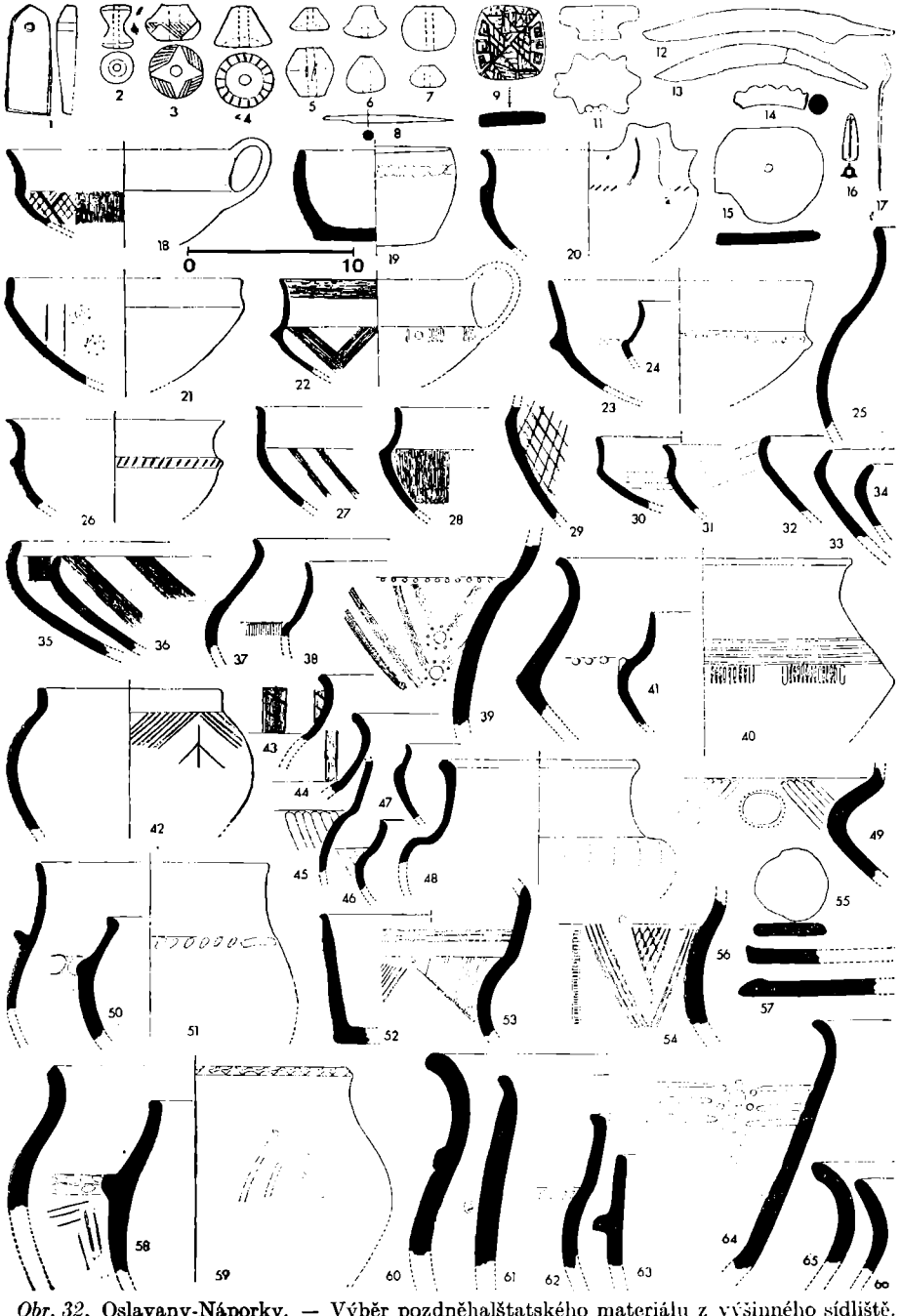

Obr. 32. **Oslavany-Náporky.** — Výběr pozdněhalštatského materiálu z výšinného sídliště. — **Auswahl des späthallstattzeitlichen Materials aus der Höhensiedlung.** — (Kresba V. Podborský a A. Šik.)

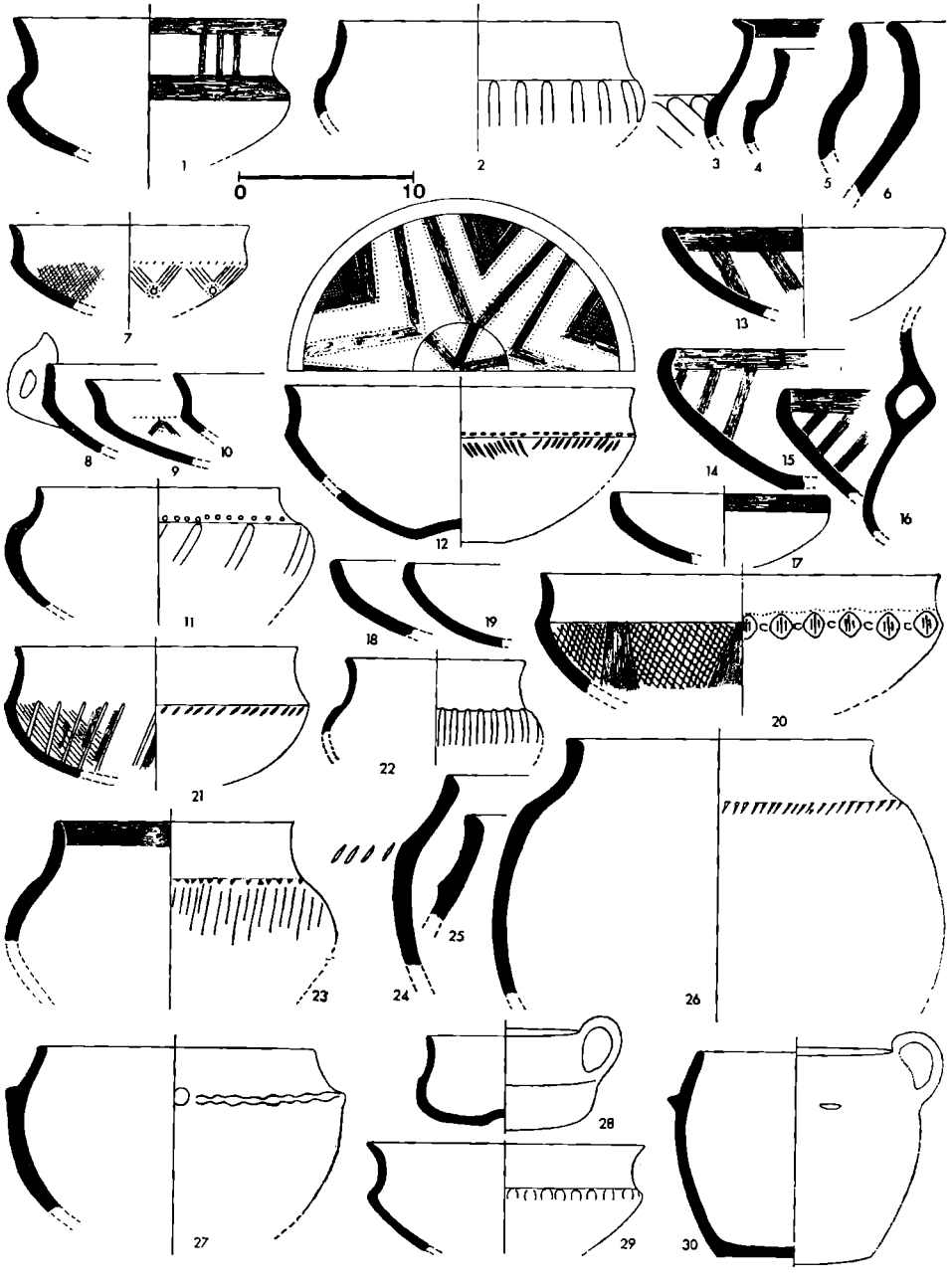

Obr. 33. Pozdněhalštatská keramika z výšinných sídlišť: 1—6 Vedrovice-Mokrý Žleb, 7—26 Vysočany-Palliardiho hradisko, 27—30 Znojmo-Hrad. — Späthallstattzeitliche Keramik aus den Höhensiedlungen. — (Kresba V. Podborský a A. Šik.)

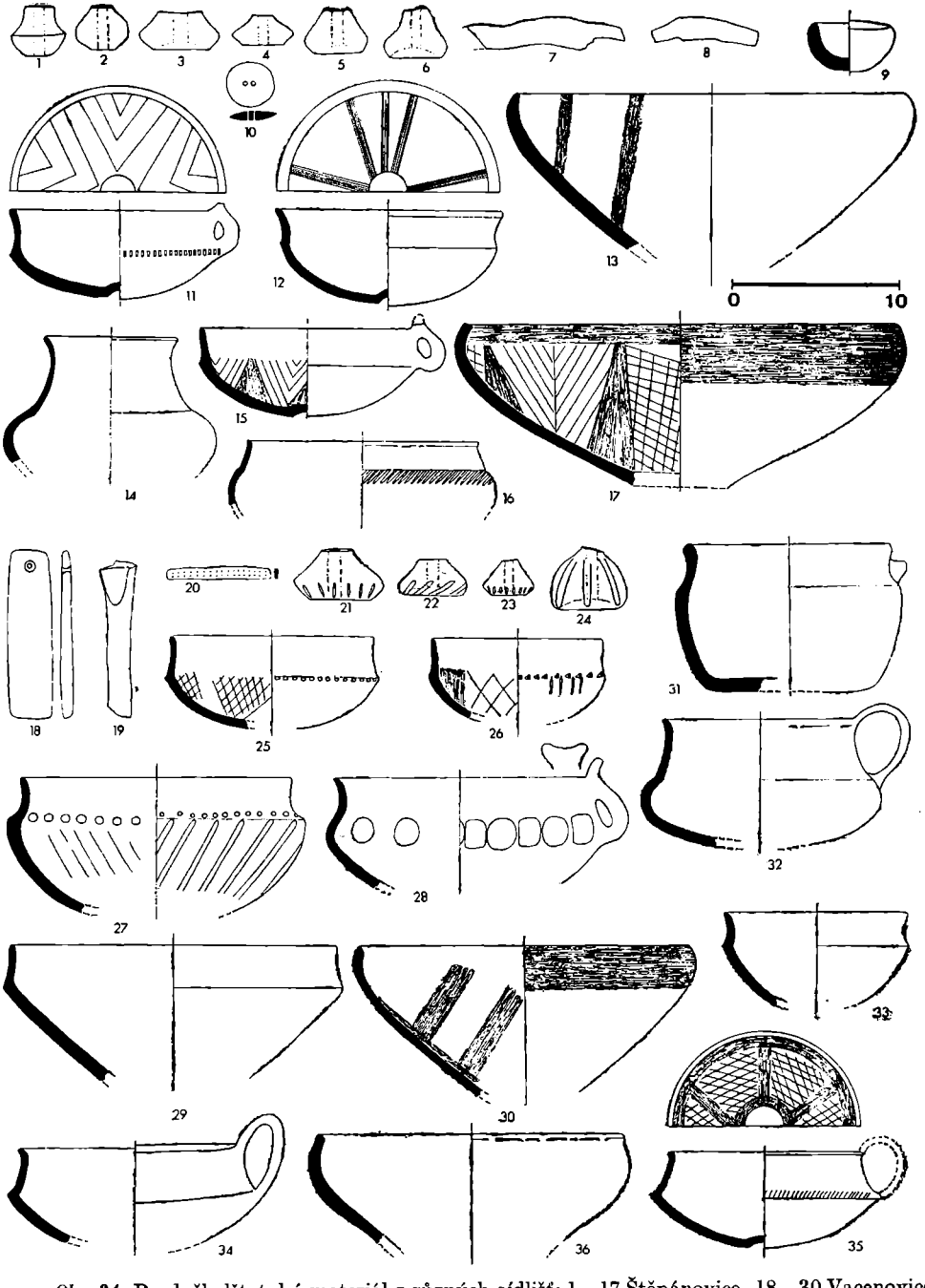

Obr. 34. Pozdněhalštatský materiál z různých sídlišť: 1—17 Štěpánovice, 18—30 Vacenovice, 31—32 Šlapanice, 33—36 Vícemilice. — Späthallstattzeitliches Material aus verschiedenen Siedlungen. — (Kresba V. Podborský a A. Šik.)

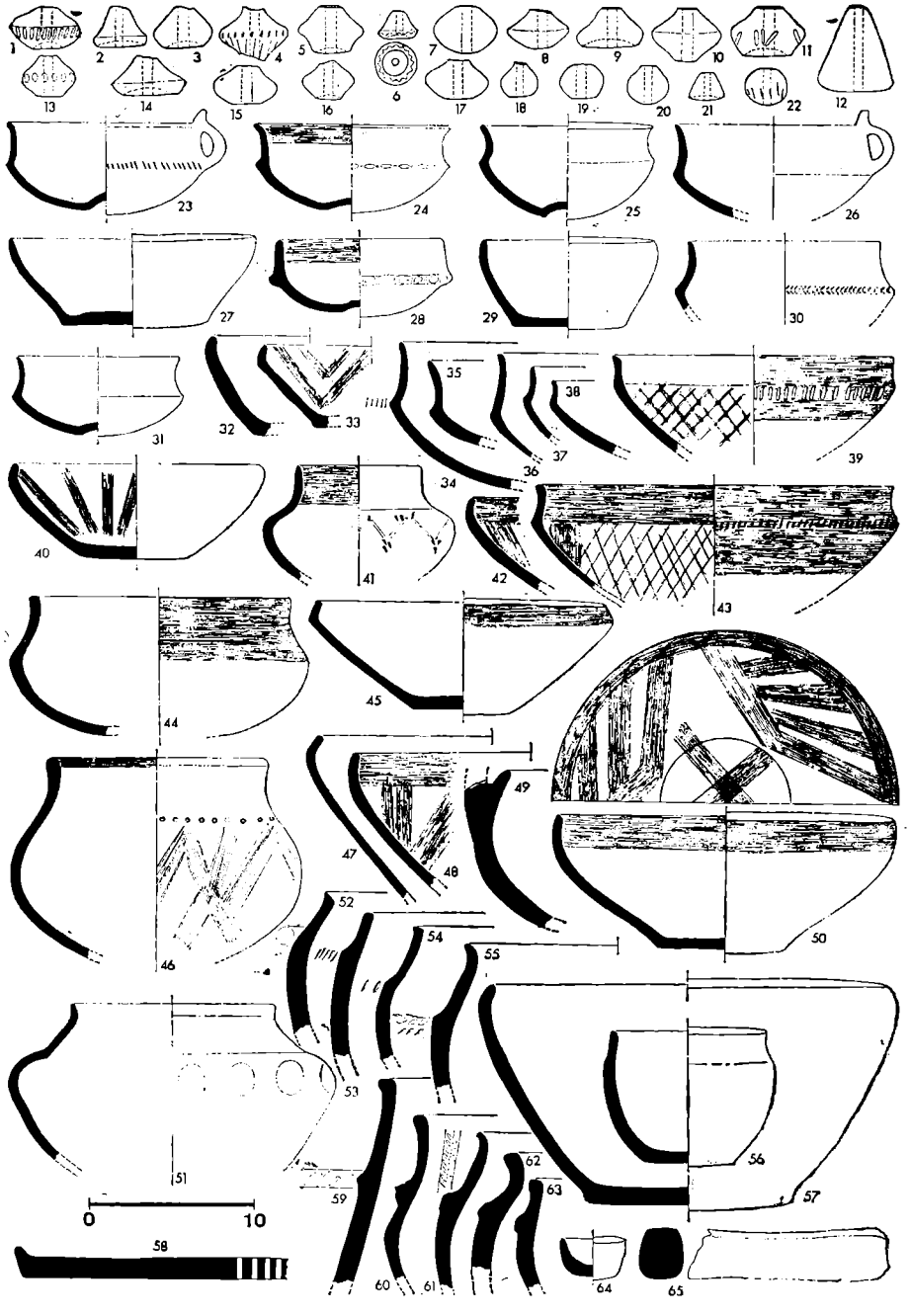

Obr. 35. Střelice. — Výběr materiálu ze sídliště pozdního stupně. — Auswahl des Materials aus der Siedlung der Spätstufe. — (Kresba V. Podborský a A. Šik.)

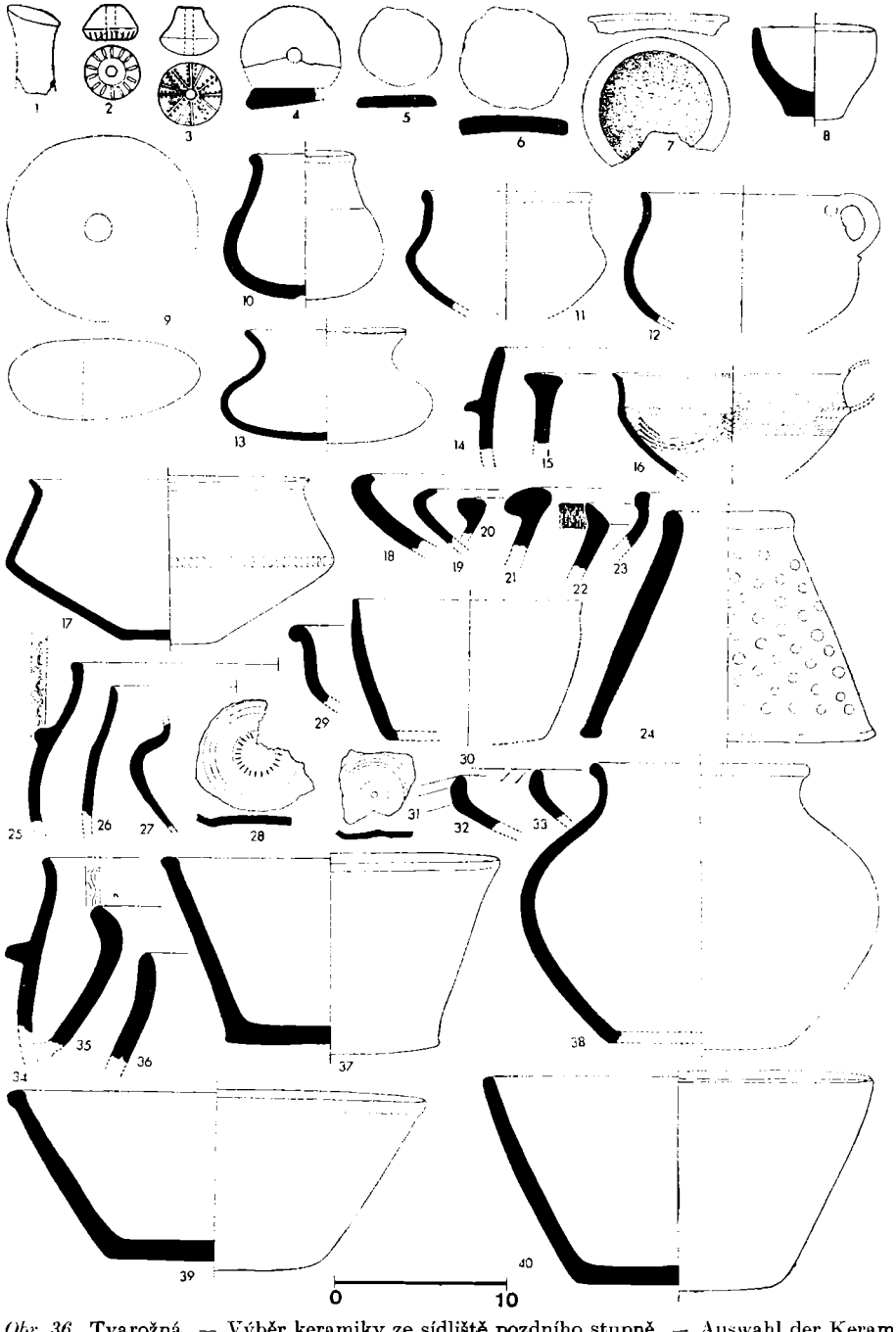

Obr. 36. Tvarožná. — Výběr keramiky ze sídliště pozdního stupně. — Auswahl der Keramik aus der Siedlung der Spätstufe. — (Kresba V. Podborský a A. Šik.)

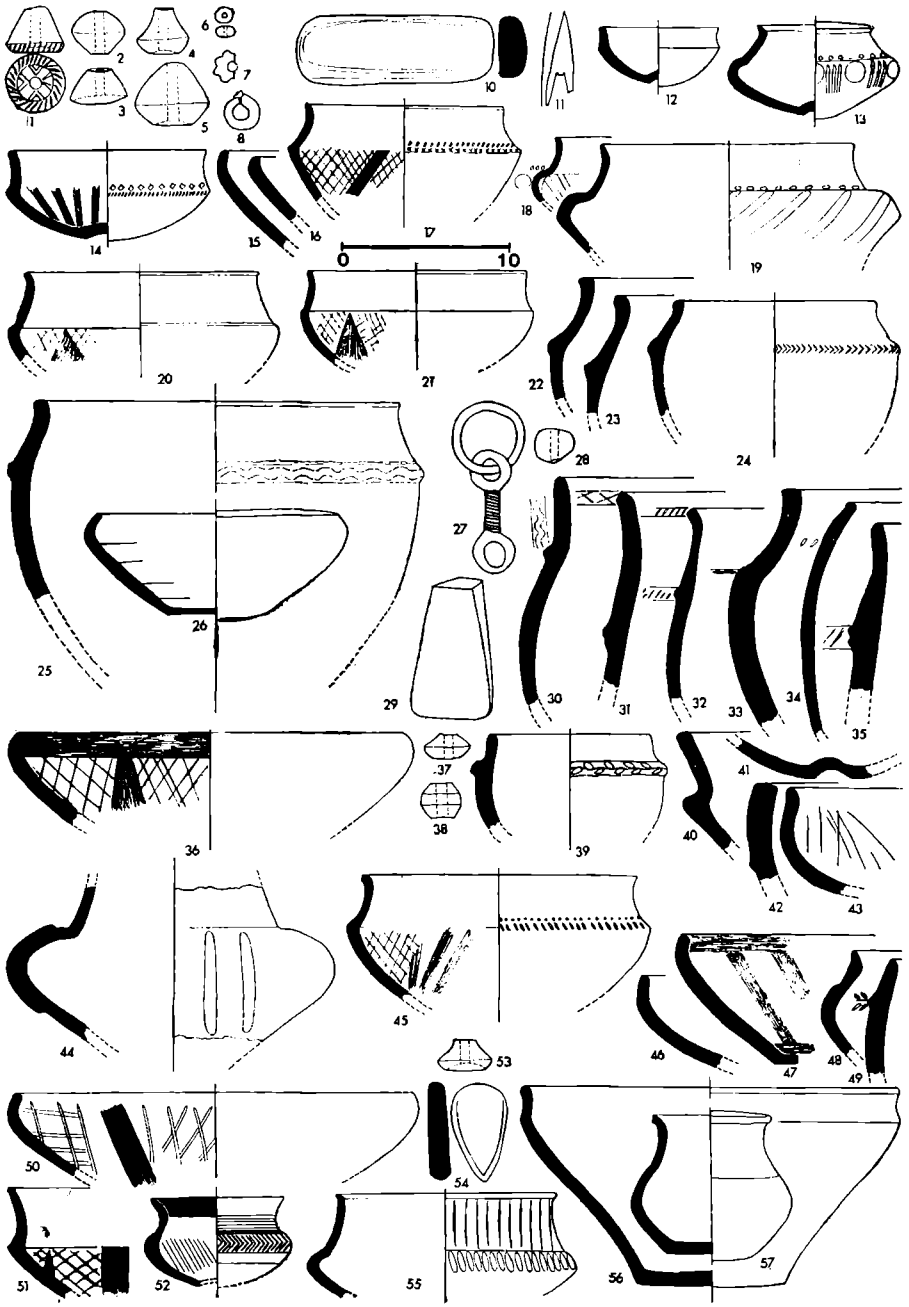

Obr. 37. Výběr materiálu z různých pozdněhalštatských sídlišť: 1—25 Ivančice, 26 Bohušice, 27, 28, 30—32 Stupešice, 29, 33, 34 Popůvky, 35, 53—57 Sobůlky, 36—39 Smolín, 40—43, 46—49 Bučovice, 44 Brno-město, 45 Brno-Bohunice, 50—52 Bořitov. — Auswahl des Materials aus verschieden späthallstattzeitlichen Siedlungen. — (Kresba V. Podborský a A. Šik.)

Vedle tří jmenovaných variant osudí se vyskytnou i tvary zcela neobvyklé, jako např. nádoby ze Šumárníku (obr. 29:37,46), které lze považovat za silně periferizované.

Miska s prohnutým hrdlem. Tento typ přežívá z halštatu v celé variační šíři; kromě tvarů vysloveně archaických (obr. 29:38; 33:9—12) však se objevují na miskách tohoto typu i nové symptomy jako aplikace lahvovitého profilu (obr. 26:4,5,7; 28:11), příp. přímo směšování tvaru misky s lahvovitým osudím (obr. 26:19: tab. XI:10), rozevírání okraje (obr. 27:26; 29:33; 32:23,26), i jeho profilaxe či náznak ovalení (obr. 26:23; 27:35). Některé kusy (Jaroměřice, Prosiměřice) byly již dotáčeny na hrnčířském kole. Nově se také mění výzdoba: staré tradiční vlešťování nebývá již tak přísně svázáno do ornamentačního principu hvězdice, nýbrž je uvolněno a často kombinováno radiálními vtuhovanými prvky (obr. 28:11,19; 29:19; 30:36,53); k tomu přistupuje častější uplatnění rastru a kolku (obr. 27:15,24,26,35), příp. i jiných ornamentů (obr. 30:34; 33:21). Na lomu pod hrdlem na vnější straně povrchu bývají pak často záseky, rýžky, důlečky či šipkovitý kolek (viz výše) a objevila se i zevnitř protlačovaná žebra (obr. 26:7,23), prvek přejatý z typu hrncovitých osudí. Lze předpokládat, že právě tvary misek dotáčené na kruhu byly jedním z tvarů, které nejvíce podléhaly vlivu pokročilejší laténské hrnčířské technologie; na tvaroženském sídlišti již misky s prohnutým hrdlem nejsou (ač jsou ještě hojně v Prosiměřicích či Smolíně) a jsou tu zřejmě nahrazeny silně latenizovanými terinovými tvary (obr. 36:11), rovněž dotáčenými na kruhu. — Miska s prohnutým hrdlem je běžná i na pozdních českých sídlištích a je tu považována za projev dobově již laténský; bývá datována až do 3. stol., příp. až na počátek 2. stol.[353]

Poměrně samostatnou variantou jsou misky s vyšším rozevřeným hrdlem a vykrajovaným plastickým „límcem" pod hrdlem. Vypracováním i vnitřní výzdobou odpovídají běžnému typu, objevují se však i jako šálky (s uchem). Vyskytly se zatím na sídlištích v Křepicích (obr. 31:35; tab. V:32) a Jaroměřicích (obr. 26:2,3.38), známy jsou však i z pohřbů; vyskytly se zejména též v Býčí skále u Habrůvky v tamním pozdním prostředí knížecího pohřbu, známy ovšem jsou i z moravské platěnické kultury[354] i ze Slovenska.[355] Jejich původ lze míti spíše za středodunajský, neboť v západním halštatu nejsou.

Miska se zataženým okrajem. Tato miska se objeví běžně ještě v podobě známé ze středního stupně (obr. 28:19,25—28; 33:14—15; tab. X:1; XI:V5,8), neboť její jednoduchý tvar poskytoval celkem málo možností typologickému vývoji.[356] Přece však lze rozpoznat i vysloveně pozdní mísy se zataženým okrajem, které dostávají hranatější tvar s vyšší nožkovitou, širokou podstavou, zatímco okraj se jen mírně zatahuje; dosti často také zvětšují svůj tvar (obr. 28:24,29; 29:34; 30:53; 34:13; 35:57; tab. XIII:4). Výzdoby vnitřků podstatně ubývá a výše jsme již konstatovali zjednodušování výzdoby a směšování dříve diferencovaných výzdobných motivů (obr. 28:19) obou hlavních typů mís. Přímo z tohoto pozdněhalštatského

---

[353] *R. Pleiner*, PA XLIX-1 (1958), 134; *L. Jansová*, PA XLVIII (1957), 454, obr. 23:B:4,4a; *M. Zápotocký*, AR 14 (1962), 26 ad.

[354] *M. Much*, Kunsthistorischer Atlas, Wien 1889, tab. LXXV:3; *I. L. Červinka*, Morava za pravěku, tab. XLIII:1; MM Brno, inv. č. 64 297 a neinv.; — z oblasti platěnické kultury např. Mostkovice (M Kojetín), Mohelnice (M Mohelnice) aj.

[355] *J. Paulík*, AR 6 (1954), 310, obr. 142.

[356] *L. Jansová*, l. c., 454; *M. Zápotocký*, AR 14 (1962), 28.

typu misky lze vyvodit květináčovité mísy (obr. 26:37; 36:37,39,40), stojící na samém konci pozdního halštatu (3. stol.) již pod silným vlivem laténské keramiky. Tím ovšem není řečeno, že běžný typ se zataženým okrajem se tohoto posledního postižitelného horizontu nedožívá (srov. jeho výskyt na tvaroženském či prosiměřickém sídlišti — obr. 36:18,19; 28:19 aj.), neboť na druhé straně je doloženo vyústění misky se zataženým okrajem do laténské keramiky.[357] — Z řady zvláštních tvarů zaslouží pozornosti zejména tvary s důlkem ve dně (obr. 28:17; 37:41), které jsou asi ovlivněny braubašskými miskami, podobně jako fragmenty s otiskem čepu hrnčířského kola (obr. 28:21; 36:31). Miska z Bohušic (obr. 37:26), točená na kruhu a jevící i jinak v materiálu laténskou technologii, byla již zmíněna výše.

Šálek. Šálky pozdního stupně jsou opět tvarově poplatné jiným keramickým typům, zejména miskám (obr. 30:44; 32:18,20,22; tab. XI:11; XIV:2), z nichž šálky podoby misek s prohnutým hrdlem a vykrajovaným límcem jsme již výše uvedli. Nádobka ze Syrovic (obr. 31:37) je vlastně lahvovité osudí s uchem, které navíc nese na hrdle hladké žebro zcela ve stylu laténské keramiky. Šálek z Křižanovic (obr. 31:12) je tvarem i vnitřní výzdobou horákovského keramice cizí a odpovídá spíše hnízdečkovitým šálkům moravské platěnické keramiky. Džbánkovitá nádobka z Tvarožné (obr. 36:12) má sice ještě halštatský tvar ucha, jinak však je zcela již latenizována. Nízké široké šálky s uchem s růžkovitým výstupkem se objevují v řadě drobných nuancí velmi často (obr. 26:17,21; 33:8; 35:23,26; tab. XIII:1; XIV:3) a jejich obdoby najdeme zejména v jižních Čechách,[358] avšak i ve středočeské oblasti, kde M. Zápotocký sleduje jejich vývoj již z celků mladobylanských přes cítolibský stupeň až snad do 3. stol.[359] Na jižní Moravě jejich přímé datování není možné, je však pravděpodobné, že dožívají téměř až horizontu tvaroženského sídliště. I tento styl „ucha s růžkem" je příznakem spíše západokalštatského vývoje; ze Slovenska a Maďarska znám není. Jihovýchodní (tráko-skýtský) vliv naopak lze vidět na formaci ucha šálku z Křenovic (obr. 30:44), které má růžkovitý nástavec rozdělen půlměsícovitě na dvě části s mírným knoflíkovitým sesílením; méně výrazně je tomu i u dalších šálků z Oslavan-Náporek a Vacenovic (obr. 32:20; 34:28).

Situla. Situla ve vlastním slova smyslu není na jižní Moravě častá (obr. 33:24; tab. XIII:5); častěji nalézáme jen hrncovité tvary, které jsou vzdáleně situlovitě profilovány[360] (tab. X:4; XI:9; XII:5,6; obr. 28:32; 35:52), avšak náleží spíše k prosté sídlištní keramice starších tradic. Lze se domnívat, že situla nenašla takové obliby u pozdněhalštatského hrnčíře na jižní Moravě, jako tomu bylo např. ve středních či východních Čechách.[361] Keramická situla je obecně považována za kopii kovových tvarů, které byly z horní Itálie vyváženy počínaje již emilským stupněm Bologna 2b, ale zcela běžně teprve v Bologna 3—4 (= stupeň Arnoaldi), tj. již před rokem 600 př. n. l.,[362] čili již v průběhu středního horákovského stupně, bezpečně pak v jeho

---

[357] Srov. nástup této misky s válečkovitě sesíleným okrajem v horizontu C jihočeského krašovického sídliště (*L. Jansová*, l. c., 456, obr. 23:C:1); též *V. Šaldová*, PA XLVI (1955), 94.

[358] *A. Lindner*, MAGW 35 (1905), tab. II:23,24; *J. Böhm*, Kronika, 360, obr. 30:4; *L. Jansová*, l. c., obr. 22:3; *A. Rybová—V. Šaldová*, PA XLIX-2 (1958), 352, obr. 5:5.

[359] AR 15 (1963), 160, 162.

[360] *M. Šolle*, PA XLVI (1955), 120.

[361] *J. Filip*, Popel. pole, 133.

[362] *J. Filip*, l. c.; *týž*, Slavia antiqua 1 (1948), 167; *L. Jansová*, PA XLVI (1955), 145, pozn. č. 60; *J. Meduna*, Archeologické studijní materiály I (1964), 137, pozn. č. 11; — k synchronizaci italských stupňů se systémem P. Reinecka srov. *G. Kossack*, Südbayern I, 47 ad., 56, passim; *H. Müller-Karpe*, Beiträge I, 82 ad., 99, 228.

mladší fázi; je považována za projev východohalštatský,[363] ač naopak starolaténská tuhová situla, jakožto téměř současný produkt týchž severoitalských předloh, je nalézána především v horním Podunají,[364] tedy spíše v bývalé oblasti západohalštatské. Jihomoravské situlové hrnce jsou kovovým předlohám velmi vzdáleny a nelze je srovnávat, podobně jako např. též situly jihočeské, s ostře profilovanými tvary bylanskými či platěnickými. Z téhož důvodu, i pro jejich menší početnost, je nelze využít k typologicko-periodizačním pokusům. V horákovské kultuře se hliněná situla dosud neobjevila dříve než v pozdním stupni, tj. ne dříve než po roce 500 př. n. l. Střelická situla má pod hrdlem trojúhelníkovitý kolek, jaroměřický tvar (tab. X:4) má tento motiv uvolněn do obyčejných vrypů. Prosiměřické exempláře (obr. 28:32,33) jsou z tuhové masy a mají navíc i zesílené až ovalené okraje; typologicky je lze zařadit spíše do mladší fáze pozdního stupně.

Soudkovitá a hrncovitá nádoba. Vývoj obou typů do pozdního stupně byl již výše naznačen. Jako charakteristikum pozdního stupně vystupuje na sídlištích „situlovitý soudek" (obr. 30:62; 33:26; tab. XII:1,4), provedený často již z tuhového materiálu (tab. XIV:6,7), vždy s jemně prohnutým hrdlem a poněkud ven vychýleným okrajem a obyčejně zdobený pod hrdlem linií vrypů či důlků, příp. i šipkovitým kolkem (obr. 37:24); tento tvar je nejčastější a také nejtypičtější. Vyskytnou se ovšem i tvary velmi uvolněné (tab. XII:7,8; XIV:10). Ze střelického sídliště pochází velký tuhový hrnec vejčitého těla s plastickou, nezřetelně šipkovitě členěnou páskou pod nízkým prohnutým hrdlem; tělo nádoby je oproti hrdlu zdrsněno, což je zjev na pozdní keramice běžný (tab. XIII:6). — Ojedinělým tvarem je hrnec na nožkovité podstavě s horní oblou výdutí a rozevřeným okrajem z Jaroměřic (tab. X:3); profilací zcela připomíná nádobu z objektu č. XVII z Krašovic,[365] datovanou do tamního nejstaršího horizontu, tj. do 4. století. Datování jednoduchých hladkých hrnců s horní výdutí a hrdlem s rozevřeným okrajem může být i velmi pozdní. Jak upozornil J. Nekvasil, nádoby tohoto typu ve středomoravské platěnické oblasti jsou vyrobeny z hrubého, zrnky promíšeného materiálu, ne však s příměsí tuhy;[366] protože v oblasti slatinského typu je tuhová pozdněhalštatská keramika — datovaná obecně L. Jansovou nejdále na sklonek středního laténu — vázána podle Nekvasilova zjištění ještě na platěnické tvary (Čechy pod Kosířem), datuje uvedený autor hrncovité nádoby z netuhového materiálu nejdříve na sklonek středního laténu, hlavně však níže ke zlomu letopočtu a uvádí je posléze do nepříliš vzdálených vztahů s keramikou pražského typu.[367] Na základě této kombinace bychom mohli zmíněný jaroměřický tvar datovat poměrně hluboko do pozdního halštatu. Jako nedostatek je tu však pociťován malý počet nálezů analogických hrncovitých forem a zejména jejich izolovanost. Z toho důvodu je nutno při datování postupovat opatrně. Situlovité tvary ze slatinského pohřebiště (hrob č. 60, 85 aj.) mohou být skutečně velmi mladé, je však těžko předpokládat, že by na pohřebišti založeném již ve III. stupni slezskoplatěnické kultury se pohřbívalo ještě kolem zlomu letopočtu.

---

[363] *J. Filip*, Popel. pole, 133.
[364] *J. Meduna*, l. c., 137.
[365] *L. Jansová*, PA XLVIII-2 (1957), obr. obr. 9.
[366] *J. Nekvasil*, Sborník AÚ ČSAV Brno I (1960), 51 ad.
[367] *Týž*, l. c., 52—53.

Zvláštní keramické tvary

Cedníky a vykuřovadla. Mezi nádobami s prodírkovanými stěnami a dnem je nutno rozlišit dva typy:[368] nádoby se dnem (cedníky v užším slova smyslu) a nádoby bez dna („vykuřovadla").

Cedníky jsou v sídlištním materiálu známy již od neolitu a eneolitu.[369] O jejich významu bylo již v různých souvislostech pojednáno a jejich interpretace se ustálila na myšlence, že jde o skutečné kuchyňské nástroje, používané v souvislosti s mléčným hospodářstvím.[370] Halštatské cedníky neměly specifických tvarů; byly použity buď jednoduché hnízdečkovité šálky,[371] či soudkovité nebo kotlovité nádobky (obr. 24:23; 31:17),[372] příp. i miska se zataženým okrajem. Cedníky jsou vyrobeny z typicky hrubozrnného „sídlištního" materiálu, jsou zásadně nezdobené a otvory mívají rozmístěny v celkem pravidelných řadách, někdy již od samého okraje nádoby, jindy až nade dnem a ve dně samém. Rekonstruovaný cedník v podobě nízké misky s přímými rozevřenými stěnami z Těšetic (obr. 22:21; tab. VII:6) má analogii v cedníku s horizontálně připojenými uchy z platěnického sídliště z Určic-Hájových.[376]

„Vykuřovadla" jsou známa v moravském sídlištním materiálu počínaje starší dobou bronzovou (věteřovským typem).[374] Jejich typologické roztřídění do šesti skupin provedl kdysi A. Götze,[375] různé názory na jejich význam shrnul K. Willvonseder;[376] byla vykládána jako nádoby k přípravě sýru, lisování ovoce, získávání medu, byla považována za lampy či podstavce k lampám a pod. Jejich časté nálezy v ohništích nebo v jejich blízkosti přivedly k celkem přesvědčivému výkladu těchto předmětů jako nástrojů k rozdmýchávání a ochraně ohně, případně i jako vykuřovadel kultovního rázu.[377] V jihomoravském halštatském sídlištním materiálu jsou známy Götzeho typy b (nálevkovité tvary) a c (zvoncovité tvary); k typu b nutno přiřaditná dobku bez dna z Jaroměřic (obr. 26:8; XII:2), k typu c exemplář z Jevišovic-Starého Zámku (obr. 29:18), Jaroměřic (obr. 26:9) a konečně i z Tvarožné (obr. 36:24) a Brna-Židenic.[378] Tvaroženský kus s přímými stěnami má analogii v platěnické kultuře ve tvaru z Nezamyslic[379] a také příbuzné exempláře ze Seredi[380] a velkého domu z jihočeských Krašovic[381] mu stojí chronologicky nablízku; zdá se, že s typem c lze počítat zejména až v pozdním halštatu.

Kruhové podložky. Větší ploché hliněné terče, zdobené často nehtovitými vrypy, někdy s jednostrannou obvodovou (výjimečně i vroubkovanou) lištou, nebo

---

368 Srov. přehled u *K. Willvonsedera*, Zur Verwendung der Urzeitlichen „Siebgefässe", MAGW 62 (1932), 217 ad.
369 *A. Götze*, ERV 12 (1928), 81 ad.; *L. Hájek*, OP 13 (1946), 32 ad.
370 *I. L. Červinka*, Kyjovsko a Ždánsko v pravěku, 15; *L. Hájek*, l. c., 34; *A. Götze*, l. c., 81; *K. Willvonseder*, l. c., 217.
371 *V. Podborský*, Těšetice, tab. V:9.
372 Ibidem, tab. II:10, VII:10,11.
373 M Prostějov; srov. též *V. Podborský*, Osídlení Moravy lidem popelnicových polí stupně slezského a platěnického, rukopis diplomní práce na UJEP Brno, 1956, III, tab. 71:3.
374 *K. Tihelka*, PA LI-1 (1960), 58—60.
375 *A. Götze*, l. c.; též *K. Willvonseder*, l. c.
376 *K. Willvonseder*, l. c., 219 ad.
377 *K. Tihelka*, l. c., 58—60; *L. Jansová*, PA XLVIII-2 (1957), 444.
378 MM Brno, neinv.
379 M. Přerov; též *V. Podborský*, diplomní práce III, tab. 49:9.
380 *J. Paulík*, SlArch IV-2 (1956), 184, tab. VI:19.
381 *L. Jansová*, PA XLVIII-2 (1957), 444, obr. 13:9, 14:39.

i s vykrajovaným obvodem nejsou vzácným zjevem našich sídlišť (obr. 17:20; 20:41; 32:56,57; 35:58), přesto však hojnější jsou v lužické kultuře.[382] J. Kostrzewski je považoval za podložky k pečení chleba v popeli,[383] což však je jinými autory odmítáno s poukazem na výzdobu některých těchto tvarů.[384] B. Novotný je považuje především za pokličky,[385] odvolávaje se na analogii pozdnělaténské pokličky ze Šaroviec. — Zdá se, že ani zde není účel jednoznačný; Novotného výklad je pravděpodobný již proto, že v halštatském materiálu se skutečné pokličky objeví jen velmi zřídka, ačkoli jistě nějaké pokrývky nádob musely běžně existovat. Na druhé straně těšetický exemplář (tab. VII:7), který je po celém povrchu dírkovaný, by připouštěl i domněnku, že šlo o síto (cedník). Podložky s lištou po obvodu (tab. X:2) by opět nevylučovaly použití jako skutečné formy pro pečení těsta, čemuž by neodporovala ani jejich výzdoba.

Závěsné kruhové terče. Plochá závěsná hliněná kolečka jihomoravských halštatských sídlišť zatím ušla pozornosti badatelů, přestože se objevují dosti často. Je to velmi jednotná skupina nálezů: ploché hliněné tvary mají průměr 8—13 cm, v horní partii (nad otvorem) mají měsícovitý výkroj, na povrchu jsou někdy zdobeny důlečky. Bývají vyrobeny z dosti hrubého materiálu, povrch je většinou neupravený, hrubý, zřídka vyhlazený černou vrstvičkou (Těšetice). Z Jaroměřic pochází celá série úplných exemplářů (tab. XVIII:1,4,5—12,14,15) a řada zlomků. Množství zlomků je také z těšetického sídliště,[386] úplný kus s důlkem uprostřed se objevil i v celku z Bulhar (tab. XVIII:13) a ze starších nálezů jsou tato kolečka též z Moravského Krumlova (tab. XVIII:2,3,16)), Hodonic (obr. 18:8), Střelic (tab. XIX:13), Křepic, Křenovic, Brna-Obřan a snad i jiných lokalit. Jejich analogií není ze sousedství Moravy mnoho;[387] pokud jde o účel těchto předmětů, mohlo by se uvažovat o závažích — takové interpretaci však odporuje celkem malá, po značně velké ploše rozložená hmota a tudíž i relativně malá váha předmětu, často i zdobení povrchu. Proto lze snáze soudit na závěsné předměty kultovního rázu, snad ve spojení se zbožněním nebeských těles (lunární skupina kultů).

Hvězdicovité závěsky. Ploché drobné hvězdicovité závěsky, vyrobené opět často z ne příliš jemného materiálu a na povrchu zvláště neupravované, se objevily na sídlištích celkem vzácně (Jaroměřice — tab. XIX: 9—12; Brno-Řečkovice — obr. 17:10,11; Těšetice[388]). Jsou to terčíky vždy se dvěma otvory uprostřed a s výraznými (hrotitými a zaoblenými) výběžky po obvodu, jejichž počet kolísá od 8 do 11. Hvězdicovité závěsky se objevily masově (kolem 250 celých i zlomkových exemplářů) na jihočeském halštatském kultišti Burkováku u Nemějic, odkud je prvně publikoval J. Axamit[389] a po něm řada dalších autorů.[390] Bývají pokládány za jeden z mnoha

[382] Např. *J. Kostrzewski*, Z otchlani wieków 15 (1946), 40—45, obr. 4; *T. Malinowski*, Fontes Archeol. Posnan. 5 (1954), 33, obr. 58:2; *týž*, ibidem 8—9 (1958), 27—8; *L. J. Luka*, ibidem 3 (1952), 139.

[383] *J. Kostrzewski*, l. c., 42; *týž*, Wielkopolska w pradziejach, Warszawa—Wroclaw 1955, 134, obr. 348.

[384] *T. Malinowski*, Fontes 8—9 (1958), 31; *B. Novotný*, AR 7 (1955), 459—60.

[385] *B. Novotný*, AR 7 (1955), 460.

[386] *V. Podborský*, Těšetice, 56—7, tab. XIV:15, XV:31,32,38,39.

[387] *I. Lengyel*, AÉ 96 (1959), tab. XLVII:5,6,8.

[388] *V. Podborský*, Těšetice, tab. III:7, XIV:13, XXVII:10.

[389] PA XXXVI (1930), 285, tab. XLVII.

[390] *J. Neustupný*, Náboženství pravěkého lidstva v Čechách a na Moravě, Praha 1940, 128; *J. Böhm*, Kronika, 363—4; *B. Dubský*, Pravěk jižních Čech, 213—14; *J. Neustupný a kol.*, Pravěk Československa, 284, obr. na tab. 59.

druhů „obětin", vztahujících se ke kultu slunce,[391] v halštatu obecně rozšířenému. Výklad B. Dubského o napodobeninách bronzových knoflíků[392] není příliš přesvědčivý. — Analogie hvězdicovitých závěsků mi nejsou známy ze širší středodunajské oblasti a tak lze soudit, že jejich výskyt na jižní Moravě ukazuje na západní vlivy, které tento specifický projev slunečního kultu na Moravu zprostředkovaly.

Svastika. Z těšetického objektu č. 42 pochází hliněný, celkem dosti hrubý model svastiky se středovým masivním trnem (tab. XIX:17). Analogií by tu byla hliněná trikvetra ze známého bylanského hrobu z Poděbrad,[393] považovaná za amulet, určený spolu s ostatními předměty k ochraně mrtvého. Význam svastiky a trikvetru je nepochybně spojen s jistými představami náboženského života pravěkého člověka.[394] Plastické provedení těchto symbolů, známých i z keramografie, jen ukazuje na obecnou rozšířenost jejich symboliky. Je možné, že zmíněné plastiky sloužily jako nástavce na obřadní hole, nebo jako skutečné amulety.

Kolečka s příčkami. Také kolo, různě výtvarně pojaté a v různém materiálovém provedení, má význam slunečního symbolu, známého již hluboko v době bronzové. Kolečka s vnitřními příčkami—napodobeniny skutečných kol — mají spojitosti s kultovními vozíky doby bronzové a halštatské, které opět sloužily prokazatelně slunečnímu kultu; taková kolečka jsou známa u nás již ve věteřovském typu.[395] Z halštatských sídlišť pocházejí jejich zlomky z Brna-Obřan[396] a z Těšetic.[397]

Štěrchátka. Hliněná štěrchátka jsou běžným zjevem pozdní doby bronzové a halštatské, na jihomoravských halštatkých sídlištích se však objevují velmi řídce. Z těšetického objektu č. 10 pocházejí 3 prostá ořechovitá štěrchátka hrubě modelovaného povrchu (tab. XIX:6—8), z téže lokality je též zlomek většího hruškovitého tvaru.[398] Z křenovického hradiska je známo kulovité štěrchátko vyhlazeného povrchu (tab. XIX:5), kde 3 hrotité výběžky na temeni naznačují zoomorfní ráz předmětu, běžný zejména v lužické oblasti. Prosté kulovité štěrchátko s dvojicí otvorů na povrchu pochází bez bližších nálezových okolností z Miroslavi.[399] — Popsané předměty byly asi dětskými hračkami; těžko lze těmto primitivním tvarům připsat kultovní význam.

Měsíčkovité podstavce. Masivní hliněné podstavce s měsíčkovitým výkrojem horní části a vybíhajícími hroty (obr. 11:8), na nichž je často aplikována stylizovaná zvířecí (beraní, koňská?) hlava, jsou známy zejména z podolské kultury (Brno-Obřany, Troubsko[400]); z vlastních horákovských sídlišť známy nejsou, některé zlomky

---

391 *J. Neustupný*, l. c., 128; *J. Böhm*, Kronika, 364.
392 *B. Dubský*, l. c., 214.
393 *J. Hellich*, OP 2 (1923), 4, obr. 2:2; *J. Schránil*, Vorgeschichte Böhmens und Mährens, tab. XLI:33; *J. Neustupný*, l. c., 116, obr. 3 na str. 117; *J. Böhm*, Kronika, tab. 49:13.
394 *V. Podborský*, SPFFBU E 8 (1963), 35 (zde i další literatura).
395 *K. Tihelka*, PA XLV (1954), 221—22 (zde i další literatura vztahující se i k době halštatské).
396 *F. Adámek*, Hradisko, tab. 86:17,18.
397 *V. Podborský*, Těšetice, tab. XV:16.
398 Ibidem, tab. XIV:8.
399 M Znojmo, inv. č. A-1923.
400 *F. Adámek*, Hradisko, tab. V:7, XV:3,4, XX:4, LI:1—3, XC, XCI; *J. Nekvasil*, disert. III, tab. 82:1.

zvířecích hlaviček (Jaroměřice, tab. XIX:2,4; Křenovice, obr. 30:35) by však jejich původní existenci připouštěly, zejména uvědomíme-li si obecné rozšíření těchto předmětů v halštatské Evropě. Nejstarší měsíčkovité podstavce jsou známy z Podunají již z mladší a pozdní doby bronzové,[401] zatímco do oblastí severnějších (bylanská, platěnická kultura) se zřejmě dostávají až v HC.[402] Jejich původ je hledán některými badateli na jihovýchodě Evropy, příp. až na Krétě,[403] avšak také na Kavkaze se hliněné „rohaté cihly s příčnými otvory" nalézají na sídlištích již od eneolitu.[404] Nemá tedy asi pravdu N. N. Pogrebova když soudí, že hliněné podstavce s beraní hlavou (zcela shodné např. s obřanskými) se dostaly na pozdněskýtská naleziště do Podněpří během 4.—2. stol. př. n. l. z keltského území prostřednictvím tráckých kmenů.[405] Pro jižní Moravu je příznačné, že se tu dosud ani v jediném případě neobjevil „měsíčkovitý idol" kalenderberského typu, jaké jsou známy zejména z Dolního Rakouska a jižního Slovenska.[406] — O významu měsíčkovitých podstavců se již uvažovalo mnohokrát; měly sloužit jako podstavce pro pochodně či louče, jako podložky hlavy ke spánku, jako podstavce ke krbu, či jako kultovní předměty, spojené s lunární symbolikou.[407] Záhy se však ustálil výklad „podstavců k ohništi" (Feuerbock), při čemž se zcela nevylučuje i jejich jistý magický význam (symbol božstva krbu);[408] v úvahu tak přichází jak praktický, tak i kultovní význam pojednávaných předmětů. N. N. Pogrebova uvádí beraní hlavy aplikované na podstavcích v Podněpří ve spojitost s kultem nebeského ohně; plastické ozdoby podstavců prý napodobují skutečnou výzdobu obětního zvířete.[409]

Plastiky. Vedle plastik aplikovaných objeví se v sídlištním materiálu vzácně i plastika samostatná. Tak z Brna-Řečkovic a Křenovic jsou známy prosté hliněné figurky vodních ptáků (obr. 17:9; 30:18; tab. XIX:3), zřejmě stylizované napodobeniny bronzových „slunečních ptáků". Z Brna-Obřan je nutno zmínit drobnou plastiku psíka z objektu č. LXXIV (obr. 11:7), jakož i další dva zlomky zvířecích sošek.[410] Drobné zoomorfní zlomky pocházejí dále ze sídlišť z Křenovic, Jaroměřic a Oslavan-Náporek; z Těšetic[411] a z Tvarožné (obr. 36:1) jsou dále fragmenty snad lidského (?) idolu. — Z obřanského Hradiska publikuje F. Adámek hliněnou plastiku lidské ruky[412] (obr. 11:3), jejíž obdobu máme z pozdněbronzového prostředí z Klentnice[413] a z halštatského sídlištního objektu ze Stillfriedu v Dolním Rakousku.[414]

---

401 *E. Jílková*, AR 12 (1960), 40—41; *W. Kimmig*, PZ 25 (1934), 52 ad.; *V. Šaldová*, Archeologické studijní materiály AÚ ČSAV Praha II (1965), 87 (zde i další literatura).

402 *V. Šaldová*, l. c., 87; *J. Filip*, Popel. pole, 28, passim; *L. Jisl*, Časopis Slezského musea v Opavě 14 (1965), 15.

403 *V. Šaldová*, l. c., 87.

404 *J. I. Krupnov*, Drevňaja istorija i kultura Kabardy, Moskva 1957, 63, obr. 16:2.

405 *N. N. Pogrebova*, MIA 64 (1958), 231—32.

406 *E. Nischer—Falkenhof*, MAGW 65 (1935), 295 ad.; *Ch. Pescheck*, Bemalte Keramik, tab. 7:2; *R. Pittioni*, Urgeschichte, 589, obr. 417; *J. Paulík*, Študijné zvesti AÚ SAV Nitra 9 (1962), 109, obr. 2.

407 *H. Seger*, Montelius Festschrift 1913, 122 ad.; *A. Götze*, ERL 3 (1925), 281; *J. Filip*, PA NŘ IV—V (1934—35), 109.

408 *A. Götze*, l. c.; *J. I. Krupnov*, l. c., 63; *N. N. Pogrebova*, l. c., 232; *V. Šaldová*, l. c., 88; *J. Paulík*, l. c., 110, pozn. č. 8.

409 *N. N. Pogrebova*, 232.

410 *F. Adámek*, Hradisko, tab. 31:3, 38:6.

411 *V. Podborský*, Těšetice, tab. XIV:17.

412 Hradisko, tab. XCI:7.

413 MM Brno, inv. č. AÚ 41 512-174/54.

414 *K. Willvonseder*, WPZ 18 (1931), 127 ad., obr. 3.

Tyto předměty měly asi specifický magický význam; K. Willvonseder jim připisuje význam amuletů proti uhranutí.[415]

Jehlancovité (hranolovité) podstavce. V sídlištním materiálu se velmi často objeví různé tvary hliněných podstavců s příčným otvorem v horní části. Zpravidla jde o tvary jehlancovité se širokou rovnou základnou a malým temenem, objeví se též stojany podoby komolého kužele, případně tvary hranolovité (tab. XX). Vedle tvarů běžných velikostí se objeví i malé až miniaturní jehlany, které sotva mohly mít účel praktický. Výklad funkce popsaných jehlanů není opět jednoznačný; sloužily buď jako podstavce k rožni, nebo jako držadla cívek při navíjení nití, event. i jako závaží (tvary s rovnou základnou a horním směrem vydřeným otvorem). Rozhodnout o skutečném jejich účelu je možno pouze na základě konkrétní nálezové situace. Unikátním případem je série podstavců z objektu č. 3 z Prosiměřic (tab. XX:10,12—15), kde byla většina kusů ještě nevypálených, ojediněle však i kusy do červena již tvrdě vypálené. Předměty byly nalezeny naskládány na sobě, snad připraveny teprve ke skutečnému použití; objevilo se mezi nimi i podélné závaží s oblými základnami (tab. XX:10), které lze nejspíše pokládat za zátěž osnovy tkalcovského stavu. Není vyloučeno, že tu máme před sebou soubor předmětů, sloužících tkalcovství způsobem, jak naznačil M. Kimakowicz-Winnicki[416] a po něm na základě unikátní nálezové situace v Oberleisu E. Nischer-Falkenhof a H. Mitscha-Märheim.[417] Šlo by tu tedy o navíjecí soupravu nití. Jindy jsou homolovité hliněné podstavce považovány za závaží k osnově tkalcovského stavu bez ohledu na jejich tvar.[418] Existují však též doklady, kdy jehlancovité podstavce byly nalezeny u ohniště[419] a sloužily tudíž u rožně. Tomu by nasvědčovala v četných případech i výzdoba kříže na temenech, tedy atribut, uváděný v souvislost s kultem ohně.[420] Některé prosiměřické exempláře měly kromě znaku kříže i výzdobu soustav vtlačených koleček na temeni i na přední straně těla. Závaží ze Střelic (tab. XX:11) má na temeni ornament kříže provedený hrubým ozubeným kolečkem.

Hliněné kruhy. O hliněných kruzích — běžných sídlištních nálezech — uvažoval podrobně F. C. Friedrich,[421] došedší k interpretaci zátěží rybářských sítí; pouze větší ploché kruhy mohly být v jeho pojetí podložkami pod nádoby. Tomu svědčí i většinou silné vypálení těchto kruhů. Na jihomoravských sídlištích se hliněné kruhy objevily dosud téměř výhradně v souvislosti se stupněm HB (Brno-Obřany, Křepice[422]).

Přesleny. Přesleny se objevují na sídlištích běžně, na mnohých hrazených polohách často masově (Jaroměřice, Křenovice, Křepice, Brno-Obřany); typologicky jich však naprosto nelze využít, spíše je možno v nich vidět doklad intensivnější tkalcovské produkce na té které lokalitě. Zdá se však, že některé drobné, zvláštním

---

415 *Týž*, l. c., 128.
416 *M. Kimakowicz-Winnicki*, Mannus-Bibl. 2 (1930), 43 ad., obr. 70, 71.
417 WPZ 22 (1935), 89—90, obr. 8, 9.
418 *B. Dubský*, PA XLVII-1 (1956), 42, obr. 1.
419 *J. Paulík*, SlArch III (1955), 138; *týž*, Život a umenie doby železnej na Slovensku, Bratislava 1962, 83.
420 Viz pozn. č. 394.
421 PA XLVII-1 (1956), 34, obr. 10.
422 *F. Adámek*, Hradisko, tab. 66; MM Brno, neinv.

způsobem zdobené přesleny mohly sloužit i jako korále, příp. amulety. Zde mám na mysli zejména tvar zdobený svastikou,[423] nebo jemný přeslínek s vířivou výzdobou (obr. 23:4), či s výzdobou motivu pochodně (obr. 23:14). — Typicky halštatské přesleny jsou na povrchu většinou černě vyhlazeny nebo i vyleštěny tuhou a nesou výzdobu, jež je odvozena od keramické ornamentace: spodní (řidčeji i horní) části přeslenů nesou výzdobu klikatek, několikanásobných V-motivů či šrafovaných trojúhelníků vymezujících často hvězdicový negativ (obr. 32:3). Rytá výzdoba je lemována na zvláště dokonalých exemplářích liniemi rýžek, objevila se i kanelace, záseky, zářezy a vroubky na lomech apod. (srov. výběr přeslenů na jednotlivých tabulkách). Tvarově mají absolutní převahu přesleny dvojkonické, s ostrým i zaobleným lomem, nízké varianty s rozšířenou výdutí, tvary s vyšším horním kónusem a nízkým spodkem, někdy i s důlky po obvodu výdutě; tyto typy mají pravidelně dovnitř vklenutou základnu. Jiné jsou hruškovité, či lahvovité, kónické s vyššími oblými stěnami i nízké sploštělé, vyskytnou se i tvary kulovité, válcovité, diskovité, vejčité, terčovité a posléze s vykrajovanou základnou.

V souvislosti s přesleny chci zmínit zvláštní hliněné zátkovité předměty (obr. 11:4—6), známé zatím jen z obřanského Hradiska a pak hliněné cívky (obr. 32:2), jakož i kolečka vysekaná ze střepů nádob — s otvorem uprostřed i bez otvoru (obr. 32:15,55; 36:4—6), považované obyčejně za dětské hračky.

Pintadera. Hliněný kolek-pečetidlo z Náporek u Oslavan (obr. 32:9; tab. XIX:16) představuje zatím unikátní doklad jihovýchodního vlivu v jihomoravském pozdním halštatu. Prvně na tento předmět upozornil J. Knies,[424] nověji o něm v souvislosti se skýtskými památkami na Moravě pojednal J. Skutil.[425] Oslavanská pintadera odpovídá svým charakterem (výzdobné prvky meandroidů a uvolněných trojúhelníků) tzv. skýtským kolkům, jimž věnoval posledně u nás pozornost B. Novotný,[426] jenž také shrnul dosavadní výklady používání těchto zvláštních předmětů (kolky na tištění látky, na značkování dobytka atd.).

Ojedinělé předměty. V mase halštatského sídlištního materiálu lze nalézt např. ještě drobné hliněné lžíce (tab. XIX:14,15), tenké hliněné terčíky (obr. 34:10), hliněné kuličky, zlomky hliněných kroužků (snad napodobenin lignitových náramků, známých v západním halštatu[427]), miniaturní pokličku (tab. XIX:18) atd.

---

[423] *Týž*, l. c., tab. 34:1.
[424] *J. Knies*, ČVMSO 10 (1893), obr. 25.
[425] *J. Skutil*, VVM 12 (1957), 120 s obr.
[426] *B. Novotný*, AR 7 (1955), 460 ad., obr. 205.
[427] *G. Kossack*, Südbayern I, 70.

Südmährische hallstattzeitliche Siedlungen

Der Aufsatz Südmährische hallstattzeitliche Siedlungen ist der erste Teil einer umfassenden Arbeit, in der der Autor sämtliches Siedlungsmaterial der Stufen HB — HD/LA aus Südmähren (die sog. Podoler- und Horakover Kultur) bearbeitete.

In der Einleitung wird die Geschichte der Erforschung der südmährischen Hallstattzeit zusammengefasst und der Fundkataster der Siedlungen nach den einzelnen Stufen rekonstruiert: aus der HB-Stufe sind 52 Siedlungen evidiert, die ältere Horakover Stufe ist bisher nur vereinzelt vertreten, aus der mittleren Stufe sind 40, und aus der späten Horakover Stufe 50 Siedlungen bekannt. Die Podoler, und vor allem die Horakover Siedlungen sind in einem mässig welligen Terrain situiert (Kreise von Znojmo, Moravský Krumlov und Brno); ausgesprochene Tiefländer (der Unterstrom des Flusses Dyje) wurden nicht besiedelt. In der späten Horakover Stufe ist es eine Verschiebung der Ansiedlungen nach der nordwestlichen Peripherie des ehemaligen Katasters (nach den Ausläufern des Böhmisch-Mährischen Höhenzuges) zu bemerken. Im Vergleich mit dem Kataster der keltischen Friedhöfe drängt sich der Gedanke auf, dass die hallstättische Menschheit vor der keltischen Macht nach der Peripherie des Katasters auswich.

Im Terrain kann man 3 Typen hallstattzeitlicher Siedlungen unterscheiden: Höhensiedlungen (Burgwälle), natürliche (offene) Siedlungen und Höhlensiedlungen. Die letztgenannten Höhlensiedlungen kommen in der Hallstattzeit eher nur ausnahmsweise (Versteck, Werkstätte, Kultstätte) vor. Mit den Höhensiedlungen befasst sich der Autor erschöpfend, sowohl wom Standpunkt der geomorphologischen Situation (Abb. 1—4, Taf. I), wie auch vom Standpunkt der Chronologie und des Bezuges zu den offenen Siedlungen; in dem Konskriptionsteil dieser Arbeit gibt der Autor eine Beschreibung einzelner Höhensiedlungen: aus diesem Verzeichnisse geht hervor, dass die Burgwälle besonders in der jüngeren Phase der Stufe HB und dann in der späten Horakover Stufe (HD/LA) besiedelt waren. In die Stufe HB gehören folgende Burgwälle (Abb. 3): Brankovice, Brno-Líšeň-Staré Zámky, Brno-Obřany, Křepice, Plaveč-Šance, Suchohrdly-Deblínek, Suchohrdly-Starý Zámek, wahrscheinlich auch Kramolín, Mohelno und Znojmo-Hrad; in der Lage Znojmo-Hradiště wurde eine Grabstätte aus der HB-Stufe blossgelegt, eine Fortifikation dieser Lage ist aber älter (BD/HA_1?). In der HD/LA-Stufe wurden folgende Höhensiedlungen besiedelt (Abb. 4): Diváky, Jaroměřice nad Rokytnou, Jevišovice, Kněždub-Tvarožná Lhota-Šumárník, Křenovice, Oslavany-Náporky, Vedrovice-Mokrý žleb, Vysočany-Palliardiho hradisko, weiter wahrscheinlich Borkovany I und II, Bosonohy und Zastávka u Brna. Auf der Lokalität Suchohrdly-Starý Zámek (Abb. 2) wurde in der HC-Stufe ein Fürstengrabhügel (Inventar: Abb. 21) erbaut! Die Burgwälle der HB-Stufe sind im ganzen ausgedehnter, in einigen Fällen sogar sehr ausgedehnt (Brno-Obřany: 42 ha; Plaveč-Šance: 39 ha) und zerfallen manchmal in Akropolis und Vorburg (Plaveč-Šance). Späthallstättische Burgwälle sind im Gegenteil kleinere Lagen bis Miniaturlagen (Diváky, Oslavany-Náporky, Vedrovice-Mokrý Žleb, Vysočany-Palliardiho hradisko); hier handelt es sich um keine Stamm-, Erzeugungs- oder Handelszentren, sondern wahrscheinlich um machtpolitisch-strategische Punkte, oder selbst um Wohnsitze der späthallstättischen Fürstenschicht. Eine Ausnahme bildet der Burgwall bei Jaroměřice nad Rokytnou (Taf. I:1): er ist verhältnismässig sehr geräumig (etwa 30 ha) und unter seinem Areal befinden sich ein paar gleichzeitige Siedlungen (Abb. 1) mit Spuren von Massenproduktion (Keramik, Knochen- und Geweihindustrie, Eisenindustrie). Die Art der Befestigung unserer Höhensiedlungen hängt meistens von den Naturbedingungen der bestimmten Lokalität ab. Vom Typus des Burgwalles vom Standpunkt des Grundrisses und der Disposition kann man nicht sprechen. Als Festungswerk diente vielfalls (Oslavany-Náporky, Vysočany-Palliardiho hradisko, Zastávka u Brna) bloss eine Verschalung des zugänglichen Terrains durch den Quergraben oder durch den Erdwall; es handelt sich hier um eine sehr alte Art der Fortifikationstechnik, die schon im Äneolithikum bekannt wurde; die typischen hallstättischen Schanzen wurden aus einer Steinmauer, die innen durch eine Holzkonstruktion befestigt wird, und aus einer Lehmaufschüttung mit einer Holzpalisade aufgebaut. In den Schanzen wurden zweifellos Tore und Pförtchen konstruiert (z. B. Plaveč-Šance, SPFFBU E 13, 1968, 100 ff., Abb. 1, 2:R). Die hallstattzeitlichen Burgwälle sind eine Kulminationsstufe in der Entwicklung dieses Siedlungstypus in Südmähren, obwohl man nicht feststellen kann, dass die älteren vorgeschichtlichen Festungsprinzipe grundsätzlich überwunden worden wären.

Offene hallstattzeitliche Siedlungen sind grösstenteils auf den mässigen südlichen Abhängen über dem Wasserlaufe situiert. Als Beispiel dieser Lage kann die Siedlung in Těšetice-Vinohrady,[37] oder Tvořihráz (Taf. I:4) dienen. Die Těšeticer Ansiedlung stellt eine verhältnismässig kleine Siedlungseinheit (15—20 Grubenhäuser) vor. Viele Dörfer waren aber offenbar umfangreicher (40—50 Häuser). Unsere bisherigen Kenntnisse über die hallstättischen Siedlungsobjekte rühren aus den offenen Siedlungen her, weil die betreffenden Burgwälle fast nicht untersucht wurden.

Aus Südmähren ist nur ein Typ des Grubenhauses festgestellt; einen Typ des oberirdischen Pfostenhauses können wir nur — auf Grund von Analogien aus den Nachbarländern (Slowakei, Böhmen[49, 51, 52, 63]) — voraussetzen. Ein Typ des Grubenhauses in der Hallstattzeit Mitteleuropas gestaltet sich aber zu einer Leitform (Gross-Weikersdorf,[54] Kbely u Prahy,[66] Tuchoměřice, Dobříčany,[64] Příšovice, [65] Hrušov[70] usw.). Wohnungen vom unterirdischen oder halbunterirdischen Typ (Grubenhäuser) wurden bisher auf folgenden Horakover Siedlungen festgestellt: Bezkov, Brno-Královo Pole, Brno-Maloměřice, Brno-Řečkovice, Bulhary, Drysice, Kyjovice, Podivín, Prosiměřice, Skalice, Smolín, Těšetice, Troubsko; wahrscheinlich existierten sie auch auf weiteren Lokalitäten. Nach dem Grundriss kann man eine ganze Reihe von Objekten identifizieren (Abb. 6—9); am häufigsten kommt der Grundriss eines Rechteckes mit abgerundeten Ecken vor (Abb. 7, Taf. II). Die Ausmasse sind grösser (5×7 m) bis kleinere (3×2,8 m), die Tiefe schwankt bis zu 1,50 m. Die Innenräume sind ausschliesslich ungegliedert, oft kommen im Inneren Backoffenreste, eventuell auch Feuerstätten vor. Sehr selten werden Pfostenlöcher oder andere Konstruktionselemente festgestellt.

Die offenen Siedlungen der Horakover Kultur waren meistens einfache Landwirtschafts- und Viehzuchteinheiten. Die Belege von den Erzeugungssiedlungen sind nur bescheiden: es handelt sich um Spuren von Eisenproduktion (Velatice,[139] Bezkov,[140] Plaveč [141] und Brno-Obřany[143]), Knochen- und Geweihindustrie (Jaroměřice, Střelice, Těšetice), Töpferhandwerk und vielleicht auch Textillindustrie.

Weiter bringt der Autor eine Analyse der materiellen Kultur der südmährischen hallstattzeitlichen Siedlungen. Die Stufe HB wird in Südmähren durch die Podoler Kultur repräsentiert; eine vorläufige Periodisierung dieser Kultur hat J. Říhovský skizziert;[157–158] offen bleibt noch die Frage eines Stromes der schlesischen Kultur aus Mittelmähren nach dem Podoler Milieu[155–156] und ein Übergang der Podoler zur Horakover Kultur. Auf Grund der Analyse der Podoler Siedlungskeramik (6 Grundtypen der Keramik, siehe Abb. 39) und der Bronzegegenstände datiert der Autor die Höhensiedlungen der Podoler Kultur insgesamt in die jüngere Phase der Stufe HB (HB_{2-3}) und stellt einen Anteil der Podoler Kultur bei der Entstehung der Horakover Kultur fest.

Die Horakover Keramik der älteren (HC_1) und der mittleren (HC_2—HD_1) Stufe hat 8 Grundtypen: Urne (14,90 %), Schüssel mit gecknicktem Hals (14,93 %), Schüssel mit eingezogenem Rand (27,37 %), tellerförmige Schüssel (1,0 %), Tasse (2,77 %), Trichterrandgefäss (4,10 %), fässchenförmiges Gefäss (11,47 %), topfartiges Gefäss (17,90 %), andere Typen (5,56 %). Die Spätstufe bringt in der Keramik morphologische und technologische Veränderungen: einige keramische Typen (flaschenförmiges Gefäss, Situla) entstehen neu, weitere Typen (Trichterrandgefäss) verschwinden, es tritt Graphitkeramik (Taf. XVII) und stempelverzierte Keramik (Taf. XVI) auf den Plan. Am Ende der hallstättischen Entwicklung (Phase von Tvarožná, Abb. 39, 36) wird späthorakover Keramik ganz dem lateinischen Einfluss unterworfen (siehe die typologische Tafel, Abb. 39). Der Verzierung der Keramik wird eine graphische Übersicht gewidmet (Abb. 38).

Weiter analysiert der Autor andere Keramikgegenstände, bzw. tönerne Sonder- und Kultgegenstände: kreisförmige Untersätze (Abb. 32: 56, 57), herzförmige Hängescheibe (Taf. XVIII), sternförmige Hängegegenstände (Taf. XIX: 9—12), Rädchen mit Leitersprossen (Abb. 23:15), Swastik (Taf. XIX:17), Tonklappern (Taf. XIX: 5—8), mondförmige Ständer — Feuerböcke (Abb. 11:8), pyramidenförmige Ständer (Taf. XX), Plastik (Taf. XIX: 1—4) usw.

Im zweiten Teil der Arbeit Südmährische hallstattzeitliche Siedlungen, der im nachfolgenden Band der SPFFBU erscheint, soll noch eine Analyse der Metallgegenstände, Geweih- und Knochenindustrie und Steingegenstände, dann eine relative Chronologie und ein Verzeichniss der südmährischen Siedlungen geboten werden.

V. P.